

HAEMUS XEMYC

'14 / 1

XXIII. Évfolyam, 65. szám

Година XXIII, бр. 65

Zsenia Bozukova: Egy jó pont – olaj, vászon

Zsenia Bozukova: Az élő Gordiuszi csomó – olaj, vászon

Съдържание

Tartalom

КОЛЕЛО *Kerék*
100 години Дружество на българите в Унгария **100 éves a Magyarországi Bolgárok Egyesülete**

Българското колело **3** **A bolgár kerék**
Разговор с д-р Данчо Мусев, председател на **Beszélgetés dr. Dancso Muszevvel,**
Българското републиканско самоуправление **a Bolgár Országos Önkormányzat elnökével**

ГРАВИТАЦИЯ *GRAVITÁCIÓ*

Илдико Болдичар: Приказен пътеводител **8** **Boldizsár Ildikó: Mesekalauz**
Кристина Менхарт: Ролята на водата в **13** **Menyhárt Krisztina: „Te, vizecske, a hegyekből jössz”.**
българските и унгарските баятелни текстове **A víz a magyar és a bolgár ráolvasásokban**

АТЕЛИЕ *MŰHELY*

Светът на Женя Бозукова **21** **Zsenia Bozukova világa**

МОЗАЙКА *MOZAIK*

Габор Шейн: Българският граничар **25** **Schein Gábor: A bolgár határőr**
Золтан Егреш: Симона ще ме отведе **28** **Egressy Zoltán: Simona hazavisz bármikor**
Золтан Немет: Картичка от Созопол **37** **Németh Zoltán: Szozopoli anziksz**
Ева Банки: Училище за цветове: **40** **Banki Éva: Színek iskolája: a kék születése I.**
раждането на синьото **(Bojana-templom, Bulgária)**
Ноеми Киш: Търновската корица **42** **Kiss Noémi: Tirnóvói borító**
Балаж Дьоре: Майско царство **45** **Györe Balázs: Májusi Királyság**

СТРАНИЦИ *OLADALAK*

Весела Ляхова: Бежанци **47** **Veszela Ljahova: Földönfutók**

ЗА ДЕЦАТА *GYEREKEKNEK*

Емилиян Станев: Старци, Лакомото мече, **54** **Emilijan Sztanev: Az öregek, A falánk medvebocs,**
Есенно премеждие **Őszi viszontagságok**
Светлана Стойчева: Между приказката **61** **Szvetlana Sztojcsseva: A mese és realitás határán –**
и реалността. Емилиян-Станевите **Emiljan Sztanev „animalista” gyermekelbeszélései**
„анималистични“ разкази за деца

За илюстрации са използвани творби на Женя Бозукова
Илюстрация: Zsenia Bozukova alkotásaiból

A szám az Újpesti Bolgár Nemzetiségi Önkormányzat, a 13 Évszázad Bulgária Alap és az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő támogatásával jelent meg.
Броят излиза с подкрепата на Българското национално самоуправление в Уйпещ, Фонд „13 века България”
и Управлението за субсидиране на човешките ресурси.

'14 / 1

XXIII. Évfolyam, 65. szám

Година XXIII, бр. 65

Zsenia Bozukova: Az alma – olaj, vászon

Zsenia Bozukova: Az alma – olaj, vászon / részlet

Българското колело

100 години Дружество на българите в Унгария
*Разговор с д-р Данчо Мусев, председател
на Българското републиканско самоуправление*

A bolgárkerék

100 éves a Magyarországi Bolgárok Egyesülete
*Beszélgetés dr. Dancso Muszevvel,
a Bolgár Országos Nemzetiségi Önkormányzat elnökével.*

Ön szerint nyomon követhetőek a mérföldkövek, melyek meghatározták a magyarországi bolgárok útját?

A napokban azokról az időkről gyűjtöttem információt, amikor 1914-ben megalakult a Magyarországi Bolgárok Egyesülete. Azt szerettem volna megtudni, hogy mi volt a különbség, milyen problémák foglalkoztatták akkoriban a közösséget, mi mozgatta meg elődeinket. Ekkor találtam rá egy nagyon

Дали бихме могли да проследим жалоните, очертали пътя на българската общност в Унгария?

Тези дни, търсейки информация за времето, когато се основава Дружеството на българите в Унгария през 1914 г., за проблемите, които са занимавали общността по онова време, тъй като исках да си дам сметка кое е било различното, от какво са се вълнували нашите предци – попаднах на една много интересна книга на

Петър Стоянович, сегашният министър на културата. Неговият дядо, Иван Стоянович, по онова време е бил пълномощен министър в Унгария. По неговите описания и доклади се очертава една доста пълна и интересна картина за първите крачки, които прави нашата колония, за да тръгне по един нов път. Този път, който полага основите на първите ни институции, полага основите на едно мислене и подход за живота в чужда държава, благодарение на които 100 години – почти без прекъсване – трите институции, дружество, училище и църква, от 1914 – 1916 – 1918 г. до днешни дни продължават да обслужват общността и са неин залог за бъдещето. Ето как перспективите на нашето развитие са били очертани още тогава и независимо от времето, от политическата среда, нещо е било посято още през далечната 1914-та. Този огън, запален преди сто години и до днес ни сочи пътя, осветява го. И както нашите родители са ни го предали, вярвам, че и ние ще го предадем на своите деца. Това е голямата поука, която трябва да извлечем от 100-годишнината, да съберем сили и да начертаем нови задачи за следващите сто години.

Всяко поколение е привнасяло нещо в живота, в организираността на българите в Унгария, в израждането на институциите тук. Какъв е приносът на днешното поколение?

Първооснователите са дали наистина един много силен тласък. Разглеждайки статистиките в книгата на Стоянович, виждам да се развенчават някои митове и легенди, които се ширят сред българите в Унгария. Че сме били многобройни, например, когато са се основавали дружеството, училището. Фактите обаче показват, че на учредителното събрание на дружеството са присъствали 50-60 души. Училището започва с 30 ученика. Вероятно за нас това са реалните цифри и не бива да се плашим, че има рязко намаляване на българския елемент. През 30-те години е построен от дарения Българският православен храм „Св. св. Кирил и Методий“. Много градивна е била генерацията след Втората световна война, това са годините, когато се изгражда Българският културен дом – 1953-1957 г. През 50-те години българското училище получава постоянна сграда на ул. „Байза“, където се помещава и до днес. Има някакъв ритъм, през 20-тина години всяко ново поколение дава своя принос. А не бива да се забравя, че е било време на войни, на диктатура, и въпреки тях, въпреки големите трагедии, които Европа преживява, нашата малка общност винаги е била активна. През 70-те години се строят новите стопански единици на Културния дом – хотела и ресторанта, които осигуряват финансовата обезпеченост на Дружеството. През последните две десетилетия нашето поколение също допринесе за обновяване на материалната база на културния дом. Извършена бе пълна реконструкция на театралния салон с оформянето на нов етаж, бе подновена и разширена хотелската част. Всичко това доведе до финансово стабилизиране на Дружеството и бяха преодолен трудностите, които произтичат от пазарната икономика.

Може би най-силната страна на общността е организираността, наличието на институции, които крепят българския дух. Кои са най-важните, градивни институции?

Винаги, когато говорим за нашето минало, не мога да спра да се възхищавам на предците, които са проумели, че именно на базата на институциите може да се съхрани общността. Животът и днес доказва тяхната мъдрост, тъй като цялата малцинствена политика в Унгария фокусира върху културната автономия на институциите от 1993 година насам, от приемането на Закона за малцинствата. Същото се отнася и за новия закон от 2011 г., който набляга

изгласаната книга на Peter Sztojanovicstól, aki a jelenlegi kulturális miniszter. Az ő nagyapja, Ivan Stojanovics akkoriban a magyarországi meghatalmazott nagykövét volt. Leírásaiban és beszámolóiban meglehetősen teljes és érdekes kép rajzolódik ki az első lépésekről, melyet kolóniánk tett az új úton. Az úton, mely leteszi az alapjait az első intézményeknek, megalapozza egy idegen országban való élethez szükséges gondolkodást és szemléletmódot, és melynek köszönhetően 100 éve – szinte megszakítás nélkül – a három intézmény, az egyesület, az iskola és a templom, 1910-es évektől, egészen a mai napig szolgálják a közösséget, jövőjének egyben zálogaképpen. Így körvonalazódtak fejlődésünk lehetőségei már akkor, és időtől, politikai közegetől függetlenül valami már a távoli 1914-ben eldőlt. Ez a tűz, mely 100 éve gyúlt lángra és a mai napig mutatja, világítja az utat. Ahogy szüleink tanították nekünk, hiszem, hogy majd mi is továbbadjuk a gyermekeinknek. Ez a tanulság, melyet le kell szűrniünk a 100. évfordulón, erőt kell gyűjtenünk és új feladatokat kell kijelölnünk a következő száz évre.

Minden generáció hozott valami újat a magyarországi bolgárok életébe, szerveztségébe, az intézmények megalapozásába. Mi újat hozott a mai generáció?

Az alapítók valóban egy nagyon erős kezdőlökést adtak. Sztojanovics könyvében a statisztikát nézegetve látom, hogy elterjedtek mítoszok, legendák az itt élő bolgárok körében. Például, hogy milyen sokan voltunk, amikor megalapították a szövetséget vagy az iskolát. A tények azt mutatják, hogy a szövetség alapító ülésén 50-60 fő volt jelen. Az iskola 30 tanulóval kezdett. Számunkra valószínűleg ezek a reális számok, és nem kell megijedni attól, hogy csökken a bolgárok száma Magyarországon. A 30-as években adományokból építették a bolgár ortodox Szent Cirill és Szent Metódtemplomot. A második világháború utáni nemzedék nagyon konstruktív volt, ezekben az években épült fel, 1953–1957 között, a Bolgár Művelődési Ház. Az 50-es években az iskola állandó helyet kapott a Bajza utcai épületben, ahol a mai napig működik. Van egyfajta ritmus, húszévente minden új nemzedék hozzáad valamit. Továbbá nem feledkezhetünk meg arról, hogy voltak háborús idők, diktatúrák, de ezek ellenére, a nagy tragédiák ellenére, melyeken Európa átment, a mi kis közösségünk mindig aktív tudott maradni.

A 70-es években a művelődési házat további gazdasági egységekkel bővítik, szállóval és étteremmel, melyek biztosítják a szövetség anyagi hátterét. Az utóbbi két évtizedben a mi generációnk szintén hozzájárult a művelődési ház anyagi forrásainak megújításához. Teljesen felújítottuk az előadótermet, és új emelet kialakításával megújult és bővült a hotelrész is. Mindez a szövetség anyagi stabilitását eredményezte, és úrrá lettünk a piacgazdaság okozta nehézségeken.

Lehet, hogy a közösség legerősebb oldala a szerveztség és az intézmények jelenléte, melyek védik a bolgár lelkiéletet. Melyek a legfontosabb, legmeghatározóbb, konstruktív intézmények?

Amikor a múltunkról beszélünk, nem győzöm csodálni öseinket, akik rájöttek arra, hogy a leghatékonyabban az intézmények megalapozásával lehet ápolni a közösséget. Az élet mind a mai napig igazolja bölcsességüket, így például 1993-tól, a nemzetiségi törvény elfogadása óta Magyarországon az

egész nemzetiségi politika az intézmények kulturális önállóságára koncentrál. Ugyanez vonatkozik az új, 2011-és törvényre, mely a kulturális intézményekre teszi a hangsúlyt, mivel rajtuk keresztül lehet igazán kulturális autonómiát elérni. Ezt elődeink már az elején tudták, és a kezdetektől elnyerték mindkét állam támogatását, Magyarországot és Bulgáriát is. Közösségünk lépcsőfokai az egyesület, az iskola, az egyházi gyülekezet. Továbbá nagyon fontos szerepet játszik a kulturális autonómia kialakításában a kiadói tevékenység. 1915-ben jelent meg a kétnyelvű Bolgár Magyar Szemle első lapszáma, mely a mai kiadványok: a havonta megjelenő Bolgár Hírek és a Haemus előde. A média nagyon fontos szerepet játszik a kommunikáció és az emberek kapcsolatainak megalapozásában. Az 1993-as törvény értelmében a magyarországi bolgárok lehetőséget kaptak arra, hogy további saját intézményeket alapítsanak: színházat, néptáncscsoportokat, melyek mind jogilag, mind anyagilag önállóan működnek. Ezek nagyon aktív tevékenységet folytatnak, mely pozitív hatással van a közösségre és erősíti a tagok közötti köteleket. Oktatási intézményeinknek – így az iskolának és az óvodának – felbecsülhetetlen szerepük van, mivel minden korosztályban biztosítják a gyermekek számára a bekapcsolódást, ezzel folyamatosan megfiatalítva a közösséget. Az elmúlt években könyvtárat és kulturális-információs központot hoztunk létre. Maga a művelődési ház sem csupán egy épület, de kulturális intézmény saját büdzsével és tevékenységgel. Ez összességében a rendszer, melyre színes, kulturális tevékenységünk épül.

Sok külföldön élő bolgár nemzetiségi csoportra jellemző a gyors elöregedés. A Magyarországi Bolgárok Egyesülete azonban, annak ellenére, hogy századik évét tölti be, ragyog a fiatalságtól, sok fiatal ember sürgölődik benne. Hogyan érték el ezt?

Nehéz kérdés, mert ebben a történetben mi vagyunk a főszereplők, mi írjuk saját erőnkkel és tetteinkkel. Valóban, a kertes emigránsok Ausztriában, Csehországban, Szlovákiában megrikultak, a szövetségek kis létszámúak, főként az idősebb korosztályból állnak, sokan közülük pedig marginalizálódtak. Néhányukról nem tudom, hogy folytatnak-e egyáltalán bármilyen tevékenységet. Az oka, hogy a tagok megöregedtek, nem volt semmilyen folytonosság, és most egy új nemzedék került sorra, de egy másik, új emigrációból, mely jóval aktívabb: iskolákat, óvodákat, és ezek háttértámogatására megfelelő szövetségeket, alapítványokat hoznak létre. Ez azonban nem áll kapcsolatban a régi, történelmi emigrációval, és a folyamatos kapcsolat hiánya miatt a kontaktus megszakad velem. Én személy szerint azt gondolom, hogy jobb, ha van egyfajta folytonosság a nemzedékek és az emberek között, még ha különböző okból és időben is érkeztek ugyanabba az országba. Ez lehetőséget ad arra, hogy a régi, tradicionális értékek új értelmezést, új fényt kapjanak. Az, hogy ez szerencse kérdése, vagy talán mert ilyen személyek vettek részt a közösség életében, vagy a csillagok állása okozta, vagy Magyarország jó és aktív viszonya játszott szerepet, vagy mert folytonosság van, és a 90-es évek elején – a természetes konfliktusokon felülkerekedve – egy csoport fiatal ember olyan energiákat mozgató meg, mely az egész közösséget megmozgatta. Nem tudom a pontos okát, de örülök, hogy nálunk úgy fordult meg a kerék, hogy ezzel új embereket tudott magával

na образователните институции на малцинствата, тъй като само чрез тях може да се осигури истинска културна автономия. Нашите деди са го проумели още в самото начало, оттогава се радват и на подкрепата и на двете държави – България и Унгария. Дружеството, училището и църковната община са стълбовете на нашата общност. Много важна роля за културната автономия играе издателската дейност. Още през 1915 г. излиза първият брой на двуезичното списание Българо-маджарски преглед, предшественик на днешните издания: месечникът „Български вест“ и списание „Хемус“. Медите са много важни за осъществяването на комуникацията, на връзката между членовете на общността. По закона от 1993 г. българите в Унгария получиха възможност да изградят и други свои институции – театър, фолклорни групи – които функционират самостоятелно и юридически, и финансово. Те развиват една много активна дейност, която се отразява положително на общността и заздравява връзките в нея.

Образователните ни институции – училище и детска градина – имат неопределимо значение, тъй като осигуряват обхващането на децата от всички възрасти и непрекъснато подмладяват нашата общност. През последните години създадохме Библиотека и културно-информационен център. Самият Културен дом не е просто сграда, а културна институция със свой бюджет и дейност.

Това в общи линии е системата, върху която се базира разнообразната ни културна дейност.

За много от българските общности в чужбина е характерно бързото остаряване. Дружеството на българите в Унгария обаче, въпреки стогодишнината си, блика от младост, в него има и много млади хора. Как се постига това?

Въпросът е труден, защото ние сме действащи лица в тази история, ние я пишем със своя труд и своята дейност. Действително, градинарската емиграция в Австрия, Чехия, Словакия, е оредяла, дружествата са малобройни с членове на преклонна възраст, много от тях са се маргинализирани. За някои от тях не знам дали въобще развиват някаква дейност. Причината е, че членовете остаряха, нямаше никаква приемственост и сега идва едно ново поколение, но вече от новата емиграция, която е много по-активна: основава училища, детски градини, и съответно дружества, фондации, които да стоят зад тях. Те обаче не са във връзка със старата историческа емиграция и поради липса на приемственост връзката с нея е прекъсната. Аз лично смятам, че е по-добре да има приемственост между поколенията и между хората, дошли по различен повод и в различно време в съответната страна. Това дава възможност старите традиционни ценности да се интерпретират по нов начин, в нова светлина. Дали е въпрос на късмет, дали защото такива личности са взели участие в живота на общността, дали звездите са стояли така над нас, дали активното и добро отношение на унгарската държава е изиграло роля, или защото имаше приемственост и в началото на 90-те години – преодолявайки естествените конфликти – една група млади хора внесе енергия, която раздвижи цялата ни общност. Не знам точната причина, но се радвам, че при нас колелото така се обърна, че завъртя със себе си нови хора, нови институции, нови виждания. Няма как иначе, светът се променя, но ние не прекъснахме старата нишка, а непрекъснато надграждаме създаденото от дедите.

Ето и сега можем да се похвалим, че се обогатихме с един нов център – училищната сграда на ул. „Байза“, която – освен училището и детската градина – побра много български институции. Имаме свои самоуправления в много селища на страната. Разбира се, това е въпрос на който има да отговаряме и през

следващите години – как успяваме да се съхраним? Защото не искаме да говорим само за стогодишно минало, ние имаме много визии за бъдещето – с млади хора във всички сфери на културата, с нови инициативи. Понякога ни казват: ама те са малко, 5-6, десетина души. Не, не са малко. И през 1914 година не са били повече – тогава трима души са били ядрото на промените. И са постигнали много.

Това означава ли, че виждате продължено делото и при едно следващо поколение?

Да, със сигурност. В тези дни така чувствам. Защото човек винаги си задава въпроса: толкова енергия, за колко деца? Колко са в детската градина, в танцовия състав, в училището? Но не е важно само количеството. Резултатите са налице. Трябва да сме наясно с новия състав на общността, да не търсим само градинарските потомци. При нас също има нова емиграция, която взема пълноправно участие в живота на общността. Мисля, че тук, при нас, е намерена хармонията между тези различни поколения и преселници. Най-доброто е, че намерихме един добър синхрон и – проявявайки уважение към делото на дедите – всички се включват активно в градежа на днешния ден. Дори хора, които пребивават временно в Унгария, бързо успяват да намерят своето място в нашия живот. Дошли по работа, по семейни причини, всички те дават своя принос. Това ми дава увереността, че ще ни има. Ще продължат да съществуват институциите ни, а и все повече говорим за откриване на ново българско училище на базата на много добре функциониращото Българско училище за роден език.

Нека Ви задам и един личен въпрос: какво кара един добре образован млад човек, с хубава професия и успешна кариера, който има семейство, да се отдаде на общото дело, да влага в него толкова енергия и време?

Когато този „млад“ човек започна да се изморява и да си казва стига толкова общо дело, стига толкова българска общност, тогава в кръга навлизат неговите деца. Това ми дава нови сили – за да се завърти колелото и всичко да продължи нататък. За да мога да предам своята емоция и на тях – и те да говорят български, да танцуват български танци. Да знаят къде са българската детска градина и училище, какво е български градинар, да могат да четат и да пишат на български. В личен план, това ми дава сили да продължа по този път – желанието да предам своята емоция на трите си деца. Така колелото се завърта. Семействата са най-стабилната база, там се гради всичко, стъпка по стъпка. Когато човек чувства мотивация в семейството си, той иска да предаде тази емоция – а има такива български семейства. После децата ще я предадат на своите деца. Това е за мен предизвикателството, което ме зарежда със сили. То ще дава сили и на младите хора, и на техните деца. За да има и следващите няколко поколения българи в Унгария. Тази година чествахме 100 години от основаването на Дружеството на българите в Унгария и за отбелязването на този юбилей сме планирали поредица от културни събития. Програмата на юбилейната година вече е стигнала до всички българи в Унгария, до нашите унгарски приятели. С нея ние искаме да отдадем своята признателност към дедите и в същото време да заредим с емоции и вълнения онези, които малко са се отдалечили, да ги убедим, че има смисъл да се работи за тази общност, тя дава много енергия. Ние искаме стогодишен юбилей, който не се изчерпва с една тържествена вечер. Тържествата ще обхванат всички традиционни и официални празници, които отбелязваме всяка година, добавяйки към тях нови форми и жанрове, обхващайки различни сфери

forgatni, új intézményeket és új látásmódokat. Nem lehet másként, a világ megváltozott, de mi nem szakítottuk meg a régi kötelékeket, hanem folyamatosan építjük azt, amit őseink létrehoztak.

Tessék, most is örülhetünk, hogy sikerült egy új központtal gazdagodnunk: a Bajza utcai iskolaépülettel, mely az iskola és az óvoda mellett számos más bolgár szervezetnek ad otthont. Illetve az ország számos településén van saját önkormányzatunk.

Hogyan tudunk megmaradni? Természetesen ez egy olyan kérdés, amelyre a következő években is választ kell tudnunk adni. Mivel nem csak a száz éves múlttól akarunk beszélni, de a jövőre vonatkozóan számos vízióknak van – fiatalokkal, a kultúra minden területéről, új kezdeményezésekkel. Néha azt mondják nekünk: de hát kevesen vannak, 50-60 ember. Nem, ez nem kevés. 1914-ben sem voltak többen – akkor három ember volt a változások magja, és rengeteg mindent elértek.

Ez azt jelenti, hogy a következő nemzedékben is látják e tevékenységnek a folytatását?

Igen, egészen biztosan. Most így érzem. Mert az ember mindig felteszi a kérdést: ennyi energia és mennyi gyermekért? Mennyien vannak az óvodában, a táncegyüttesben, az iskolában? De nem csak a mennyiség számít. Az eredmények az arcokon vannak. Tisztában kell lennünk a közösség új felállításával, hogy ne csak a kertészek utódait keressük. Nálunk ugyanúgy jelen van az új emigráció, mely teljes körű részt vállal a közösségi életből. Úgy gondolom, hogy itt, minálunk kialakult a harmónia a különböző nemzedékek és betelepülők között. A legjobb, hogy összehangolódtunk és a mai napig sokan bekapcsolódnak az építkezésbe – leróva tiszteletünket őseink tetteiért.

Még azok is, akik csak ideiglenesen tartózkodnak Magyarországon, gyorsan megtalálják helyüket az életünkben. Munkaügyben vagy családi okokból érkező mindenki hozzáad valamit az egészhez. Emiatt meggyőződésem, hogy továbbra is leszünk. Létezni fognak intézményeink. Ezentúl egyre többet beszélünk egy iskola megalapításának lehetőségéről a jól működő bolgár anyanyelvű iskola kapcsán.

Hadd tegyek fel önnek egy személyes kérdést is: mi hajt egy magasan képzett fiatalembert, szép foglalkozással és sikeres karrierrel, családdal, hogy ennyi energiát és időt szánjon a közös ügyekre?

Amikor ez a „fiatal” ember elkezd fáradni és azt mondja, elég ennyi közösségi munka, elég ennyi bolgár közösség, akkor a körbe belépnek a gyermekei. Ez ad új erőt, az, hogy megforgassuk a kereket, és minden folytatódjon tovább. Ahhoz, hogy a saját érzelmeimet nekik is át tudjam adni – hogy ők is beszéljenek bolgárral, hogy ők is táncoljanak bolgár táncokat. Hogy tudják, hol van a bolgár óvoda és iskola, hogy mi a bolgárkertész, hogy írni-olvasni tudjanak bolgárral. A személyes terveimben ezek adnak erőt az új folytatásához – az a vágyam, hogy átadjam a lelkesedést három gyermekemnek. Így forog tovább a kerék. A család a legbiztosabb bázis, minden ebben alapozódik meg lépcsőről lépésre. Amikor az ember motivációt érez a családjában, akkor tovább akarja adni ezt az érzést – és vannak ilyen bolgár családok. Később majd a gyermekek adják tovább ezt saját gyermekeiknek. Számomra ez az a motiváció, ami feltölt erővel. Ez ad erőt a fiataloknak

is, és majd az ő gyermekeinek is. Hogy legyenek elkövetkező bolgár nemzedékek Magyarországon.

Idén a Magyarországi Bolgárok Egyesületének megalapításának 100. évfordulóját ünnepeljük, és ennek alkalmából egész sor kulturális eseményt szervezünk. A jubileumi év programja mostanra minden itt élő bolgárhoz eljutott, sőt magyar barátainkhoz is. Ezzel szeretnénk kifejezni hálánkat elődeink felé, ezzel együtt pedig feltölteni érzelmekkel és lelkesedéssel azokat, akik kicsit eltávolodtak, hogy meggyőzzük őket arról, hogy van értelme ebben a közösségben dolgozni, mert nagyon sok energiát ad.

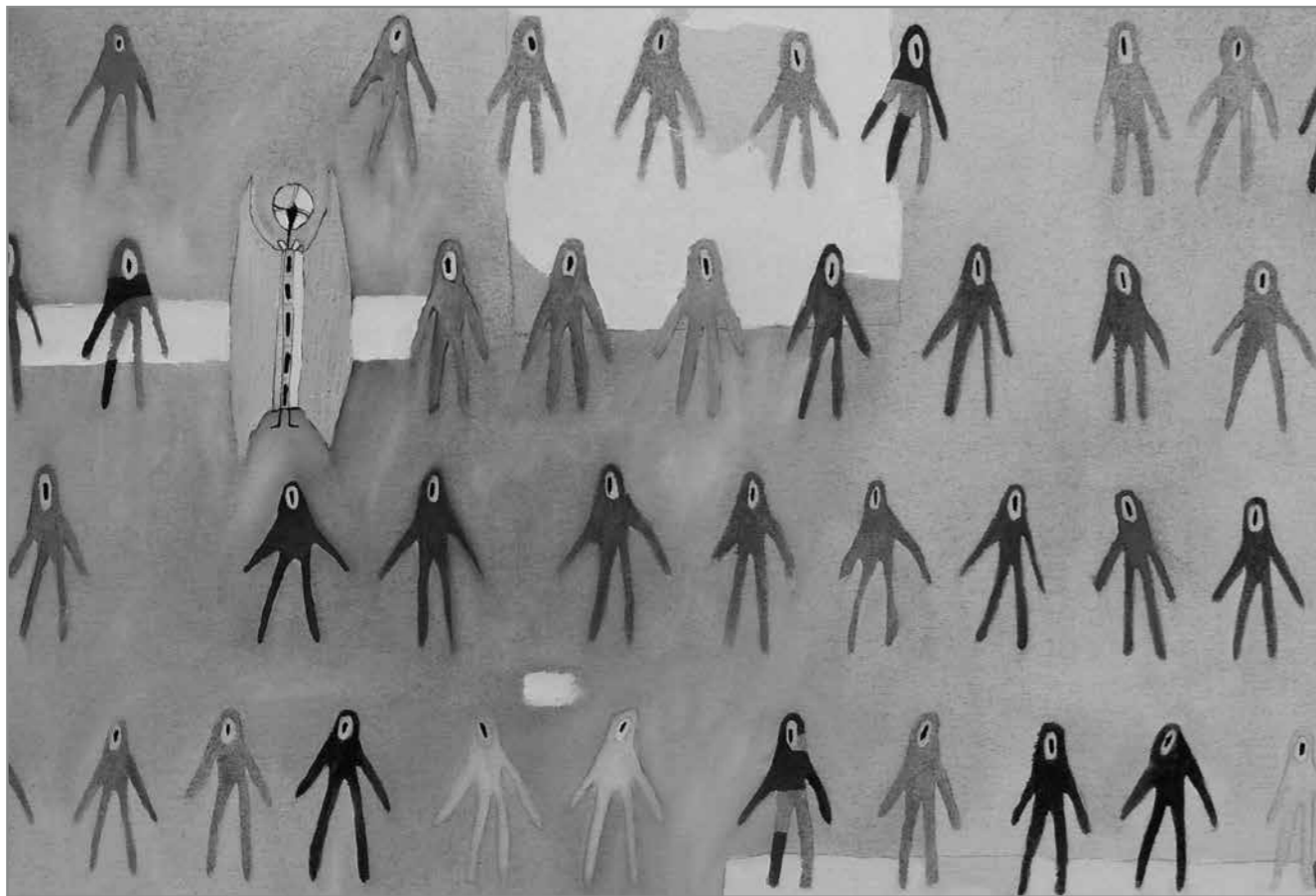
Mi egy olyan 100 éves jubileumot akarunk, mely nem merül ki egyetlen ünnepi estében. Az ünnepély átfogja az összes tradicionális és hivatalos ünnepséget, melyeket minden évben megtartunk, új formákat és műfajokat hozzáadva, a kultúra különféle területeit átfogva, különböző korosztályoknak szólóan. Szeretnénk, hogy minél több emberhez eljusson a bolgár lélek, és színes, gazdag élményeket kapjanak egész évben. Koncertek, kiállítások, a Bolgárkertész-émlék-mű és ivókút felavatása Budapesten, Bulfest, ami a Jantra, és a Roszica néptáncgyüttesek ünnepe, A Malko Teatro előadásai, új, bolgár zenei CD-k kiadása, A BRSZ kiadványa, a Haemus újság és más kiadványok bemutatása, melyek a szövetség 100. évfordulója alkalmából készültek, egy galéria megnyitása, melyben Magyarországon élő bolgár művészek művei lesznek megtekinthetőek, illetve a záró esemény a „Bolgár vagyok” fesztivál, melyet a spanyolországi TANGRA alapítvánnyal szerveztünk, mely a világ minden tájáról összegyűjti majd a bolgár gyermekeket.

Végül nem hagyhatom említés nélkül, a magas állami színvonalat, mely végigvezeti az eseményeket Ader János, Magyarország köztársasági elnöke és Margarita Popova, Bulgária köztársaságielnök-helyettese védnöksége alatt, mely a közösségünk érdemei iránti tisztelet és elismerés jele, mindkét ország részéről a legmagasabb szinten.

*Kérdezett: Kjoszeva Szvetla
Gecov Anett fordítása*

на kulturata, адресирайки ги до различни възрасти и интереси. Защото искаме колкото може повече хора да се докоснат до нашия български дух и да получат една голяма пъстрота и богатство през цялата година. Концерти, изложби, откриване на Паметник на българския градинар и българска чешма в Будапеща, празник на танцовите състави „Янтра“ и „Росица“ – Булфест, представления на Малко театро и представяне на нови дискове с българска музика, издание на БРС, представяне на списание „Хемус“ и на новите издания, посветени на 100-годишнината на Дружеството, откриване на постоянна галерия с творби на български художници от Унгария, както и заключителното мероприятие, фестивалът „Аз съм българче“, организиран съвместно с фондация „ТАНГРА“ от Испания, който ще събере български деца от различни страни. Не мога да не спомена и високото държавно ниво, при което се провежда събитието, под егидата на президента на Унгария Янош Адер и вицепрезидента на България Маргарита Попова – израз на уважението към нашата общност и признанието на нашия труд, засвидетелствано от двете държави на най-високо ниво.

Разговаря: Светла Къосева

Zsenia Bozukova: Egy jó pont – olaj, vászon / részlet

Илдико Болдижар Приказен пътеводител

Boldizsár Ildikó Mesekalauz

Защо е нужно възрастните отново и отново да слушат приказки и да ги познаят? По същия начин както на света има много застрашени или изправени пред пълно изчезване животни, съществуват застрашени и изправени на ръба на изчезването „човешки знания“. Тревожната камбана, ударена за пръв път от Конрад Лоренц през 1988 година, продължава да отеква и до днес с пълна сила. Преди двайсет и пет години Лоренц пише, че е започнал

Миѐрт lenne szükség arra, hogy a felnőttek újra sok mesét halljanak és ismerjenek? Ugyanúgy, ahogy vannak a világban kipusztulás előtt álló, veszélyeztetett állatok, vannak veszélyeztetett, kellő figyelem híján a kihalás szélére sodródott „emberi tudások” is. A Konrad Lorenz által 1988-ban megkonstatált vészharang még ma is hangosan szól. Lorenz huszonöt évvel ezelőtt írt arról, hogy megkezdődött az a folyamat,

amely során az ember lassan elveszíti, elsorvasztja azokat a tulajdonságait és képességeit, amelyek emberré teszik őt.² A tendencia – amelyet ő „ember voltunk hanyatlásaként” emleget – nem állt meg, sőt felgyorsult. Lorenz szerint „az emberi szellem olyan viszonyokat teremt, amelyekkel szemben az emberi természet hajlamai már nem állják a versenyt. Azok a kulturálisan és »ösztönösen«, genetikailag programozott viselkedési normák, melyek a történelmileg legkevésbé régi múltban még erények voltak, jelen körülmények között romlást hoznak ránk” – írja. Egyenesen a lélek ellenfelének tartja az emberi szellemet, mondván, hogy „sem a ránk mint teremtményekre jellemző viselkedés, sem a tradíciók révén második természetünké lett illetudásunk nem illik többé a mesterségesen létrehozott, szinte kizárólag a technokrácia által meghatározott környezetbe”. Az utóbbi évek pszichológiai kutatásai (elsősorban a pozitív pszichológiára mint az emberi erények és erősségek fiatal tudományára, valamint az evolúciós pszichológiára és a boldogságtudományra friss eredményeire gondolok) szerencsére megerősítést adnak arra nézve, hogy az emberiség fennmaradásához elengedhetetlenek a „genetikailag programozott viselkedési normák”, még akkor is, ha „nem illenek” a modern világba. Véleményem szerint épp ezek életben és tiszteltetben tartása, működtetése az egyik lehetséges módja annak, hogy emberiségünk ne sorvadjon tovább. Persze egyre nagyobb problémát jelent, hogy lassan már nincs honnan „lemásolni”, nincs kitől elsajátítani a jól működő emberi alapmintákat.

Húsz éven keresztül készítettem e könyv megírására, gyűjtöttem a meséket, figyeltem a mesék és az emberek kapcsolatát, és közben magam is rengeteget meséltem. Azzal a megjegyzéssel engedem útjára az elkészült munkát, hogy nem akar más lenni, mint a „mesehősök” kései leszármazottai számára egy útjelző tábla a mesékhez és az önmagunkhoz vezető úton. Azért, hogy se a mesék, se az emberek „ne romoljanak tovább”, és „ne tűnjenek el” a világból

A KÖZÖSSÉG EREJE

A következő bolgár mese azt mutatja meg, hogyan válhat valaki egy adott közösség tagjává, illetve mit tehet egy közösség vészhelyzetben. Mivel a válaszok viszonylag egyszerűek, ez a mese nem azoknak szól, akik tudják és gyakorolják a „válaszokat”, hanem azoknak, akik még nem. A bolgár mesét követő magyar népmese félig komoly, félig tréfás szűzségében pedig annak lehetünk tanúi, mi történik, ha egy közösség nem tud konszenzusra jutni a nagy kérdéseket illetően.

A KŐ MEG A KOCSISOK

Egy éjszakán nagy fekete viharfelhő kerekedett a hegyekben. Villámok hasogatták az eget, zuhogott a záporosó, megáradt csermelyek rohantak lefelé a folyóhoz. A lezúduló víz mindent magával sodort, gyökerestül tépte ki a fákat, mély árkokat vájít, köveket görgetett. A keskeny hegyi út fölé meredő

¹Boldizsár Ildikó. Mesekalauz úton lévőknek. Életfordulók meséi. Magvető, 2013.

²Konrad Lorenz: Ember voltunk hanyatlása. Fordította ifj. Kőrös László. Cartaphilus Kiadó, 1997. 239. p.

процес, в резултат на който у хората постепенно изчезват, лека-полека закъряват онези качества и способности, които ги правят хора. Тенденцията, която той споменава като „упадък на човешката ни същност“, не е спряла, дори набира скорост. Според Лоренц „човешкият дух е създал условия, с които естествените наклонности на човека не могат да мерят сили. Културно и «инстинктивно», генетично програмираните норми на поведение, които в исторически не толкова далечното минало са били добродетели, при днешните обстоятелства ни носят проклятие“ – пише. Той смята човешкото знание за истински враг на душата, тъй като „нито типичното за нас като създания естествено поведение, нито осветените от традицията и превърнали се в наша втора природа правила за приличие не съответстват вече на изкуствено създадената, очертана изключително от технокрацията среда“. Психологическите изследвания от последните години (има предвид на първо място позитивната психология като млада наука за добродетелите и силните страни на човека, както и еволюционната психология и изследването на щастието) за наш късмет сочат, че за да оцелее, човечеството не може да мине без „генетично програмираните норми на поведение“, дори когато те „не подхождат“ на съвременния свят. По мое мнение именно съхраняването и уважението към тях е един от начините човечеството да престане да сече своите корени. Разбира се, все по-голям проблем представлява и това, че в скоро време няма да има откъде да се „копират“, няма да има от кого да се усвоят добре функциониращите базисни модели на човешкото поведение.

В продължение на двайсет години се готвех за написването на тази книга: събирах приказки, наблюдавах връзката между хората и приказките, аз самата много разказвах. Дадох път на готовия си труд с бележката, че той не цели нищо друго, освен да е пътеводител към приказките и към самите себе си за късните потомци на „приказните герои“. За да „не се развалят“ повече нито приказките, нито хората и да „не изчезват“ от света.

СИЛАТА НА ОБЩНОСТТА

Следващата българска приказка идва да ни покаже как човек може да се превърне в член на дадена общност и как се справя общността в ситуация на опасност. Тъй като отговорите са относително простички, приказката не е за онези, които знаят и упражняват „отговорите“, а за тези, които все още не са ги срещали. А в полусериозния-полушеговит сюжет на унгарската приказка, която идва след българската, ставаме свидетели какво се случва, когато общността не може да постигне консенсус по големите въпроси.

КАМЪКЪТ И КОЛАРИТЕ

Една нощ в планината забучал градоносен облак. Гръмотевици продънили небето, рукнал проливен дъжд, втурнали се бесни порои надолу, към реката. Тия порои рушили всичко напред си, изтръгвали дърветата с корените, дълбаели долищата, търкаляли едри камъни. От страхотно надвисналата над тесния планински път бяла гранитна скала се откъснал огромен камък и рухнал надолу в тъмнината. Тоя камък паднал наред пътя, забил се дълбоко в набъбналата земя и там останал.

На сутринта пекнало ясно лятно слънце. Заблещукали росни капки по обрелените листа от бурята, почнали да се изправят полегналите гъвкави треви. По пътя откъм пробуденото село се задала кола. Два бивола с криви черни рога теглели колата, а на лесата седал един селянин и весело си свирукал. Той бил бакалин и отивал да купи сол и катран от града. Щом биволиите стигнали на завоя до

големия камък – спрели: камъкът бил задръстил целия път. Наляво в дълбоката пропаст шумяла мътна река, надясно се възвишавали стръмни скали и колата нямало откъде да мине. Селянинът, като видял падналия камък, почесал се по тила, слязъл от колата, отишъл напред, ритнал камъка с крак, налегнал го с гръб, ала не можал да го помръдне.

– Брей, че голяма канара е паднала тая нощ! Не мога да я помръдна. Ще почакам – дано дойде някой друг, по-силен от мене, че да я търкулне надолу.

И той седнал край пътя, извадил си ножчето, взел една клечка и почнал да си я дялка. Подир малко пристигнала втора кола, натоварена с рязани дървета. Водел я снажен турчин с червен пояс. Отдалече той се провикнал:

– Хей, побратиме, защо си спрял колата напред пътя? Я отбий малко, че да мина, защото бързам.

– Бързаш ти – отговорил му бакалинът, – ала по-напред трябва да отместиш канарата, че тогава ще караш напред.

– Каква канара? – попитал турчинът.

– Ела сам пред биволите ми да я видиш!

Турчинът минал напред, разгледал големия камък, съблякъл си антерията, налегнал камъка отсам, натиснал го отгатак, но и той не можал да го мръдне.

– Няма какво – поклатил глава и той. – Ще почакаме да дойде по-силен човек от нас, че да ни разчисти пътя.

Седнал до бакалина и запалил цигара. Не се минало много време – ето че се задал един файтонджия. Той бил стар човек, прегърбен, с тънка шия и жилава ръка. Шибал пъргаво конете. Файтонджията, като разбрал защо са спрели двете коли напред, развикал се, слязъл бърже от капрата, почнал да подскача като петел край камъка, но и той не можал да го поклати, затуй се укротил и седнал при другите да чака. Подир малко пристигнали две талиги, покрити с чергила и натоварени с грънци. Стопаните им бързали за близкия панаир и се разтревожили много, като видели, че няма откъде да минат. Единият бил много лют човек и за да накаже падналия камък, почнал да го бие с камшика си. Коларите му се смеели. Времето летяло. Наближило пладне. Цял керван се бил навървил от камъка надолу. Гъмжило от пътници шумяло край канарата, един след друг си измервали силите и все не можели да поклатят гранитната канара. По едно време се задало едно старче. То носело кошница с череши върху една тояга на рамото си. Когато стигнало до навалищата, старчето поздравило коларите и понечило да отmine.

– Добре си ти, нямаш кола, лесно мина откъд и ще си продадеш черешките на пазара – викнал със завист подире му един от грънчарите.

– Минете и вие – обърнал се старецът,

– Как да минем?

– С ум.

– Тук ум не трябва, ами трябва сила – отвърнал грънчарят. – Опитаме се един по един, само че никои не можа да катури камъка. – Тогава защо не се опитахте всички заедно? Събрали сте се цяла дружина. Я се напънете малко! Ако чакате Крали Марка да излезе от гроба, че да отмести камъка, много ще има да чакате.

– Вярно е – викнал файтонджията, – хора, братя, дръжте да отместим всички заедно камъка!

Натрупали се коларите край тежката канара, плюли си на ръцете, подхвали я от дясната страна, засилили се и я търкулнали надолу. С трясък се повалила канарата в пропастта.

Пътят бил разчистен и коларите свободно потеглили напред.

fehér gránitsziklából levált egy jókora darab, s lezuhant a mélybe. Éppen az út közepére esett, mélyen besüppedt a felpuhult földbe, és ott maradt.

Reggelre kisütött a fényes nyári nap. Harmatcseppek ragyogtak a vihartépte leveleken, az esőverte hajlékony fűszálak ki egyenesedtek. Az ébredő falu felől kocsikanyarodott az útra. Két görbe szarvú fekete bivaly húzta a szekeret. A bakon egy parasztember ült, és vidáman füttyörészett. Ő volt a szatócs a faluban, sóért meg kátrányért-kocsikenőcsért ment a városba. A két bivaly, ahogy odaért a nagy kőhöz, megtorpant: a kő eltorlaszolta az egész utat. Balról, a szakadék mélyén a zavaros vízfolyó zúgott, jobboldalt meredek sziklák szöktek a magasba – a szekér nem tudta a követ kikerülni. A parasztember, ahogy meglátta a lezuhant követ, megvakarta a füle tövét, leszállt a szekérről, odament, belerúgott, azután a hátával feküdt neki a kőnek, de meg sem tudta mozdítani. – Tyűha, jókora szikla esett ide az éjjel! Meg sem tudom mozdítani. Nem tehetek mást, várok, amíg valami erősebb ember vetődik erre, aki elbír vele.

Azzal leült az út szélére, elővette a bicskáját, fogott egy fadarabot, és farigcsálni kezdte. Kisvártatva újabb szekér érkezett, megrakva tűzifával.

Piros öves, tagbaszakadt török lépkedett a kocsi mellett. Már messziről kiabált:

– Hej, testvér, miért éppen az út közepén állítottad meg a szekeredet? Húzódj félre egy kicsit, hadd kerüljelek ki, sietős dolgom van.

– No, ha sietős, hát csak siess – felelte a szatócs. – De előbb el kell gördítened azt a sziklát az útból, addig nem tudsz továbbmenni.

– Miféle sziklát? – kérdezte a török.

– Itt van ni, a bivalyaim előtt, nézd meg a saját szemekkel! A török előrement, körüljárta a nagy követ, aztán levette az ujjasát, lökte a követ erről, taszította arról, de ő sem tudta megmozdítani.

– Nincs mit tenni – csóválta meg a fejét. – Meg kell várunk, míg idevetődik valaki, aki erősebb nálunk, hogy megtisztítsa az utat.

Azzal leült a szatócs mellé, és cigarettára gyújtott. Nem telt bele sok idő, megjelent egy konflis. Idős, görnyedt hátú ember volt a kocsisa, vékony nyakú, eres kezű. Szaporán csatogtatta a lovak hátán az ostort. Amikor megtudta, miért vesztegel előtte a két szekér, a konfliskocsis felkiáltott, fűgén leugrott a bakról, körültepte a követ, mint egy kotlóstyúk, de ő sem tudta megmozdítani. Hamar beletörődött, leült a másik kettő mellé, és várt.

Hamarosan érkezett két taliga, csergékkel borítva, megrakva cserépedénnyel. A gazdáik a közeli vásárra iparkodtak, és nagyon bosszantotta őket, hogy nem tudnak továbbmenni. Egyikük nagyon mérges ember volt, s hogy megbüntesse a hatalmas követ, nagyokat csapkodott rá az ostorral. Jót nevettek rajta a kocsisok. Telt-múlt az idő, már dél felé járt. Már egy egész karaván vesztegelt az út innesső oldalán. Csak úgy nyüzsögtek a türelmetlen utasok a kő körül, egymás után gyürköztek neki, de egyik sem tudta arrébb mozdítani a gránitsziklát. Egyszer csak egy kis öregember tűnt fel az úton. A vállán egy bot, azon vitt egy kosár cseresznyét. Amikor a csoportosuláshoz ért, az öregember köszöntötte a kocsisokat, azzal már ment volna tovább.

– Jó neked, hogy nincs szekered, könnyen kikerülsz a követ,

s eladhatod a cseresznyédet a piacon! – kiáltotta utána irigylen az egyik fazekas.

– Jöhetnek ti is – felelte az öregember.

– Már hogy mehetnek?

– Ésszel, fiam.

– Nem ész kell ide, hanem erő – felelte a fazekas. – Mindannyian megpróbáltuk, de senki sem tudja arrébb lódtítani ezt a követ.

– Az ám, csak hogy egyenként próbáltátok. Miért nem próbálkoztok együtt? Annyian vagytok, hogy egy regiment kitelne belőletek! Lássatok neki közösen! Ha arra vártok, hogy Markó királyfi kikel a sírjából, és arrébb teszi nektek ezt a követ, hát arra ugyan várhattok!

– Igaza van az öregnek! – kiáltotta a konfliskocsis. – Emberek, testvérek, gyertek, próbáljuk meg együtt elgördíteni a sziklát! Nekiveselkedtek a kocsisok a nehéz kőnek, a markukba köptek, megtaszították az egyik oldalról, s nagy erőlködéssel legördítették a hegyoldalra. A szikla hatalmas dübörgéssel zuhant a szakadékba.

Most már szabad volt az út, indulhattak a szekerek tovább.

MILYEN IDŐ KELL?

Mikor Krisztus urunk Szent Péterrel a földön járt, figyelmeztette Péter az Urat, hogy nézze, milyen rosszak néhol a mezők. Azután megkérdezte, miért van ez így?

– Mert sok a szelűk, kevés az esőjük, fiam.

– Adj hát nekik, Uram, kevesebb szelet és több esőt.

– Jól van, Péter, adok. De menj be előbb valamelyik faluba, s kérdezd meg: akarnak-e?

Egy egész falut összecsozdított Péter, aztán fölteszte a kérdést: akarnak-e esőt? Amint kimondta, eszeveszett zsinat keletkezett, mert ki így akarta, ki úgy. Egyiknek nem kell, mert építkeznek. A másiknak kell, mert új szőlőt rakott. Van, akinek a szőleje még csak most virágozik, aztán rosszul tisztulna, ha megáznék. Jaj, de van ám még több, akinek az árpája elsül, a búzája, rozsa megcsökken. Erre meg azok kontráztak, akik vásárra mennek, meg dupláztak azok is, akik félnek, hogy az új kapálásuk kiszökdül.

– Persze, hogy kell – tódítja egy másik felekezet –, mert ha széna nem lesz, mivel teletetünk?

– Ugyan, atyafiak, mit okoskodunk? – szólalt fel egy a tisztos öregek közül. – Legyen ezután is úgy, amint a jó Isten tanácsosnak tartja.

Mind beleegyezett.

Péter szörnyen röstellte a dolgot, de azért hűségesen beszámolt urának a falu kívánságáról, hogy ezután is jó lesz úgy, ahogy a jó Isten akarja.

*

KALAUZ. A bolgár mesében nyomon követhetjük, hogyan alakul ki háromféle közösség. Az első azokból áll, akik a keskeny hegyi ösvényre érkeznek szekereikkel, konflisaikkal, talyigáikkal. Nevet is adhatunk ennek a közösségnek: a pórul jártak közössége vagy a kő áldozatainak közössége, netán az úton rekedtek közössége. Ezt a közösséget az azonos probléma köti össze: egy kő elzárta a piacra vezető utat, ezért mindenki az út innesső oldalán rekedt. Minden újonnan érkező beledja a problémába a maga megoldási javaslatait:

КАКВО ДА Е ВРЕМЕТО?

Когато нашият Господ Исус Христос ходел със Свети Петър по земята, Петър обърнал вниманието на своя господар на това колко са лоши на някои места нивите. После запитал: Защо е така?

– Защото имат много вятър и малко дъжд, синко.

– Дай им, Господи, по-малко вятър и повече дъжд.

– Добре, Петре, ще им дам. Ала иди първо в някое село и попитай дали искат?

Събрал Петър хората от цяло едно село и тогава ги попитал: искат ли дъжд? Още неизрекъл и се вдигнала невъобразима глъчка: един искал така, друг – иначе. На единия не му трябва, защото строи. На другия му трябва, защото сади ново лозе. На трети лозето сега цъфти, ако подгизне, няма да се избистрят зърната. Ох, има и други, на които ечемикът ще прегори, житото, ръжта ще дадат малко. На тях пък отвърнали ония, които ходели на пазар, двойно налели масло в огъня и ония, дето се боели, че прекопаното ще зеленяса.

– Разбира се, че трябва – добавила друга групичка – защото ако няма сено, как ще изкараме зимата?

– Ама какво сме взели да мъдруваме? – рекъл най-сетне един от почитаните старци. – Нека си бъде, както е рекъл добрият Господ. Всички се съгласили.

Петър много се засрамил, но разказал на Господа всичко, както си било, за желанието на селяните оттук нататък всичко да си оттане както е рекъл добрият Господ.

Пътеводител. В българската приказка проследяваме оформянето на трите типа общности. Първата е от хората, които пристигат на тесния планински път с каруците, файтоните и талигите си. Можем да й дадем име: да речем, общност на пострадалите, общност на жертвите на скалата или общност на закъсалите по пътя. Хората в нея са свързани от общ проблем: скала е затворила пътя за пазара и всички са се струпали от едната ѝ страна. Всеки новопристигнал предлага свое решение на проблема: единият ритна скалата, другият я блъска, третият я обикаля, четвъртият я удря с камшик. Ала проблемът не се решава и тогава общността се преобразува. Един си дялка клечица, друг пали цигара или просто чака: дано се случи нещо. Тогава и името им е друго: те са групата на безпомощните или на чакащите да се случи чудо божие. Тази общност също е обединена от външен подтик: безпомощност, нетърпение и очакване. От едната страна на скалата вече се е насъбрал цял керван, когато пристига дребният старец с кошница череши на рамо и твърди нещо, на което всички се очудват. А именно, че за решаването на проблема е нужна не сила, а ум. Скалата ще се помести, не когато всеки поотделно се опитва, а когато обединят усилията си. И веднага се оформя третият тип общност: „хора, братя, дръжте да отместим всички заедно камъка!“ Тази общност се обединява не от общата участ, грижата, бедата, а от действителната сила. Нека не ѝ даваме име. Просто това се нарича общност.

Унгарската приказка „Какво да е времето?“ е митична приказка. Обичам този тип приказки, защото в необоснованите и излишни напъни на Свети Петър припознавам собствената си – доста характерна за младите ми години – стръв да променям и подобрявам световния ред. Когато чета митични приказки, мога да се посмея на неща, които на собствен гръб не са толкова забавни: как съм си въобразявала, че е възможно аз да кажа на кого какво му е добре, и защо всяко подобно „казване“ свършва винаги с посрамване? Приказката показва как нормално функционира една общност:

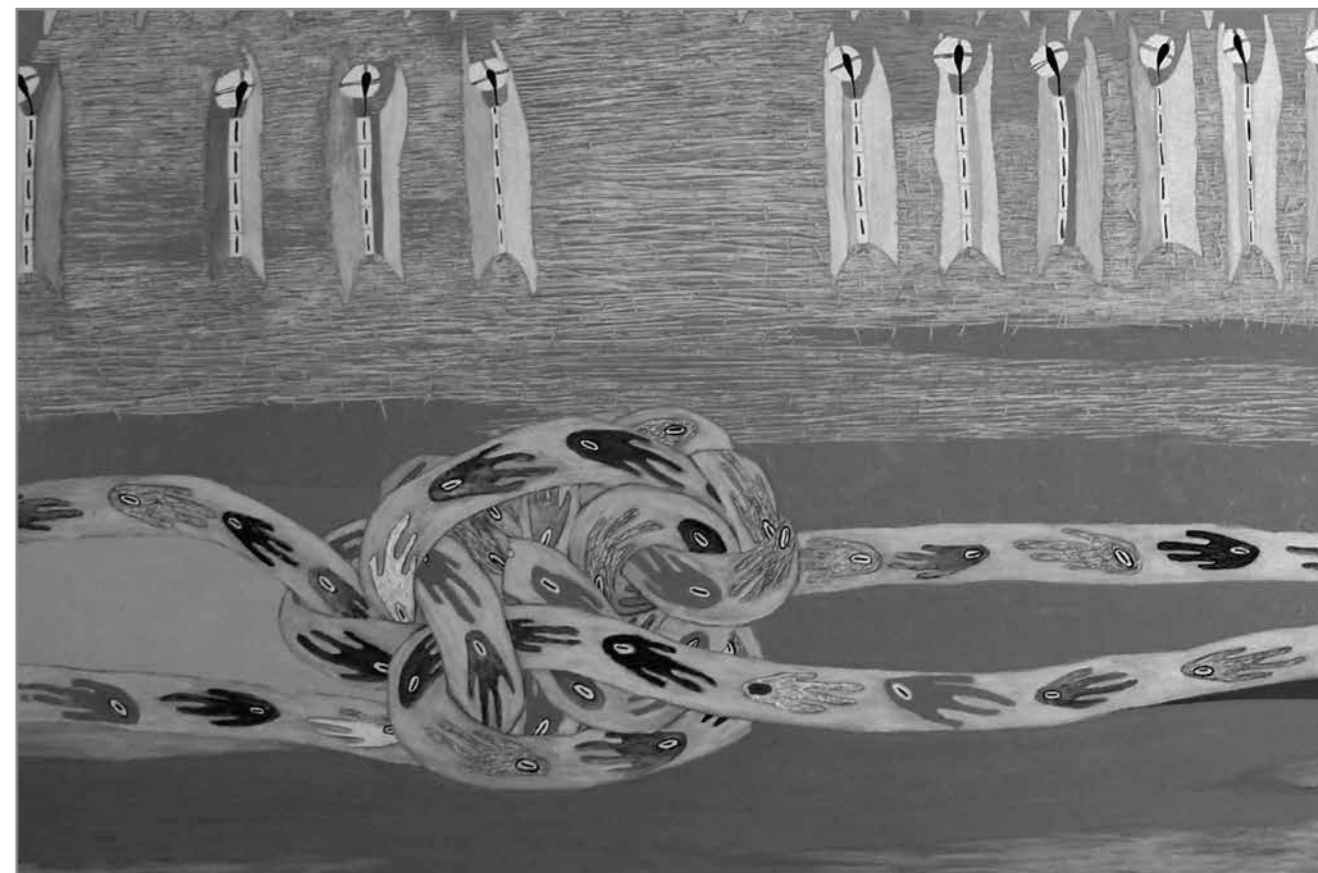
доброто е различно за всеки. Колко пъти сме били свидетели на работните си места, в училище, в обществени и политически организации на боричкания, предизвикани от сблъскването на противоположни интереси! Нашият Господ Исус е много мъдър, когато „подхвърля“ на Свети Петър щекотливия въпрос: искат ли хората дъжд? Няма две еднакви причини или подтици защо едни искат, а други не. И оттук трябва да се извлече изглеждащото невъзможно решение едно и също да е добро за всички. Ала и сред хората се намира мъдър човек, който е в състояние да реши и да насочи спора в правилното русло. „Нека си бъде, както е рекъл добрият Господ.“ Нека не забравяме, в приказката става въпрос за времето, за природно явление, над което човек наистина няма власт, разбирането и осъзнаването на тези неща е първостепенна задача на приказката. Има обаче и още нещо, което може да се окаже важно в живота на една общност: понякога е невъзможно да се въздаде справедливост при толкова много аргументи и контрааргументи. И тогава не ни остава нищо друго, освен да изберем най-целесъобразното решение и то да бъде представено така, че всеки член на общността да види в него добрата страна. И никога да не се огорчава, че неговото предложение не е взело връх, а да се стреми да извлече от избора най-оптималното за себе си.

Превод: Светла Къосева

аз egyik belerűg a kőbe, a másik lökdösi, a harmadik körültepegi, a negyedik ostorral veri. De a probléma nem oldódik meg, és akkor a közösség átalakul. Van, aki fadarabokat farigsál, mások cigarettára gyűjtanak, vagy tétlenül várakoznak: majdcsak történik valami. Ekkor már új nevük van: a tehetetlenek, vagy az isteni csodára várakozók közösségét láthatjuk bennük. Ezt a közösséget is külsődleges szempontok tartják össze: a tehetetlenség, a türelmetlenség és a várakozás. Már egy egész karaván sorakozik a kő innenső oldalán, amikor megérkezik egy kis öregember, vállán egy kosár cseresznyével, és olyasmit állít, amin mindenki meglepődik. Nevezetesen, hogy a probléma megoldásához nem erőre, hanem észre van szükség. Nem akkor billen ki a kő a helyéről, ha mindenki egymaga próbálkozik, hanem akkor, ha összefognak. És mindjárt megalakul a harmadik közösség: „Emberek, testvérek, gyertek, próbáljuk meg együtt elgördíteni a sziklát!” Ezt a közösséget már nem az azonos állapot, gond, baj köti össze, hanem a cselekvő erő. Ne is adjunk neki megkülönböztető nevet. Maradjunk annyiban, hogy ezt hívják közösségnek.

A *Milyen idő kell?* című magyar népmesét a legendamesék közül választottam. Azért kedvelem ezt a mesetípust, mert a magam – fiatakoromra igencsak jellemző – örökké javítani, változtatni akaró szándékát ismerem föl Szent Péter oktalan és fölösleges sürgölődéseiben. A legendamesék kapcsán jókat derülök azon, ami a saját életemben már nem volt annyira mulatságos: miért gondoltam azt valaha, hogy meg tudom mondani, kinek mi a jó, és miért volt mindig megszégyenülés az ilyen „megmondás” vége?

A mese teljesen normális közösségi működést mutat: mindenkinek más a jó. Hányszor lehetünk tanúi munkahelyeken, iskolákban, társadalmi és politikai szervezetekben annak a torzsalkodásnak, amit az egymásnak feszülő érdekellentétek váltanak ki! Krisztus urunk nagyon bölcs, amikor „bedobattja” Szent Péterrel az összeurató kérdést: akarnak-e az emberek esőt? Nincs két egyforma ok, indok arra nézve, hogy ki miért igen, és ki miért nem. Ebből kell kihozni azt a lehetetlennek látszó megoldást, hogy mindenkinek ugyanaz legyen a jó. Az emberek között is akad azonban egy bölcs, aki képes eldönteni, jó mederbe terelni a vitát. „Legyen ezután is úgy, amint a jó Isten tanácsosnak tartja.” Ne feledjük, a kérdés ebben a mesében az időjárásra vonatkozott, vagyis olyan természeti jelenségre, ami fölött az ember valóban nem rendelkezhet, ennek belátása és beláttatása a mese elsődleges célja. Ugyanakkor van itt még valami, ami fontos lehet egy közösség életében: olykor lehetetlen igazságot tenni a sok érv és ellenérv között. Ilyenkor nem lehet mást tenni, mint kiválasztani a legcélravezetőbb megoldást, s úgy bevezetni azt, hogy a közösség minden tagja megtalálhassa benne a jót. Vagyis senki ne keseregjen, ha nem az ő javaslata győz, hanem igyekezzen a kiválasztott metódust a számára optimális módon önmagához kapcsolni.

Zsenia Bozukova: Az élő Gordiuszi csomó – olaj, vászon / részlet

Кристина Менхарт Ролята на водата в българските и унгарските баятелни текстове

Menyhárt Krisztina
„Te, vizecske, a hegyekből jössz”
A víz a magyar és a bolgár ráolvasásokban

A víz az élet forrása, a természet és az ember létezésének kezdete és alapfeltétele. Ez a közvetlen kapcsolat alakította ki a víz sokrétű szimbolikáját és tette a népi mitológiák alapvetően fontos elemévé. A bolgár néphit szerint a víz több a földnél, a mai világ megteremtése előtt víz borította a földet, ezért a víz az első elem a világteremtéskor (Георгиева 1993). Szimbólumként a víznek összetett jelentése van, amely

Водата е първоизточник на живота, начало и условие за физическото съществуване на природата и човека. Тази пряка зависимост изгражда нейната многостранната символика, прави я основа и важен елемент на митологията на всички народи. Според българските народни представи водата е повече от земята, преди създаването на съвременния свят вода е покривала земята, затова тя е първият елемент в сътворението на света (Георгиева 1993). Като

символ водата има многопластово значение, което може да се обобщава като кръговрат между живота и смъртта. Всъщност кръговратът на водата, който се наблюдава в природата, се проектира и в митическото мислене.

Символиката на водата може да се опише с няколко, взаимно свързани тематики (Hopp I et al. 1994): 1) водата, като източник на живота (жива вода); 2) небесната, оплождаща вода; 3) водата, като средство за пречистване и 4) водата, елемент на възраждането. Живата вода символизира хаоса, заедно с това и женското начало, а небесната вода се свързва с мъжкото начало, което също е източник на живота. Затова тя има и положителна и отрицателна оценка, която се появява и в пословиците: „Вода и огън са добри слуги, но страшни господари“; а женската природа се характеризира с „Вода и жена, накъдето ги поведеш“ или „Вода, огън и жена – страшно зло са“ (БНПП).

Пречистването и възраждането към нов живот всъщност означава потапяне в хаоса, символична смърт и прераждане. Водата е и преход към отвъдния свят, преодоляването на границата между двата свята често е свързано с преминаване на река (Георгиева 1993). Водата е непрекъснатият поток на видимия живот, тя разтваря, отмива, пречиства, възражда живота и влива нови сили, затова има голямо значение в посветителските обреди (напр. кръщаването с вода) или при магическите практики (Купър 1993). В българска пословица се казва: „Водата може всичко да измие, лошо име не може“; а посвещаването чрез кръщаване се явява в унгарския израз „Сваля от него и кръщелната вода“ (говори лоши неща по негов адрес). В българския фолклор водата, която се употребява при различни ритуали се характеризира с епитетите *мълчана, непапата, цветна, бърза или мъртвешка* (Генчев 1985).

Тема на настоящата статия е ролята на водата в българската и унгарската народна медицина, представена чрез баятелните текстове. И в българските и в унгарските народни вярвания на водата се приписва магическа очистителна и здравеносеща сила, която се обуславя от действителните качества ѝ като вещество. Именно за това тя се употребява широко в лечителните практики, като се подчертават нейните пречистващи и здравеносни функции (Стойнев 1994). От друга страна водата може да бъде и проводник на болестното състояние към жертвата – познати са представи за „злата вода“, която трябва да се извади от тялото на болния, за да може той да оздравее (Георгиев 1989), но като причинител на болестта водата се споменава и в баятелните текстове: „Откъдето си дошла – от вода, от вятър, от око или от завист, да си ходиш, да не те видим!“ (СБНУ 4., 173).

Баятелният текст (унгарски *r olvas s*) представлява словесна формула с твърдо установен и устойчив текст, който се произнася от посветено лице (баячка, врачка, басматарка и др.) с цел да се прогони или умилостиви болест, да бъде излекуван болния, да се постигне благополучие в стопанския живот или да се предпази някой или нещо от опасност (Стойнев 1994). Основава се на вярата в магическата сила на словото. Баенето е средство на словесната магия, магически текст, с помощта на който се усъществува комуникацията между човек, Бог и висшите сили, които могат да изпълнят желанието. Както и другите жанрове на словесната магия (клетви, благословии, заклинания) и баянето предствлява ритуална формула за възстановяването на равновесието между космоса и хаоса (Георгиева 1993). Според определението на Е. Поч „Баенето е текстово средство на магията; функцията му е оказване на влияние върху нещо, постигане на някаква цел, породена от индивидуални нужди. Баенето е трети фактор в отношението между А и Б, където А влияе върху Б. А е субектът, извършващ

аларветően az élet és halál körforgásaként ragadható meg. A természetben megfigyelhető vízkörforgás tulajdonképpen a mitikus gondolkodásban is leképeződik.

A víz jelképrendszerét több, kölcsönösen összefüggő rész alkotja (Hoppál et al. 1994): 1) a víz, mint az élet forrása (az élet vize); 2) az égi, megtermékenyítő víz; 3) a víz mint a megtisztulás eszköze, és 4) a víz mint a feltámadás eleme. Az élet vize az őskáoszt jelképezi, emellett a női princípiumot, míg az égi víz a férfi oldallal kapcsolatos, amely szintén az élet forrása. Ezért hordoz a víz pozitív és negatív tulajdonságokat is, amelyek a közmondásokban is megfigyelhetők: „A víz és a tűz jó szolgáltók, de félelmetes urak” – de megjelenik a női oldal is: „A víz és az asszony is arra megy, amerre vezetik”, illetve „A víz, a tűz és az asszony – mind nagy gonoszság.” (БНПП).

A megtisztulás és a feltámadás bizonyos értelemben a káoszban való alámerülést, a szimbolikus halált és az újjászületést jelenti. A víz átjáró a túlvilág felé, az élők és a holtak világa közötti határ átlépéséhez gyakran egy folyón kell átkelni (Георгиева 1993). A víz a látható élet folyamatos árama, amely feloldja, lemossa, életre kelti és új erővel árasztja el a létet, ezért fontos szerepet kap a beavatási szertartásokban (pl. keresztelés vízzel) vagy a mágikus szertartásokban (Купър 1993). A bolgár közmondás szerint „A víz mindent le tud mosni, csak a rossz hírnevet nem”, míg a magyar „leszedi róla a keresztvizet is” közmondás a vízzel történő beavatásra utal. A mágikus szertartásokban használt víznek a bolgár folklórból különböző elnevezései is vannak: lehet néma, érintetlen, virágos, fűre vagy halotti víz (Генчев 1985).

A jelen tanulmány témája a víz szerepe a bolgár népi gyógyászatban a ráolvasásszövegek tükrében. Mind a bolgár, mind a magyar néphitben a víznek mágikus tisztító és egészségvédő hatást tulajdonítanak, aminek alapja a víz tényleges fizikai tulajdonságaiból következik. Ezért széles körben alkalmazzák a népi gyógyászatban, kiemelve tisztító és egészségőrző funkcióját (Стойнев 1994). Másrésztől a víz a betegség katalizátora is lehet – a bolgár néphitben ismert a „gonosz víz” fogalma, amelyet el kell távolítani a beteg testéből, hogy meggyógyuljon (Георгиев 1989), de a víz mint a betegség előidézője ráolvasásszövegekben is szerepel: „A honnan jöttél – víztől, széltől, szemtől vagy irigységtől, menj vissza, ne is lássunk!” (СБНУ 4., 173).

A ráolvasásszöveg (bolgáru *olvas*) szóbeli formula, amelynek stabil és meghatározott szövege van, amit beavatott személy (javas, látó, tudós stb.) mond, azzal a céllal, hogy elűzze vagy enyhítse a betegséget, hogy a beteg meggyógyuljon, illetve, hogy sikert érjenek el a gazdasági életben vagy megvédjék a célszemélyt vagy értékeit a veszélytől (Стойнев 1994). A szó varázserejébe vetett hiten alapul. A ráolvasás a szómágia eszköze, varázsige, amellyel megvalósul a kommunikáció az emberek, illetve Isten és a felsőbb hatalmak között, akik képesek kérésüket teljesíteni. A szómágia többi műfajával (átkok, áldások, ígézők) egyetemben, a ráolvasás is egyfajta rituális formula, amelynek célja az egyensúly visszaállítása a kozmosz és a káosz között (Георгиева 1993). Pócs Éva meghatározása szerint: „A ráolvasás a mágia szöveges eszköze: funkciója valaminek a befolyásolása, valamilyen konkrét, egyéni szükséglet által determinált cél elérése. Egy olyan A – B viszony harmadik tényezője, ahol A hat B-re. A a ráolvasó személy, B lehet élőlény, tárgy, földöntúli hatalom,

a megszemélyesített betegség stb.” (Pócs 1985, 13). Bár a ráolvasás alapvetően a szómágia műfaja, szövegből, rituális cselekvésből és kellékekből áll, amelyek egymást támogatják a rítus során, ugyanúgy, mint a többi komplex mágikus praktika (Гоев 1989). A víz mind a három elem része lehet: szerepel a szövegben, használják kellékként és rész vesz a mágikus cselekvésben is.

A jelen kutatás célja azon bolgár és magyar ráolvasásoknak az összehasonlító elemzése, amelyekben a szöveg vagy a rítus része a víz. Keressük az eltéréseket és a hasonlóságokat, amelyek a rítus, a mágikus szövegek vagy praktikák részeként kapcsolatosak, illetve választ keresünk arra a kérdésre, hogyan jelenik meg a víz szimbólumként a két nép ráolvasó szövegeiben. Az elemzett szövegek forrásai Bolgár népköltészet és próza, a Bolgár népi bölcsességek c. kötet sorozat, Pócs Éva ráolvasás gyűjteménye (1986) és Hegedűs Lajos hangarchívuma (vö. Hegedűs 1952; Menyhárt 2007).

A víz szerepét két szemszögből vizsgáljuk: a) a víz a ráolvasások szövegében és b) a víz mint kellék és a mágikus cselekvés része.

A ráolvasásszövegek elemzése

A víz a bolgár és a magyar ráolvasásokban lehet a szöveg önálló szereplője, a megtisztulás szereke, gyógyszer, a termékenységet elősegítő eszköz vagy veszélyes hely, ahová a betegséget elküldik. A szövegekben teljes körűen megjelennek a víz ambivalens természetéről alkotott elképzelések.

A víz a ráolvasásokban ritkán jelenik meg mint önálló személyiség, amelyhez fordulnak vagy amely beszél. Az a két szöveg a bolgár és a magyar folklórból, amely itt példaként szolgálhat, tartalmában nagyon különbözik egymástól. A bolgár szövegben a vizet becézve „vizecskének” nevezik. A ráolvasás alatt a gyógyító arccal a forrás felé fordul és közvetlenül a víznek címezi szavait (Манкова 1989). A víz közvetlenül a hegyekből érkezik, olyan helyről, amit veszélyesnek tartanak az emberek számára, ahol a tündérek „szamovili” laknak. A szövegből világossá válik, hogy a betegséget (ijedség) is ők idézték elő, a víz pedig közvetítőként jelenik meg a tündérekkel való kommunikációban: „Te, vizecske a hegyekből jössz, a hegyekből, a bércekből, ahol a tündérek lakoznak (...), Siess, gyorsan vizecske! Mondd meg a tengernek, az mondja meg a tündéreknek, szedjék ki az ijedséget ebből az emberből!” (БНПП, 445). A ráolvasásban a tenger is szerepel, szintén veszélyes helyként, a vizecske ellentétéként, amely édes, emberi fogyasztásra alkalmas és betegséget is tud gyógyítani. A magyar szöveg, amelyben a víz személyként szerepel, erős keresztény szimbolikával bír, Jézus megkeresztelésének újszövetségi történetét mondja el: „Elmene Szent János az Jordán vizéhez, megmondá Szent János az Jordán vizének: 'Tisztulj meg Jordán vize, mert eljő az én uram teremtőm, tebenned megkeresztelkedik istenségének hatalmának általa.' Az Jordán vize megszólala és ezt mondá: 'Jöjjön el az én uram, teremtőm, én megtisztultam. Énbennem megkeresztelkedhetik istenségének hatalmának általa.'” (Pócs 1986, 189-190). Ebben az esetben a víz teljes egészében alárendelődik a keresztény jelképeknek, rituálisan megtisztul, hogy megkeresztelhesék vele Jézust, és ez a rituális tisztaság teszi őt alkalmassá arra is, hogy a beteges meggyógyítsa. A beteg

баянето, а Б може да бъде същество, предмет, свърхестествена сила, персонифицирана болест и др.“ (Pócs 1985, 13). Макар и жанр основно на словесната магия, баенето (както всички комплексни магически практики) се състои от текст, обредно действие и реквизит, които се подкрепят взаимно в рамките на ритуала (Гоев 1989). Водата се появява и в трите части: тя се споменава в текста, използва се като реквизит и взема участие в магическото действие. Целта на настоящото изследване е сравнителният анализ на онези български и унгарски баяния, в които на текстово или ритуално ниво участва компонентът вода. Търсят се приликите и различията, свързани с елемента вода в магическите текстове и практики, както и отговор на въпроса как се появява водата като символ в баятелните текстове на двата народа. Извори на анализирани текстове са поредицата Българска народна поезия и проза. Сборник за народни умотворения, книгата за унгарските баяния, съставена от Е. Поч (Pócs 1986) и архивът на Л. Хегедюш (Hegedűs 1952; Menyhárt 2007).

Ролята на водата се разглежда от две гледни точки: а) водата в текста на баянията и б) водата като реквизит и част от магическото действие.

Анализ на баятелните текстове.

Водата в българските и унгарските баятелните текстове се явява като самостоятелен герой на текста, пречистващо средство и лекарство, средство за постигане на плодородие или като място с най-вече отрицателна натовареност, където се отпраща болестта. В текстовете се се отразяват митологическите представи за водата с цялата им амбивалентност.

В баятелните текстове водата се среща сравнително рядко като самостоятелен персонаж, към който се обръщат или който говори. Двата текста от българския и унгарския фолклор, които могат да се дадат като пример, се различават много един от друг по съдържание. В българския текст се обръщат към водата, наричайки я галено „водице”: „По време на баенето баячката стои с лице към извор и адресира думите си към водата (Манкова 1989). Водата пристига от планините, от места, които се смятат за опасни за хората, където живеят и самовилите. От текста става ясно, че болестта (уплахата) е причинена от тях, а водата се използва като посредник в комуникацията със самовилите: „Ти, водице, идеши от планини, от планини, от вишини, дете се сбират самовилите (...) Бързай, поскоро, водице! Да кажеш на морето, да каже на самовилите, да изведат тая уплаха от тоя човек!“ (БНПП, 445). В баенето се говори и за морето, което се явява също като опасно място, противоположно на водичката, която е сладка, годна за човешка консумация и може да лекува болести. Унгарският текст, в който водата е също персонифицирана, е със силна християнска символика, разказва новозаветния епизод на покръстването на Исус във водите на река Йордан от Св. Йоан Кръстител: „Elmene Szent János az Jordán vizéhez, megmondá Szent János az Jordán vizének: 'Tisztulj meg Jordán vize, mert eljő az én uram teremtőm, tebenned megkeresztelkedik istenségének hatalmának általa.' Az Jordán vize megszólala és ezt mondá: 'Jöjjön el az én uram, teremtőm, én megtisztultam. Énbennem megkeresztelkedhetik istenségének hatalmának általa.'” (Pócs 1986, 189-190). Водата в този случай е изцяло подчинена на християнската символика, тя се пречиства ритуално, за да може да покръсти Исус и тази ритуална чистота я прави способна да излекува и болния,

който се пречиства отново, за да може да оздравее. Персонализацията на водата в двата баятелни текста става в коренно различен контекст (самовили – светци), общ елемент е използването ѝ като посредник в комуникацията с висшите сили и като средство за пречистване.

В баянията водата се среща много по-често като лекарство, средство за пречистване и за осигуряване на плодородие. Използува се имитативната магия, в която се появяват свойствата на водата (чистота, продуцираща способност, течност). Срещу главоболни в Унгария са казвали: „*Да му стане чиста главата, като хубавата, чиста вода!*“; подобен български текст е: „*да се избистри като бистра вода, да се е очисти като чисто сребро*“ (P cs 1986, 11; СбНУ 4., 105). За да имат мляко, жените са пиели вода от пълно ведро и са казвали: „*Пиля като крава, да имам толкова мляко, като кравата.*“ (P cs 1986, 52). Подобен обичай е познат и в българските земи, жените след черкуването на 40-тия ден след раждането, отиват при кладенеца, кадят водата и казват: „*Както ми тече водата, така да ми тече кърмата!*“ (Манкова 1989). В друг български текст баячката казва: „...*Да ти побие с лека ръчица, с блага думица, с ръжен класец, с червен конец, със зелена тревица, със студена водица.*“ (БНПП, 440). Студената вода се среща като лек и в други текстове, пр.: „*Запалиха се царови сараи, нищо не ги угаси. Угаси ги студена водица и жълто просо*“, като тук се подчертава способността на водата да гаси огън – в конкретния случай вътрешния огън, който гори в болния. Изброените елементи – като блага дума, червен конец и студена вода – се свързват със здравето и оздравяването на болния (ср. Маринов 1994; Георгиева 1993). Водата има не само пречистваща, но и разрушителна сила, както и свойство да разтваря (по този начин да поглъща) други материи. Тези мотиви също се появяват в баятелните текстове. Водата като стихия се среща в следните български баяния: „*Огън гори, огън да го изгори; вода тече, вода да го завлече.*“ или „*вода го отнела, вятър го издуха*“ (БНПП, 445; 450). Тези текстове имат и унгарски паралели: „*Ечемик, изчезни от окоито ми! Огън да те гори, вода да те отмие, никога повече да не те види!*“ (P cs 1986, 16). Разтварянето, разнасянето също се среща като общ елемент: „*Да се почувдица и уроки разнесат, като по водата пияната, като по гората листата*“ (БНПП, 430), „*Да изчезне като сол във вода и като вощък в огъня*“ (P cs 1986, 32).

Водата като пространство с положителна или отрицателна оценка също се среща в баятелните текстове. В унгарския текст, където водата фигурира и като магически реквизит (баяне за уроки), Дева Мария се изпраща при река Йордан „*където водите пришждат, където очите заспиват*“, т. е. мястото, откъдето всичко произтича, където и злото се укротява (P cs 1986, 34). Водата, като опасно, неусвоено от човека пространство се явява в следното унгарско баяне: „*Menj vissza, te Igézet, a fa tetejére, a nád tujjére, madarak tollára, és tenger vizibe.*“ (Отидете Уроки по върха на дървото (...) по перата на птиците и във водата на морето – P cs 1986, 164). Липсата на вода в мястото, където се отправя болестта, също е признак за необитаемия характер на пространството: „...*da si idat от три дола, дете нема капка вода, кога дъжд да си фати, уплавиче да си несее, от него да си вземат.*“ (БНПП, 434). Морето, където водата е солена и необятна за човека, и пустото място, където няма вода, са еднакво необитаеми за хората, именно затова се пращат там болестите, като целта е тяхното побеждаване и оздравяването на болния. Специфичен случай за водата като отрицателно

свистенé megtisztul, hogy meggyógyulhasson. A víz megszemélyesítése a két szövegben gyökeresen eltérő kontextusban történik (tündérek vs. szentek), közös elem használata közvetítőként a természetfeletti hatalmakkal való kommunikációban, illetve a megtisztulás eszközeként.

A ráolvasásokban a víz sokkal gyakrabban orvosság, a megtisztulás és a termékenység biztosításának eszköze. Használják az imitációs mágiát, amelyben hangsúlyt kapnak a víz tulajdonságai – tisztaság, megtermékenyítő képesség, folyékonyság. Fejfájás ellen Magyarországon ezt mondták: „Olyan tiszta legyen a feje, mint a szép tiszta víz!” Ehhez hasonló a bolgár szöveg is: „tisztuljon meg, mint a kristálytiszta víz, legyen tiszta, mint a tiszta ezüst!” (Pócs 1986, 11; СбНУ 4., 105). Hogy sok tejük legyen, a magyar asszonyok egy vízzel teli vederből ittak és ezt mondták: „úgy iszom, mind a tehén, annyi tejem legyen, mind a tehénnek” (Pócs 1986, 11). Hasonló szokás a bolgár területen is ismert, az asszonyok a születést követő 40. napon a templomból hazamenet a kúthoz mentek, keresztet vetettek a vízre és ezt mondták: „Aho-gyan a víz folyik, úgy folyjék a tejem is!” (Манкова 1989). Egy másik bolgár ráolvasásban ez hangzik el: „...hogy olvasson neked könnyű kézzel, jó szóval, rozskalásszal, piros fonállal, zöld fűvel, hideg vízzel.” (БНПП, 440). A hideg víz más szövegben is megjelenik gyógyszerként: „Felgyulladtak a cári paloták, semmi sem oltotta el őket. Eloltotta őket a hideg víz és a sárga köles.” – de itt a víz tűzoltó képessége kerül előtérbe, a konkrét esetben pedig belső tűzről van szó, amely belülről emésztí a beteget. A felsorolt elemek – mint a jó szó, piros fonal és a hideg víz – a beteg egészségével és gyógyulásával kapcsolatosak (vö. Маринов 1994; Георгиева 1993).

A víznek nemcsak tisztító, hanem romboló ereje is van, képes feloldani (ezáltal elnyelni) más anyagokat. Ezek a motívumok is megjelennek a ráolvasásokban. A víz, mint pusztító erő a következő bolgár szövegben figyelhető meg: „tűz ég, a tűz égesse meg; víz folyik, a víz sodorja el...” vagy „elvitte a víz, elfújta a szél!” (БНПП, 445; 450). Ezen szövegek magyar változatait is ismerjük: „Árpa, tűnj el a szememből! Tűz égessen, víz lemosson, soha ne is lássalak!” (Pócs 1986, 16). A feloldás, lemosás szintén közös elem: „Sodródjon el a szemverés, mint hab a vízen, mint levelek az erdőn!” (БНПП, 430), „Ulyan semmivé váljon, mint a só a vízbe, s a viasz a tűzbe” vagy „Ami a patakba, legyen a fejembe, ami a fejembe, legyen a patakba!” (ráolvasás fejfájás ellen, a beteg egy patakban mossa a fejét; Pócs 1986, 32).

A víz mint pozitív vagy negatív tér szintén megjelenik a ráolvasásszövegekben. A magyar példában (ráolvasás szemverésre), ahol a víz egyben varázskellék is, Szűz Máriát küldik a Jordán folyóhoz, ahol „a vizek megáradnak, ahol a szemek elaluszhatnak”, vagyis ahonnan minden ered és még a gonosz is meghunyászkodik (Pócs 1986, 34). A víz mint veszélyes, az ember által nem uralt tér a következő magyar ráolvasásban is szerepel: „Menj vissza, te Igézet, a fa tetejére, a nád tujjére, madarak tollára, és tenger vizibe.” (Pócs 1986, 164). Az ezzel ellentétes jelenség, a víz hiánya azon a helyen, ahová a betegséget elküldik, szintén a tér lakhatatlanságát mutatja: „menjenek el három völgyből, ahol nincs egy csepp víz sem...” (БНПП, 434). A tenger, amelynek vize sós és hatalmas kiterjedésű és az a tér, ahol egyáltalán nincs víz egyformán lakhatatlan az emberek számára, éppen ezért oda küldik

el a betegségeket, azzal a céllal, hogy eltávolítsák őket és a beteg meggyógyuljon.

A víz mint kártékony lény jelenik meg egy magyar szövegben záporosó ellen, ahol az esőt megszemélyesítik és az Szűz Máriával beszélget: „*Hová mész, te záporosó? – Én élő földbe, élő kenyér rontani. – Térj meg, te záporosó, szakadozzál el hetvenhétfelé, 77 kősziklába rejtőzzél belé.*” (Pócs 1986, 79). Az ellenséges erő elküldése és fizikai megsemmisítése itt is megfigyelhető, a víz a vetést elpusztító záporosó formájában a magyar folklór ártó lényeihez tartozik. A bolgár népszokások között sokkal nagyobb számban találunk esővarázsló szertartásokat (feltehetően éghajlati okokból) – ilyen az Enyo menyasszonya (Еньова буля), Mara Lisanka (Мара-й-Лишанка), German, Pillangó (Пеперуда), a sárkányűzés, ahol a víznek mindig fontos rituális szerepe van (vö. Стойнев 1994), de ez túlmutat a jelen tanulmány határain. A túl gyakori esőzések ellen a bolgár területen a German szokás egy változatát gyakorolták, élő állatok eltemetésével, illetve élő fiú jelképes eltemetésével vagy a folyóba dobásával (Манкова 1989).

A víz mint mágikus kellék és a mágikus cselekvés része. A ráolvasást kísérő elemeként a vizet sokkal gyakrabban használják, mint a szövegeken. Szinte minden esetben a ráolvasás víz felet történik (Гоев 1989). A beteget megkenik, fürdetik, megszórják vízzel, adnak nekik inni belőle, míg a megmaradt vizet bokrok alá, a folyóba vagy más, háttérterületen (küszöb, kerítés stb.) öntik ki, függetlenül attól, hogy a szövegben szerepel-e vagy sem. Gyógyító szerként a ráolvasás keretén belül a víz pozitív energiával van tele, hangsúlyosak gyógyító, tisztító tulajdonságai. Hogy koncentrálódjon benne a mágikus erő, a szertartás során használt víz különleges – néma, tiszta, balos, virágos, szentelt vagy fürge (Гоев 1989). Maga a gyógyítás is két részből tevődik össze: a betegség megijóslása és a tényleges gyógyítás (diagnosztika és terápia). A jósláshoz a bolgár területen fürge (futva hozott) vizet használnak forrásból vagy folyóból; meggyújtanak 3 db szentet vagy felmelegítenek 3 kavicst, amik a beteg fejére, testére és lábára vonatkoztatnak, majd ezeket egymás után dobják bele a vízbe, amelyek elszüllyed, rejti a betegség okát (Гоев 1989). A szemmel verés gyógyítása néma (teljes hallgatás mellett hozott) vízzel a moldvai csángóknál is ismert, ahol akár a balkáni hiedelmek közvetlen hatása is feltételezhető. Az alábbi idézet forrása Jakab Istvánné Fazekas Anna, az 1941-ben Magyarországra áttelepített csángók jeles népdalénekes és népi gyógyítója (a felvételt Hegedűs Lajos készítette 1950-ben): „*Nahát, az én édesanyám lebetegedett, nagyon beteg volt. Meg volt erőst igézve. (...) Nahát vessünk vizet neki. Elmentem a kútra, hoztam egy vödör keldár vizet. Nem szóltam senkinek egy szót sem. Akkor vettem egy kanna vizet belőle, lettettem a tűzhelyre. Akkor elvettem a klestyét, elvettem egy szentet vele. (...) Akkor azt a szentet belévettem a kannába. (...) Akkor azt a szentet ismét belevettem a kannába, három szentet. Akkor onnét elvettem a szentet kezemvel, az ujjamval belemártottam a kannába, bészenteltem a tűzbe háromszor. Odaadtam édesanyámnak, akkor három cseppet ivott a kannából. Akkor azt a vizet elvettem, megmostam a fejét, a szívet, a hátát, és amennyi megmaradott, azt elvittem ki s egy karónak a tetejébe felöntöttem, hogy édesanyámnak használjon ez a vízvetés.*”.

явление се среща в унгарското баене срещу пороен дъжд, където дъждът е персонафициран и води разговор с Дева Мария: „*Къде отиваш, ти порен дъжде? – Отивам в живата земя, да разваля живия хляб! Приеми вярата, ти пороен дъжде, разкъсай се на 77 части, скрий се в 77 скали.*“ (P cs 1986, 79). Отпращането и физическото унищожение на враждебната сила се наблюдава и тук, водата под формата на пороен, унищожаваш посевите дъжд спада към отрицателните персонажи в унгарския фолклор. Сред българските народни обичаи се срещат много повече обреди за дъжд (поради климатични причини) – такива се Еньова буля, Мара-й-Лишанка, Герман, Пеперуда, гонене на змей, при които водата винаги има важна обредна роля (ср. Стойнев 1994), но те не са предмет на настоящата статия. Срещу продължителни валежи в българските земи се е практикувала разновидност на обряда Герман, с погребване на живи животни, символично погребване на живо момче или хвърлянето му в реката да се окъпе (Манкова 1989)

Водата като реквизит и част от магическото действие. Като елемент на ритуалите, съпътстващи баенето, водата се употребява много по-често, отколкото в текстовете. В почти всички случаи се бае над вода (Гоев 1989). Болните се намазват, къпят, поръсват с вода, дава им се да пият от нея, а самата вода се излива под храсти, в реката или на други гранични места (праг, ограда), без зависимост от факта дали се споменава в текста на самото баене. Като лечебно средство в рамките на баятелната практика, водата има положителна натопареност, акцентът пада върху нейните лечебни, пречистващи свойства. За да се концентрира в нея магическия потенциал, водата, употребена при баянето е особена – тя е мълчана, чиста, лява, цветна, светена или бърза (Гоев 1989). Самото лечение се състои от две части: гадане за болестта и същинското лечение. При гадането в българските земи от река или извор се носи „бърза“ вода (донесена тичешком); опалват се три въглена или се сгорещават 3 камъчета, които се наричат на главата, сърцето и краката на болния; те се пускат във водата едно след друго, и което потъне, крие причината за болестта (Гоев 1989). Лекуването на уроки с мълчана вода (донесена при пълно мълчане), се среща и при унгарците чанго от Молдова, Румъния, където може да се предположи пряко въздействие на балканските поверия. Цитираният текст е разказан от Анна Фазекаш-Якаб, известна народна певица и лечителка на изселените през 1941 г. в Унгария унгарци чанго, записът е направен от Л. Хегедюш през 1950 г.: *Та моята майка заболя, много болна стана. Беше омагьосана. Та тогава - с вода. Отидох на кладенеца, донесох ведро с вода. На никого дума не казах. Сипах от него в една кана и я сложих на печката. Хванах клеците извадих с него един въглен. (...) И тогава пуснах въглена в каната (...) И тогава пак пуснах въглена в каната, три въглена. И тогава извадих въглена с ръка, натопих пръсти в каната и ги осветих в огъня три пъти. Дадох на майка ми и тя ни три капки от каната. Взех водата, измих ѝ главата, сърцето, гърба, а колкото остана я изнесох и я излях върху един кол, за здравето на майка ми.*“ Описаният ритуал е много сходен с българските обреди за лекуване на уроки, употребява се мълчана вода, макар и да не се назовава конкретно, но от думите „не казах никому ни една дума“ е ясно, че става дума за нея. Горещите въгленни се изваждат от огъня с клеци, като информаторката употребява думата *klestye*, която вероятно е от български произход, макар и заета в този унгарски диалект от румънския език (*clește*); въглените след това се хвърлят един по един във

водата, като междуременно се казва текстът, който е молитва към Господ, Св. Богородица и Св. Антоний от Падова (вж. подробно Menyhárt – Gulyás 2009). Болната пие от така осветената вода, баячката ритуално я изкъпва (пречиства) с нея, а накарая я излива върху кол от оградата, за да подейства баянето. Тази практика е широко разпространена и в българските територии, водата, употребена при лекуването или при къпането на мъртвеца се излива на място, където не може да вреди (това е свързано отново със способността на водата да отмива болестите и лошите неща – Манкова 1989). Мълчаната вода, с която се охлажда оловото, се използва и при лешето на оловен куршум, за да може да се разкрие причината за уплахата, т. е. да се материализира самата болест. Тази практика се среща и при българите и при унгарците. Обичаят е бил жив в северните унгарски територии (окръг Ноград) и в 60-те години на XX век, водата, с която се е охлаждало оловото, после е била употребявана за лекуването на уплахата: „... [Баячката] сложи в паницата вода и четири кръстосани пръчки от сорго, върху които изцвърча оловото ... и се видя главата, устата и ушите на кучето, които се отпечатаха в оловото. И от тази вода даде на дъщеря ми да пие 4 лъжички, защото беше разделена на четири части. Когато момиченцето ми ги изпи, останалата вода я освети по лицето ѝ, дрехите и тялото ѝ, и Слава Богу, повече никога не се повтори, не се плашеше от нищо.“ (74 годишна жена, село Ноградшап, собствен материал, 2007 г.). И тук се наблюдава елементът на гадаене с олово и вода и същинското лечение с обредната вода. Като баятелен текст се използва молитвата „Отче наш“, но от разказа не става ясно водата „обикновена“ ли е или е светена. В българските варианти на лешето на куршум също се среща разделяне на пространството – баячката прекръства водата три пъти с ножица (подобно на пръчките, сложени накръст в съда с водата), а после имитира рязане (Гоев 1989). От приведените примери си личи, че водата като магическо средство и реквизит е важна част от обредността на баенето и в българските и в унгарските територии, употребява се външно и вътрешно, а акцентът пада върху нейните пречистващи свойства, с които може да премахне заболяването. Влиянието на водата се подсилва от елементите на имитативната магия (напр. хвърляне на горящи въглени във водата) или от употребата на лечебни билки и минерални води, които имат действително лечебно въздействие. Така в баятелната практика се комбинират психотерапията и народолечителните познания, натрупани през вековете. В статията беше разгледана ролята на водата в българската и унгарската баятелна практика. Водата се появява и в трите части на лечебния процес, тя се споменава в текста на баянето, но много по-често се използва като магически реквизит, с който се извършва обредното действие. Като течна материя, тя се осмисля като проводник на лека към болния, един вид катализатор между света на живите и отвъдния свят, но се употребяват и нейните реални свойства като вещество, способно да отбие и разтвори болестите, което се подсилва и от други магически вещества или билки. В общи линии ролята на водата в баянето и при двата народа е много сходна, което се наблюдава и на текстово и на обредно ниво. Различията идват вероятно от влиянието на църковното обкръжение – в баятелните текстове на унгарските католици се срещат много повече християнски елементи, разказват се цели пасажки от Новия завет или като баятелен текст се употребяват

A fent leírt szertartás számos elemében megegyezik a szemverést gyógyító bolgár praktikákkal. „Néma” vizet használnak, bár konkrétan nem nevezik meg, de a leírásból egyértelműen kiderül, hogy erről van szó. A forró szemet fogóval szedik ki a tűzből, az adatközlő által használt „klestye” szó feltehetően bolgár eredetű – клеши, bár román közvetítéssel került a moldvai csángók nyelvjárársba (clește). Az égő széndarabokat egyenként vetik a vízbe, közben elhangzik a ráolvasás szövege is, amely imádság Istenhez, Szűz Máriához és Páduai Szent Antalhoz (vö. részletesen Menyhárt – Gulyás 2009). A beteg iszik az így megszentelt vízből, a gyógyító rituálisan megfürdeti vele (megtisztul), a végén pedig kiönti a kerítés karójára, hogy hasson a vízvetés. Ez a gyakorlat is széles körben ismert a bolgár területen, a gyógyításhoz vagy a halottak lemosásához használt vizet olyan helyre öntik, ahol már nem tud ártani (ez újfent a víz tisztító, feloldó tulajdonságaival kapcsolatos – Манкова 1989). A néma vizet ólomöntéskor is használják, vele hűtik le az ólomot, hogy felfedezzék a megbetegedés okát, vagyis hogy materializálják magát a betegséget. Ezt a szokást a bolgárok és a magyarok is ismerik. Ez a gyógyító практика még használatban volt a 20. század 60-as éveiben az észak-magyarországi területen is (Nógrád megye), az ólom hűtéséhez használt vizet ijedtség kezelésére használták: „A gyógyító egy tálba vizet rakott és négy cirokdarabot tett keresztbe, amire rásercent az ólom ... és kilátszott a feje, a szája és a füle a kutyának, amik az ólomban benyomódtak. És ebből a vízből adott a leányomnak inni 4 kanálkával, mert négy részre osztotta az egészet. Amikor a kislányom megitta, a maradék vizet beszentelte az arcára, a ruhájára és a testére, és Hála Istennek, soha többet nem ismétlődött, nem ijedt meg semmitől.” (74 éves nő, Nógrádsáp, saját gyűjtés, 2007). Itt is megfigyelhetjük a vízzel és ólommal végzett jóslást, illetve a tényleges gyógyítást a rituális vízzel. Ráolvasó szövegeként a miatyánk imádságot használtak, az elbeszélésekből nem derül ki, hogy a víz az „közönséges” volt-e vagy esetleg szentelt. Az ólomöntés bolgár változataiban is megfigyelhető a tér felosztása – a javasaszony háromszor keresztet vet a víz felett ollóval (hasonlóan a cirokvesszőkhöz, amelyeket kereszt alakban tesznek a vízbe), majd imitálja a vágást (Гоев 1989). A felsorolt példákban látható, hogy a víz, mint varázsszer és kellék fontos részét képezi a ráolvasás szertartásainak mind a bolgár, mind a magyar területeken, használják külsőleg és belsőleg is, a hangsúly pedig a víz tisztító tulajdonságaira esik, amelyek segítségével megszüntethető a megbetegedés. A víz hatását az imitációs mágia többi eleme erősíti (pl. égő üszök bedobása a vízbe), illetve a gyógyfüvek vagy gyógyvizek használata, amelyeknek tényleges gyógyító hatása van. Így a ráolvasások szertartásaiban ötvöződnék a pszichoterápia és a népi gyógyászat, évszázadok alatt felhalmozott ismeretei.

A tanulmány nyomán követte a víz szerepét a bolgár és magyar ráolvasásokban. A víz a gyógyítási folyamat mindhárom szakaszában megjelenik, szerepel a ráolvasás szövegében, de sokkal gyakrabban része a mágikus kellékeknek, amelyeket a szertartás során használnak. Mint folyékony matéria közvetíti a gyógyszert a beteg felé, egyfajta katalizátorként szolgál az élők és a túlvilág között, de emellett használják valós tisztító, lemosó tulajdonságait is a betegségek elleni küzdelemben, amelyeket felerősítenek más mágikus szerek

vagy gyógyfüvek. Általánosságban véve a víz szerepe a két nép ráolvasásaiban igen hasonló, ez mind a szöveg, mind a szertartás szintjén megfigyelhető. A különbségek feltehetően az eltérő egyházi háttérből fakadnak – a magyar katolikusok ráolvasásaiban sokkal több a keresztény eleme, egész passzusokat mondanak el az Újszövetségből vagy hivatalos egyházi imádságokat (pl. miatyánk) használnak ráolvasásszöveg helyett. A csángóknál számos balkáni elemet figyelhetünk meg a szertartás szintjén, azonban a szövegeket erősen befolyásolják a katolikus imádságok. A bolgár ráolvasásokban a víz a vad természet része vagy csodatevő tulajdonságokkal felruházott elem, az elemzett szövegekben pedig hiányoznak a keresztény motívumok, helyettük pl. tündérek jelennek meg, amelyek szintén az irányíthatatlan természet erőket jelképezik.

A kutatás a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

Források

Източници

БНПП = Българска народна поезия и проза. Т. 7. София, 1983.

СБНУ = Сборник за народни умотворения. Т. 4. София, 1891.

Hegedűs, L. Moldvai csángó népmesék és beszélgetések. Budapest, 1952.

Menyhárt, K. (szerk.) Rituális szövegek és spontánbeszéd-szövegek interdiszciplináris vizsgálata. A Hegedűs-archívum feldolgozása I. Budapest, 2007. (interaktív cd)

Pócs, É. Szem meglátott, szív megvert. Budapest, 1986.

Irodalom

Литература

Генчев Ст. (ред.) Етнография на България. Т. 3. София, 1985.

Георгиев М. Българските народни представи за болестта. В кн.: Генчев Ст. (ред.) Етнографски проблеми на народната духовна култура. София, 1989, 97–121.

Георгиева И. Българска народна митология. София, 1993.

Гоев А. Обредното лечение чрез баене в българската народна култура. В кн.: Генчев Ст. (ред.) Етнографски проблеми на народната духовна култура. София, 1989, 122–150.

Купър Дж. Енциклопедия на традиционните символи. София, 1993.

Манкова Й. Обредната употреба на водата у българите (опит за функционална характеристика). В кн.: Генчев Ст. (ред.) Етнографски проблеми на народната духовна култура. София, 1989, 151–193.

Маринов Д. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София 1994.

Стойнев А. (съст.) Българска митология. София, 1994.

Hoppál M., Jankovics M., Nagy A., Szemadám Gy. Jelképtár. Budapest, 1994.

Menyhárt K., Gulyás J. „Mondom Isten hatalmából, Boldogasszony parancsolatjából”: régi idők szövegeinek interdiszciplináris vizsgálata. In Lengyel Zs., Navracsics J. (szerk.) Tanulmányok a mentális lexikonról. Budapest, 2009, 409–427.

Pócs É. Magyar ráolvasások I-II. Budapest, 1985.

официални църковни молитви (напр. Отче наш). При унгарците чанго се наблюдават редица балкански елементи на нивото на обреда, но текстовете са силно повлияни от католическите молитви. В българските баяния водата е елемент на дивата природа или вещество с чудотворни способности, в анализирания текстове липсват християнските елементи и се появяват напр. самовилите, които също са символ на необуздания природни сили.

Статията е написана в рамките на изследователската стипендия на името на Янош Бояи.

СВЕТЪТ на Женя Бозукова

Zsenia Bozukova világa

Budapestre érkezése óta ismerem Zseniát. Az első benyomásaim róla a féltékenység és a törekenység. Alakjából a mai napig ez sugárzik. Viszont ma már tudom, hogy ez erős akaratot és a kitűzött célok eléréséhez szükséges kitartást takar. Nyitottsággal és a világban való bizalommal együtt az örökös rácsodálkozásban talált kifejezésre: miért nincs olyan helyzetben a világ, hogy legyőzze a rosszat, amelyek háborgatják? Ezért

Znya Женя от идването ѝ в Будапеща. Плахост и крехкост, това са първите ми впечатления. Те се излъчват от фигурата ѝ до днес. Но вече зная, че зад тях е стаена силна воля и упорство за постигане на набелязаните цели. Заедно с една откритост, доверчиво възприемане на света, намерило израз във вечното учудване: защо светът не е в състояние да проумее бедите, които го врахлитат? Затова опитва да реши проблемите поне в собствения си свят. В семейството, в

изкуството. С дръзко избрана позиция. И с максимализъм, от който не е склонна да отстъпи. Още в пловдивската художествена гимназия разбира, че знанията и рисуваните ѝ умения не са достатъчни, за да стане една от петте щастливци, които приемат всяка година в Художествената академия в София. Отдава се изцяло на подготовката си, посещава курсове и рисува, рисува, рисува... Живее в семейство на художник, не ѝ е чуждо. В състояние е да се лиши от всички удоволствия на възрастта, за да постигне мечтата си. И не само влиза в петорката, ами е първа в класацията. Само месеци по-късно обаче трябва да изостави трудно извоюваното си място, защото идва заедно с майка си в Будапеща. Приемат я и в будапещенската художествена академия, но тук се появява ново изпитание – езикът. И отново дни и нощи, посветени на една-единствена цел: да успее, да овладее езика, да бъде равностойна.

Успява. Но това не я успокоява – рисува, рисува, рисува. Дали е въпрос на късмет, на случайност: веднъж си забравила палто на една изложба и когато се върнала да го вземе, срещнала хора, с които съдбата я свързва професионално и до днес. Да, случат често помага. Но не на всеки. За него трябва да се готви цял живот. Женя е един от реализираните български художници в Унгария. Участва в общи и самостоятелни изложби, картините ѝ се търсят и продават. В същото време не престава да експериментира в живописата, а понякога разширява търсенията си – обръща се към фотографията, към приложното изкуство. Потъва в някоя тема, различава я докрай, после отминава нататък. Вълнуват я вечни въпроси, които пресъздава по уникален начин, привличайки вниманието на професионалисти и любители. Самотата на човека, търсеща своя двойник; доброто и лошото в него, които са в непрекъсната надпревара. В картините ѝ често е вложен дълбок философски замисъл. Глобалните проблеми – замърсяване на околната среда, намаляването на водните запаси, затоплянето на земята – намират художествен израз в нейните творби и посланието им стига до много хора.

Светла Къосева

megpróbálja a problémákat legalább saját világában megoldani. A családjában, a művészetben. Merészen választott állásponttal. Továbbá maximalizmussal, melyből nem hajlandó engedni. Már a plovdivi művészeti gimnáziumban látta, hogy tudása és rajzethetsége nem elegendők ahhoz, hogy egy legyen az öt szerencsésből, akit évente felvesznek a szófiai Művészeti Akadémiára. Teljesen belemerül a felkészülésbe, kurzusokra jár és rajzol, rajzol, rajzol... Művészcsaládban él, ez nem idegen tőle. A vele egykorúak szórakozásaiából inkább kimarad, hogy elérje az álmait. És nemcsak hogy bekerül az öt közé, de elsőként a listán. Hónapokkal később viszont ott kell hagynia nehezen kiharcolt helyét, mivel édesanyjával együtt Magyarországra költözik. A Budapesti Képzőművészeti Egyetemre is felveszik, de itt újabb kihívással kell megküzdenie: a nyelvvel. Újra egyetlen célról szólnak a nappalok és éjjelek arról, hogy megtanulja a nyelvet, hogy egy szinten lehessen a többiekkel. Sikerül neki. Persze nem áll meg itt – rajzol, rajzol, rajzol. Talán a szerencse vagy a véletlen körülmények összejátszása: egyszer otfelejtette a kabátját egy kiállításon, és amikor visszament érte, megismerkedett olyan emberekkel, akikkel a sors azóta is összeköti szakmailag. Igen, a véletlen gyakran közrejátsszik, de nem használ mindenkinek. Az egész életben tartó felkészülés teszi rá érdemessé az embert. Zsenia az egyik legsikeresebb Magyarországon élő bolgár művész. Részt vesz mind csoportos, mind önálló kiállításokon, képeit keresik és vásárolják. De azért nem hagy fel a festészetben való kísérletezéssel, sőt gyakran szélesíti érdeklődését, például a fotográfia, az iparművészetek felé fordul. Egy témában elmerül, teljesen feltárja, majd továbbhalad. Az örök kérdések foglalkoztatják, melyeket egyedi módon fogalmaz meg, a szakma és az érdeklődők figyelmét egyaránt felkeltve. Az ember magánya, lelki társunk keresése közben, mialatt a jó és a rossz folyamatosan versengenek egymással. Képei gyakran mély filozófiai, gondolati töltést hordoznak. A globális problémák – a környezetszennyezés, a vízkészletek csökkenése, a Föld felmelegedése – mind-mind művészi kifejeződésre jutnak munkáiban, és üzenetük sokakhoz eljut.

Kjoszeva Szvetla

Женя Бозукова е родена в Пловдив, България. Завършва художествена гимназия в родния си град, след което продължава образованието си в Утиверситета за изобразително изкуство в Будапеща (1997-2002). Работи като художник. От 2002 г. е член на Сдружението на унгарските художници (MAOE). Участва в основаването на дружество „Открито ателие“

През 1999 г. печелва наградата за изкуство на Фондация Сорос, две поредни години е носител на наградата „Кирил и Методий“. През 2006 г. почели награда за живопис на II Международно биенале АРТИКУМ. През 2012 г. получава наградата за изкуство „Ериксон“. Участвала е в многобройни общи изложби, има и много самостоятелни изложения в Унгария, България, Австрия, Люксембург и Италия.

Нейни картини се намират в Литературния музей „Петьофи“ в колекциите на КОГАРТ и Ериксон, както и в частни колекции в Съединените американски щати, в Германия, България, Италия, Франция, Люксембург, Англия и Унгария.

Zsenia Bozukova Bulgáriában, Plovdivban született. Ugyanott végezte a képzőművészeti gimnáziumot, majd 1997 és 2002-között a budapesti Magyar Képzőművészeti Egyetemen folytatta a tanulmányait. Festőként dolgozik. 2002-óta tagja a MAOE-nek. A Nyitott Műterem Egyesületnek alapító tagja.

1999-ben elnyerte a Soros Alapítvány művészeti díját, valamint 2 egymást követő évben a Cirill és Metód Művészeti Díjat is. 2006-ban elnyerte a II. Articum Nemzetközi Képzőművészeti Biennálén a festészeti díjat. 2012-ben Ericson Művészeti díját kapott.

Számtalan magyarországi csoportos kiállítása mellett több egyéni kiállítása volt Magyarországon, Bulgáriában, Ausztriában, Luxemburgban és Olaszországban. Képei megtalálhatók a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a KOGART és Ericson gyűjteményben, valamint magángyűjteményekben az Egyesült Államokban, Németországban, Bulgáriában, Olaszországban, Franciaországban, Luxemburgban, Angliában és Magyarországon.

„Gyermekkori rajzszorozatának feldolgozása az önmegismerés folyamatának egyik állomása. A tényleges rajzok újrafeldolgozásakor átélte azt az idősíkot, amelyben először megjelent a művészessé válás lehetősége, és ennek tudatosítása hozzásegítette a továbblépéshez.

Klasszikus műértelmezések szerint a műalkotás általában bezár egy világot magába, kizárja az időt, külön egészet alkot, és nem nyitott többé a valóságos világ felé. Zsenia Bozukova képeiben nekem éppen az tetszik, hogy a nyitottság is megvan bennük, a képek részek és egészek is egyben, külön-külön és együtt is működnek, de a kulcs az mindig a festő kezében marad. A képek vizuális része teljesen megoldott, azonosulni is tudunk vele, de a történet maga az élet, s a képek úgy változnak, ahogy Zsenia az életét megéli. Művei a jelen energiáinak áramlását követik, a létezését ragadják meg, de képeinek megértéséhez szükségünk van a múlt elemzéséhez. Így létezés-képeknek neveztem el őket.

Az általa felrajzolt világkép központjában saját személyiségmodellje áll, ami minden szériájában jelen van, és ami nem kétpólusú, hanem három elemből épül fel. A jó és a rossz, a tudatos és az ösztönös bennünk lakó személyrész egységét egy repülni tudó madárszerű léleklény felügyeli, biztosítja, amiben Zsenia a létező, valóságos önmagát határozza meg. Ez a Zs kezdőbetű – jel, a művész szignója.

A sorozatok mindegyikében érzelmi állapotok vannak jelen, amiket karakteresen eltérő színekkel jelez, de a színek változása mellett állandó motívumok, jelszerű kis figurák szerepelnek, amelyeknek speciális jelentéstartalmuk van. A figurák sajátos világképet tárnak fel, amelyben az ember ketőssége fejeződik ki. A dualista emberkép azonban nála nem fausti jellemzőkkel bír, nem Jekil és Hyde-dal van dolgunk, a jó és a rossz nem küzdenek meg egymással, nem egymás ellentétei, hanem elfogadják egymást. A szimbólumok jelentéseit egyes esetekre nem lehet biztonsággal alkalmazni – mondja Jung – minden ember esetében más értelmezést kívánnak. A szimbólumoknak persze az is a dolguk, hogy teljes jelentéshalmazukat ne tárják fel, és ezt beteljesítik Zsenia figurái, amik emlékeztetnek ismert alakokra, mint az angyal, vagy az ufó, a marslakó, jelentésük azonban merőben más, mint amit általában hozzárendelünk.

Az angyal kétségtelenül a jó oldalt jelenti, ahogy szimbolikus szerepe előfeltételezi, az ufó-marslakó-idegen azonban nem egyértelműen a rossz, a sötét oldal képviselője. Sőt a sejszerű alakja utal az élet legelső megjelenésére, de a teremtető, alkotó kézre is emlékeztet. A képeken a két kis figura előfordulási aránya változik, ahogy egy-egy élethelyzetben az előnyös, máskor a kellemetlen tulajdonságaink kerülnek előtérbe, és előjeliük is változik. A virág nekem a női lét szimbóluma, nemcsak a keresztény hagyományok miatt, habár nagyon is oltárszerűek Zsenia művei, és szakralitásukat az angyalok jelenléte csak erősíti. A Madárnak a művész szignójához hozzárendelt általános, szimbolikus jelentései: a szabadság, a bölcs energiafelhasználás, a természet szeretete.”

Muladi Brigitta

„Nehéz feljegyezni-lejegyezni (vagy mondjuk úgy felrajzolni, lerajzolni) egy emberi lélek belső mozgását, változását. A pillanatnyi rezdülések, a változás minimális fázisai talán a sejtbiológia kutatásának technikai módszereivel mérhetőek csak, egy belső elektronmikroszkóp érzékelheti ezeket a lélekvándorlásokat.

„Osmislyaneto на рисунките от детството е една от стациите на самопознанието. При преосмислянето на истинските рисунки творецът преживява онова измерение на времето, в което за пръв път му е била предоставена възможността да стане художник и осъзнаването на този факт му е помогнало да направи следващата стъпка. Според класическия художествен анализ: Произведението обикновено затваря света в себе си, изключва времето, образува самостоятелно цяло и вече не е отворено за действителността.

В картините на Женя Бозукова ми харесва именно това, че при тях е съхранена откритостта, те са едновременно цялост и части от цялото, въздействат както поотделно, така и заедно, ала ключът винаги остава в ръцете на художника. Визуалната страна на картините е напълно свободна, можем да се идентифицираме с нея, ала историята е самият живот, картините се менят, както се мени животът на Женя. Творбите ѝ следват енергийните кръгове на настоящето, вратват се в битието, ала за да ги проумеем имаме нужда от анализ на миналото. Затова ги наричам картини-битието.

В центъра на изображения от нея образ на света стои собственият ѝ индивидуален модел, който е налице във всяка поредица от картини, и не е двуполусен, а се състои от три елемента. Единството от добро и зло, от съзнателно и инстинктивно, се осигуряват от бящият над тях дух с вид на птица, която умее да лети, чрез него Женя самоопределя своето истинско, реално аз. Това е знакът „Ж“, подписът на художника. Във всяка една от сериите картини са налице емоционални състояния, изобразени с различни открояващи се цветове, ала наред с промяната на цветовете има постоянни мотиви, символични фигурки, чието предназначение е специално.

Фигурите създават своеобразен образ на света, в който намира израз двойствеността на човека. Дуалистичният образ на човека при Женя не носи характерните черти на фаустовския човек, нямаме работа с Джекил и Хайд, доброто и злото не се борят помежду си, не са антагонистични, а се допълват взаимно. Значението на символите не винаги е недвусмислено – казва Юнг – и при всеки човек изискват различно тълкуване.

Разбира се, символите са за това, да не разкриват напълно смисъла си, и това намира пълно потвърждение във фигурите на Женя, които напомнят познати образи, като ангели, НЛО, марсианци, ала значението им е съвсем различно от традиционното.

Ангелът несъмнено означава добрата страна, както предполага неговото символично значение, НЛО, марсианецът, чужденецът обаче не са безспорно олицетворение на злото, на мрака. Нещо повече, приликата им с формата на клетката напомня появата на живота, внушава намесата на твореца. Честотата на появяване на двете малки фигури в картините се променя, подсказвайки как в едни житейски ситуации на преден план излизат положителните, а в други неприятните ни качества, променя се и техният знак.

Цветето за мен е символ на женското, не само заради християнската традиция, макар произведенията на Женя да напомнят олтар, присъствието на ангелите само подсилва тяхната сакралност.

Птицата носи общото си символно значение редом с подписа на художника: свобода, мъдро изразходване на енергията, любов към природата.

Бригита Мулади

„Трудно е да се запише, опише (или нарисова, изрисова) вътрешното движение, промените в човешката душа. Моментните потрепвания, фазите на минималните промени навярно могат да се измерят единствено с техническите методи на изследванията на клетъчната биология, тези вътрешни преселения на душата могат да бъдат отмерени само от един вътрешен електронен микроскоп.

Женя Бозукова е открила свой специфичен подход, чрез който ни разкрива съвместното пътешествие на своята добра и зла половина (въпреки че едва ли има представа за тази, последната, според мен тя няма зла половина). Създаде е поредица, в която драмата и малки герои – които приличат на човечета – „пътуват“ през пространствата, преминават през тях. Героите ту пресичат синкави пухкави петна, един вид водни пространства, ту сивкаво-жълта земя, друг път червена, ту зелено-оранжеви хълмове. Като бродещи из душите дон Кихот и Санчо Панса, Робинзон и Петкан (или казано иначе, като мисионерите Кирил и Методий).

Променят се като в комикс, ту прозирни, ту с гъсти наслагвания от боя и сграфито, т.е. с помощта на истински живописни средства и художествен светоглед. В картините на Женя Бозукова виждаме не картинни истории, не случки, а художествени секвенции, чийто вътрешен римът художникът свързва с репетитивното повтoreние на мотиви.

Женя нарича картините си автопортрети, защото в тях са събрани мотиви от старите и от бъдещите й картини – сякаш елементи от филателна колекция на душата.

Малките, изолирани една от друга бележки се различават по своята повърхност и по формата си, и все пак върху платното няма нищо случайно, което да не е на мястото си. Женя Бозукова е записала точно онези свои мисли, които вместо един фигуративен автопортрет създават картата на душата й, на променящите се черти на лицето й. Наблюдавайки картините на художничката ставаме свидетели на едно съмсем не сантиментално, но изпълнено с чувственост творчество, на експериментиращ творец, който в същото време активно, бих казал експресивно, използва играта на повърхности. Не става въпрос за понякога претенциозната мрачност на жените художнички, а по-скоро за срещата на един енергичен и жизнерадостен светоглед със символичния изказ на чувствата.

Женя Бозукова е художник, който уверено смесва актуалното и историчното, класическите методи със собственото си художническо виждане.”

Ицван Шинко

„Маслените платна на Женя Бозукова са организирани в сложна композиционна система: младата художничка рисува свързани помежду си, невероятни поредици от картини, без да се подчинява на правилата на обичайния разказ, – изразяващи на вътрешното душевно състояние, последователно подредени живописни епизоди – произведенията й се превръщат в серии, създадени от физически отдалечени един от друг елементи, ала формално и съдържателно органично свързани в хармонични ансамбли. От създадените от Бозукова ансамбли от картини ни гледат абстрактна живописна изразност и свързани с реалността мотиви, най-често игриво преиначени фигури, фантастични същества и създават ту уравновесено, ту кавалкадно настроение: наред с фигурите, напomniaщи марсианци, човечетата и ангелите, се появяват червеи, птици, риби, които са образи от спомените, отражение на вътрешни видения, и в същото време символни обозначения, даващи указание към съдържанието. Двойствеността, препокриването, размиването на знаците и символите от света на личната митология и света на общоприетото оформят творческото веруно на художника, един живописен подход, който е много вълнуващ. Свежият живописен свят на Женя Бозукова сякаш разкрива пред нас настръхналите един срещу друг светове на терзанията, страховете и освобождаванията, на чувството за свобода, и сякаш пред нас се разкрива една богато напластена с индивидуалност и дълбоки емоции среда.”

Тибор Венер

Zsenia Bozukova sajátos módon találta meg, hogy saját jó és rossz énjének (bár ez utóbbiról aligha lehet fogalma, mert szerintem nincs neki rossz énje) együttes utazását élénk tárja. Olyan képsorozatot tervezett melynek két kis – manószzerű – főszereplője tájképszerű felületeken “utazik” – halad keresztül. Hol kékes foltgomolyogokon kelnek át, kvázi vízfelületeket látunk, hol szürkés-sárga sivatagi tájakat, esetleg vörös, zöld – narancs dombokon kelnek át hősei. Mint egy lélekvándor Don Quihote – Sancho Panza páros, Robinson és Péntek (vagy másképpen Ciril és Metod a hit terjesztői).

Ezek a képregényszerű folyamatok hol lazúrosan, hol sűrű festékrétegek sgraffitos visszakaparásával, azaz igazi festői eljárások és szemlélet alapján készülnek. Azaz nem képregényeket, sztorikat látunk Zsenia Bozukova képein, hanem olyan festmény szekvenciákat melynek belső történéseit egy motívum repetitív használatával köti össze az alkotó.

Önarcképnek nevezi Zsenia képeit, mert régebbi, s majdan elkészítendő képeinek motívumait sorolja – akár egy lelki bélyeggyűjtemény darabjait. A kis – egymástól jól elkülönülő – jegyzetek felületükben, formájukban is eltérnek egymástól, mégis semmi véletlenszerű, semmi esetleges nincs a vásznon. Pontosan jegyzi le az alkotó azokat a gondolatokat, melyek figuratív önarcmás helyett mint lelki térkép adják ki Zsenia Bozukova ez esetben változó arcvonásait.

A festőnk képeit nézve egy dekorativitást mozgalmas – mondhatni expresszív – felületjátékkal kísértő, kísérletező alkotó egyáltalán nem érzélgős ám érzelemmel teli munkásságának leszünk részesei. Nem a női festők egy részének sokszor finomkodó borongósága, inkább egy energikus, vitális szemlélet találkozik az érzelmek jelszerű kifejtésével.

Zsenia Bozukova aktuális és hisztorikus, klasszikus módszereket saját festői kifejezéseivel biztossággal keverő művész.”

Sinkó István

“Zsenia Bozukova olajjal vászonra rögzített képei bonyolult kompozíciós rendszerekbe szervezettek: e fiatal festő összefüggő, ám rendhagyó képtörténeteket fest, s korántsem megszokott, a belső lelki folyamatok kivetüléseit idéző, egymás mellé rendezett képezítőkből szerveződő történetfűzési metódusnak engedelmesskedve művei képsorozatokká, fizikailag egymástól elváló részekből felépített, de formailag és tartalmilag is szervesen összetartozó együttesekké alakulnak. A Bozukova által megjelölt képezítőseken öntörvényű, elvont festői kifejezések és a valóságra hivatkozó motívumok, leginkább játékosan átformált figurák, fantázialények tűnedeznek fel és teremtenek hol higgadt, hol kavalkádszerű összhangot: a marslakókra vagy manókra emlékeztető figurák és az angyalok mellett kukacok, madarak, halak sorakoznak, amelyek emlékszerű megidézések, belső látomás-kivetítések, s egyúttal szimbolikus jelzések, tartalmi utalások is. A személyes mitológia jelenségvilága és az általánosan érvényes jelek és jelzések által kibontakoztatott jelentéskörök kettőségei, átfedései és egymásbamosódásai avatják e művészi megnyilatkozást, e festői kifejezést izgalmassá. Zsenia Bozukova üde festői világa mintha a szorongások, a félelmek és a felszabadultságok, a szabadságérzet egymással viaskodó világát, személyességekkel és mély érzelmekkel dúsan átítatott közegét tárná élénk...”

Wegner Tibor

Zsenia Bozukova: Eprekert IV. – fotó / részlet

Габор Шейн Българският граничар

Schein Gábor A bolgár határőr

Bulgáriába utaztam a könyvem bemutatójára. Felolvasások, beszélgetések vártak rám. Hetek óta készültem az útra, tudtam, rég nem látott barátokkal fogok találkozni. De hogy az utazáshoz igazolványra is szükségem lesz, az csak az utolsó pillanatban ötlött az eszembe. Az útlevelem régóta nem érvényes. Nem volt rá szükségem, mert az utóbbi másfél évben nem utaztam az Európai Unión kívülre. Hogy a személyazonossági

Пътувах за България, за премиерата на книгата ми. Очаквах ме четения, разговори. От седмици се готвех за пътуването, сякаш да се срещна с приятели, с които не се бях виждал отдавна. Но едва в последния момент се сетих, че ще имам нужда от лична карта за пътуването. Паспортът ми отдавна не е валиден. Нямах нужда от него, в последните година и половина не съм пътувал извън Европейския съюз. Не ми беше и хрумвало, че тъкмо един ден преди

заминаването изтича срокът на личната ми карта. Небрежност, знам, но не я проверявам постоянно. Не можех да сторя нищо друго освен да се разтърча из целия град, първо в едната служба, където не ме приеха, после в другата, позвъних и на българското посолство и на гранична полиция, за да получа посред големи вълнения, на сутринта в деня на отпътуването временната си лична карта. Тъкмо навреме, за да тръгна на път. Тя изглеждаше другояче не като пистоянната, но също имаше номер, снимка, гебр и воден знак. Напуснах Унгария безпроблемно. В България обаче, дълго изглеждаше, че няма да мога да вляза. Пододох картата си на гишето. Българската граничарка се втренчи и попита какво е това. Личната ми карта, отговорих толкова убедително, колкото можех. Граничарката отново погледна картата, после мен, и каза, че такава не е виждала. Помоли да застана встрани. Със завист гледах как другите минават леко през проверката. В Европа границите почти изчезнаха, това е едно от най-хубавите неща, което се случи след 1989. Другото, мислех си, че каквото и да става, отново имаме общ език, всички поне по малко говорим английски. Минаха поне двайсетина минути без никой нищо да ми каже. От време на време търсех погледа на граничарката, дано се смили над мен, но уви. Двадесет минути по-късно пристигнаха двама нови граничари, и двамата за моя случай. Единият почна да проучва с лупа картата, с която се снабдих с толкова мъки. Другият се зае с мен. Преди още да е попитал каквото и да било, почнах надълго да обяснявам за валидността на старата си лична карта, за обстоятелствата на сдобиването с тази, за понятието временност, вярвайки в общия исторически опит на източноевропейците и в неговото съществуване. Но се почувствах като ученик, хванат от учителката си, докато е прерисвал. Внезапно прекъснах обясненията, защото проумях, колкото по-надълго ги разтягам, толкова по-ясно е, че лъжа. Тогава граничарят попита, имам ли друг документ за самоличност. Нямам, отговорих. Тази карта удостоверява кой съм, нямам нужда от друго удостоверение за самоличност. Една шофьорска книжка поне, опита се да ми помогне граничарят. Нямам. Не мога да карам кола и това е един от срамните моменти в живота ми. И тогава се взря във временния документ, който, вече и аз така смятах, приличаше по-скоро на карта за игра, отколкото на документ. – Вие сте доктор? – попита граничарят. – Да – отговорих с облекчение, почувствах, че това е първият въпрос в моя полза. – Лекар? – Не – отговорих. – Филолог – и веднага разбрах, че съм загубил малкото предимство, което бях спечелил преди малко. – А имате ли кредитна карта поне? – Естествено – отговорих с разведрено лице. Радвах се, че ако и да бях причинил в небрежността си неприятност, чието разрешаване изисква работата на три работни единици, то в нещо бих могъл да помогна на граничаря. След няколко мига на гишето се намираха кредитната ми карта, здравната ми книжка, картата с настоящия ми адрес, данъчната ми карта и дебитната ми карта. – Защо идвате в България? – Писател съм – отговорих. – И какво пишете? – попита недоверчиво граничарят. – Романи. Как да кажа, излезе един мой роман на български и ще има премиера. Четения, разни такива неща. – И за какво става дума в романите ви? Какво да му отговоря? За какво ли става дума в романите ми? Всеки за нещо различно, но все пак разбира се, има и общо помежду им. – Фикции – измъгнах накрая.

игазолвяном is lejár, mégpedig éppen egy nappal az elutazás előtt, az föl sem rémlett bennem. Gondatlanság, tudom, de nem szoktam az igazolványaimat vizsgálni. Nem tehettem mást, végig kellett loholnom a várost, előbb az egyik okmányirodába, ahol nem fogadtak, aztán a másikba, közben felhívtam a bolgár nagykövetséget és a repülőtéri határőrséget, hogy nagy izgalmak közepette az elutazás reggelén átvehessem az ideiglenes személyi igazolványt. Még éppen időben ahhoz, hogy útnak indulhassak. Az ideiglenes igazolvány másképp nézett ki, mint az állandó, de ennek is volt száma, volt rajta fénykép, címer, víznyomat. Magyarországot gond nélkül elhagyhattam. Bulgáriába azonban, sokáig úgy tűnt, nem léphetek be. Beadtam a kártyát az ablakon. A bolgár határőrő rámeredt, és megkérdezte, mi ez. Az igazolványom, feleltem olyan bizalomkeltően, ahogy csak tudtam. A határőrő ismét az igazolványra pillantott, majd rám, és azt mondta, még nem látott ilyet. Kért, hogy álljak félre. Irigyen néztem, hogy mások milyen könnyedén jutnak át az ellenőrzésen. Európában a határok szinte eltűntek, ez az egyik legjobb dolog, ami 1989 után történt. A másik az, gondoltam, hogy akármi történjék, megint van közös nyelvünk, mindannyian beszélünk legalább egy kicsit angolul. Húsz perc is eltelhetett úgy, hogy senki nem szólt hozzám. Közben időről időre kerestem a határőrő tekintetét, hátha megesik rajtam a szíve, de mindhiába. Húsz perccel később két újabb határőr érkezett, mindketten az én ügyemben. Az egyik nagyítóval kezdte vizsgálni az igazolványt, amelynek beszerzése annyira fáradságomba került. A másik velem foglalkozott. Még mielőtt bármit kérdezhetett volna, kiadós magyarázatba kezdtem a régi személyazonosság igazolványom érvénytelenségéről, az új beszerzésének körülményeiről, az ideiglenesség fogalmáról, bízván a kelet-európaiak közös történelmi tapasztalataiban és együttérzésében. Közben éreztem, olyan vagyok, mint egy kisdíák, akit a tanárő puskázáson kapott. Hirtelen félbeszakítottam a magyarázatot, mert rájöttem, minél hosszabbra nyújtom, annál nyilvánvalóbb, hogy hazudok. Ekkor a határőr megkérdezte, van-e másik igazolványom. Nincs, válaszoltam. Ez a kártya igazolja, hogy ki vagyok, más igazolványra nincs szükségem. Egy jogosítvány legalább, próbált segíteni a határőr. Az sincs. Nem tudok vezetni, ez életem egyik szégyene. Ekkor ránézett az ideiglenes igazolványra, amely, most már én is úgy láttam, inkább hasonlított egy játékkártyára, mint egy okmányra. – Maga doktor? – kérdezte a határőr? – Igen – válaszoltam megkönnyebbülten, érezve, hogy ez az első olyan kérdés, amely az előnyömmre szolgál. – Orvos? – Nem – feleltem. – Bölcsész – és azonnal tudtam, hogy elveszítettem azt a kicsinyke előnyt, amelyet az előbb megszereztem. – És hitelkártyája legalább van? – Hogyne – feleltem földerült arccal. Örültem, hogy ha gondatlanságommal olyan kellemetlenséget okoztam, amelynek megoldása három munkaerőt leköt, valamiben legalább határőreim segítségére lehetek. Néhány pillanattal később ott hevert a pulton a hitelkártyám, az egészségügyi kártyám, a lakcímkártyám, az adókártyám és a bankkártyám. – Miért érkezett Bulgáriába? – Író vagyok – feleltem.

– És mit ír? – hitetlenkedett a határőr. – Regényeket. Tudja, megjelent egy regényem bolgáru, és azt fogják bemutatni. Felolvasások, ilyesmi. – És miről szólnak a regényei? Mit válaszoljak neki? Miről is szólnak a regényeim? Mind-egyik másról, de azért persze van, ami közös bennük. – Fikció, nyögtem ki végül. A határőr mélyen a szemembe nézett, hogy onnan olvassa ki, mit értek az alatt, hogy fikció. Hirtelen sötét árnyék felhőzte el arcát. – Akkor maga ezt az egészet – és egy kört rajzolt a pulton heverő igazolványok fölé –, akkor maga ezt az egészet meg tudná írni? – Meg! – feleltem felbuzduló szakmai öntudattal. – Én nem olvasok könyveket – válaszolta a határőr. A szakmai öntudat nyomban odaveszett, és tudatosult bennem, hogy hiába a közös kelet-európai tapasztalatok, hiába a jóindulat, itt, ezen a kelet-európai határon óceányi távolság választ el kettőnk. – Azt sajnálhatja – mondtam szinte suttogva. A határőr felvonta a szemöldökét. – Soha nem láttam ilyen igazolványt. A kabinból a határőrő és a másik, a nagyító, a kinti kollégától várta a helyzet megoldását. – Na menjen! – sóhajtotta. Mint akit megverték, átvettem az ideiglenes igazolványt, és összededtem a pultról az összes többi kártyát, amellyel fel voltam szerelkezve. – Nem szeretnék benne lenni a következő regényében – mondta a határőr mosolytalan arccal. – Nem lesz – nyugtattam meg, és már abban a pillanatban is tudtam, hogy ezúttal valóban hazudok.

Граничарят ме погледна дълбоко в очите, за да прочете в тях, какво разбирам под фикция. Внезапно тъмна сянка покри лицето му. – Тогава всичко това – и очерта кръг около документите ми на гишето – тогава всичко това вие бихте могли да го напишете? – Да! – отговорих с разбудено професионално самосъзнание. – Аз не чета книга – отговори граничарят. Професионалното ми самосамосъзнание мигом изчезна и осъзнах, че всуе общият източно-европейски опит, всуе добронамереността, тук, на тази източно-европейска граница ни делят океански разстояния. – Можете само да съжалявате – казах почти шепнешком. Граничарят вдигна вежди. – Никога не съм виждал такава карта. От кабината граничарката и другият с лупата очакваха от колежата си отвън разрешението на ситуацията. – Хайде вървете! – въздъхна. Взех временната си карта, като пребит, събрах и всичките останали удостоверения, които носех със себе си. – Не бих искал да съм в следващия ви роман – каза граничарят с усмихнато лице. – Няма да ви има – го успокоих, и същия миг знаех, че този път наистина лъжа.

Превод: Николай Бойков

Zsenia Bozukova: Hollandia – fotó

Zsenia Bozukova: Eprekert I. – fotó / részlet

Золтан Егреси Симона ще ме отведе Egressy Zoltán Simona hazavisz bármikor

Пристигнах преди четири дни, луната вече избледняваше, чезеше в утринната светлина, стана ми неприятно, защото я обичам, особено когато грее силно. Раждането на деня може и да е красиво, мнозина му се наслаждават, не знам, у мене събужда по-скоро неприятни чувства. Откакто се помня, винаги ми е било по-добре вечер, смрачаването ми действа като четирипет кафета, допинг за сърцето. Напразно разправят колко бил

А hold halványodásakor érkeztem négy napja, a világosdásban már tűnedezett el, rosszul esett, mert szeretem, főleg, ha nagyon világít. Lehet, hogy szép, mikor születik a nappal, sokan élvezik, nem tudom, bennem inkább rossz érzéseket kelt. Mióta az eszemet tudom, mindig este voltam jól, a sötétedés olyan nekem, mint négy-öt kávé, dopping a szívemnek. Hiába mondják, milyen szép a napfelkelte,

mennyire gyönyörűek a hajnalok, nyomták nekem most is, mielőtt elindultam, majd meglátom, csodálatos lesz a Fekete-tengernél. Szerintem is így van, tudom, és te itt élsz, neked elhinném szívesen, főleg azért, mert te nem úgy adtad értésemre, ahogy a többiek, idegesítő, mindentudó mosollyal szelídre állított arcukon. Volt, aki még azzal a jó tanáccsal is megajándékozott, hogy miután korán kimentem, feltétlenül nézzek kelet felé a parton, nézzek a napba, szívjam belőle az energiát, ébredjek együtt az étellel, és akkor boldog leszek megint. Hát én inkább vele lennék, bárhol a világon, és megcsókolnám a reggelüket, megcsókolnám neki, csak már nem lehet.

Negyed hatkor érkezett a buszunk a hotel elé, a csoportban egyedül én vagyok egyedül, üvöltöztek a kabócák mikor kiszálltunk, nem láttam egyet se, csak hallottam. Várni kellett a szobákra, emiatt csúnyákat káromkodott mellettem egy erős vagy csak kövér bajuszos családfeje, lesütött szemmel toporgott mellette a nyilvánvalóan nem kevés részeg balhézást megélt felesége, karjában félálomban nyöszörgő gyerekekkel, a többi magyar próbált kedélyesen lazának mutatkozni, egy négyfős fiatal fiúársaság nagyhangúja kérdezett tőlem valami semmisséget, felmérte, mire számíthat, nem nagyon válaszoltam, szerencsére ebből megértette, hogy nem töltöm velük a következő napokat, azóta összesen egy mondatot mondott nekem, rólad egyébként. Hajnali negyed hatkor mit lehet tenni, lerogytunk a recepció bordó foteljaiba, ők is, én is, pár percig hülyéskedtek, aztán elfogytak a viccek, jött a tanácsalanság, csend telepedett a társaságra, csak az éjjel-nappal jelen lévő pénzváltó lányok egyike kattogott finoman hosszú körmeivel számítógépének billentyűin, a témahiány egy idő után kezdett kellemetlenné válni a jópofák számára, én nem bántam, csak hozzám ne szóljanak. Váratlanul újabb busz fékezett a bejárat előtt, litván csoport érkezett, a bevonulásukkal eltelt egy-két perc, kiderült, hogy az ő szobájuk sincs kész, ennek nagyon megörültek a magyar nyaralók, kárörvendő megjegyzéseket kezdtek tenni rájuk, először óvatosan, aztán hangosan, mert rájöttek, hogy úgysem értik, volt, aki még azt is tudta, hogy Vilnius a fővárosuk, ezt nyilván meghallották.

Tartottam tőle, hogy előbb-utóbb mégiscsak hozzám fordul valaki, méregettek már a fiúk, a legjobbkor kiabált felénk az alacsony, hátranyalt hajjú, túlmozgásos portás, mint ha csak most jutna eszébe, hogy lehet ám reggelizni, van ügyelet az étteremben. Mentek mindannyian, magyarok és litvánok, talán Vilniusból, én nem, én nem éreztem éhséget. Tudom, milyen az igazi, egyszer két napig nem ettem semmit, tényleg semmit, emlékszem a rettenetes holtpontra, és arra is, hogy amikor azon túljutottam, furcsa üresség töltött el, majdnem akkora, mint amikor véget ért a szerelmem a szerelmemmel.

Egyetlen bőrönddel érkeztem, beraktam a megőrzőhelyiségbe, ennek korábban már felajánlott lehetősége csak a reggeli létezésének hírére jutott eszébe a többieknek is, leadtam az útlevelemet, mert zavarni szokott, ha nálam van, és kísértéltem a partra.

Közel volt, pár lépés. Úgy forrongott a tenger, pillanatnyi szünet nélkül, ahogy mindig, jónak mondom, te itt vagy állandóan, én is láttam már ilyet korábban, az óceán volt,

красив изгревът, колко са прекрасни утрините, даже и сега, преди да тръгна, не пропуснаха да ми кажат, колко са невероятни на брега на Черно море. Знаем, че и според теб е така, ти живееш тука, на драго сърце ще ти повярвам, и то най-вече, защото ми даде да го разбере не като другите – с онази дразнеща и всезнайна усмивка върху престорено смирените им лица. Някои даже ми дадоха добрия съвет да ставам рано, непременно да вървя на изток към брега, да гледам слънцето и да се зареждам с енергия, да се будя заедно с живота, и тогава щастието отново ще се върне при мен. На мен ми се ще по-скоро да съм с теб, в който и край на света, и ще целувам утрините, ще им ги целувам, но вече свърши.

Автобусът пристигна пред хотела в пет и петнайсет, от цялата група само аз съм сингли, докато слизахме цикадите цвъртяха оглушително, не видях нито една, само ги чувах. Наложих се да чакаме за стайте и тогава един як, но може би само дебел, глава на семейство, който стоеше до мен, грозно запсува, край него пристъпваше със сведени очи преживялата явно немалко пиянски сцени съпруга, със сумтящо в полусън дете на ръцете, останалите унгарци се опитваха да се държат лежерно и добродушно, тарторът на една четиричленна момчешка компания ме попита някаква дреболия, претегляше възможностите, не го заприказвах и за късмет разбра, че следващите дни няма да прекарам с тях, оттогава ми е отправил едно-единствено изречение, и то във връзка с теб.

Какво може да прави човек в пет и петнайсет сутринта, отпсихнахме се във фотойлите, цвят бордо, на рецепцията, и те, и аз, няколко минути още дърдореха, после им се изчерпаха вицове, надвисна безнадеждност, над компанията се спусна тишина, само едно от момичетата на ченджа, които бяха денонощно тук, потракаваше фино с дългите си нокти по клавиатурата на компютъра, липсата на тема след известно време става неприятна за хитрягите, на мене не ми пречи, само да не ми досаждат. Неочаквано пред входната врата удари спирачки още един автобус, пристигна литовска група, с влизането им бяха отбити една-две минути, оказа се, че и техните стайи не са готови, на което унгарските летовници много се зарадваха, взеха да правят злоради забележки, най-напред предпазливо, после все по-гласовито, защото се сетиха, че онези и без това нищо не разбират, оня, който знаеше, че Вилнюс им е столица, него очевидно го чува. Опасявах се, че рано или късно някой ще се обърне към мен, момчетата вече претегляха шансовете, суперактивният, със залезана назад коса, нисък портнер се провикна тъкмо навреме, като че ли точно на мига се е сетил да ни каже, че може да се отиде на закуска, в ресторанта има дежурство. Всички се отправиха натам, и унгарци, и литовци, може и от Вилнюс да бяха, аз не, не ми се ядеше. Знаем какво е истински глад, веднъж два дена не ядох нищо, наистина нищо, спомням си ужасните кризисни точки, и как, когато ги преодолях, ме изпълни странна празнота, почти същата, каквато изпитах, когато свърши любовта ми с моята любов.

Пътувах с един куфар, оставих го на гардероб, за тази спомената и по-рано възможност, и останалите се сетиха едва при споменаването на закуската, дадох си паспорта, защото ми пречи, когато е у мен, и отидох на брега. Беше наблизо, само на няколко крачки. Морето бушуваше, нямаше миг спокойствие, както винаги, така да се каже, то винаги си е тук, и по-рано е попадало подобно нещо пред очите ми, океанът, Атлантическият, но не си го спомням по този начин. Отначало си помислих, че и това ми

спътници ги настанят на оста, завързват каишите, моторницата се засилва, вятърът изпъхва парашутите, те се издигат, а ти започваш работа. Седят двама по двама, повечето са познати, но може и да са съвсем чужди, правиш им поне по четирсет снимки, точно знаеш от коя страна идва най-добре светлината, когато застанат точно на фона на слънцето, отпускат ръце, виждаш ли, слънцето пречи и на работата, най-много щраквания правиш при спускане, за да станат четирсетте снимки, те слизат и са щастливи, били са нависоко и не ги е страх, а и да ги е било страх, вече не се страхуват, на брега се опитваш да им продадеш по една-две от набързо проявените снимки, документ за храбростта им. Сега седиш до мен, без фотоапарат, и ти е хубаво, вижда се, в лодката лицето ти е винаги тъжно, но сега не е. Всяка заран наблюдаваш морето, през деня гледаш нагоре, наистина, защо не снимаш утрините, след като така и така ги гледаш всеки ден?

Вчера стигнах на брега малко по-късно от друг път, не в ранни зори, по-скоро беше сутрин, слънцето грееше, но още нямаше сила, с която да те нарани. Гледах почти невидимата сбогуваща се луна, не внимавах в краката си, само чух, че настъпих нещо. Изхрущя, надви гласа на морето. Уплаших се да не е някое животно, раче или бръмбар, но не беше, наведох се и видях една счупена мида. Беше синкава, синкаволилава, върху по-голямата част нямаше оцветяване. Украсата ѝ никога не е била нещо особено, нито е с правилна форма, не беше и красива, гледах я известно време, след което е метнах с лява ръка във водата. Всичко права с дясната ръка, но не знам защо винаги хвърлям с лявата. Не отиде надалеч, морето избуца и дойде за нея, поизми я по-навътре, докато се отдръпваше. Изчезна от погледа ми, малката синева проблесна и се сля със следващата вълна, потъна, сля се със земята, там ще си остане през следващите няколко милиона години; с това промених вчера сутринта света. В такива случаи остават понякога цял час и не мисля за нищо. Това ми е целта, да не мисля. Макар и семената да са посети и да искат мислите за тях да се родят, прекалено добре познавам всичко, биха дошли, с много по-голяма сила, отколкото по друго време на деня, насила им преча да се родят на белия свят. И в къщи, и в кафене „Чига“ и там не търся компания, свивам се на кравай, за да не мисля, цялото лято е един огромен ослепителен слънчев диск, и все още няма край. Поне не я виждам непрекъснато пред себе си, ще издържа, дори и да я видя, вече умея да се контролирам.

Вчера предобед реших да отида в близкия Аквапарк. Редовният автобус ме откарва сред червени, зелени, сини и жълти пързалки, имаше много оси, чадърите бяха скъпи, чакането на опашка неприятно, горе-долу това са ми спомените, почти от всяко нещо остава някакво впечатление, от това – толкова. Не отидох, за да се пързаям, исках да пия шампанско, дано да има, в бара на хотела има само коктейли, бири и лоша ракия. Нямаше шампанско и това ми развали целия ден, ала щом съм тук, приближих Ниагара. Това е най-стръмната пързалка, гледана отдолу е страховита, макар да виждах, че и съвсем малки деца ѝ се радват, това ме окуражи, спускането взе да ме интересува. Влюбена двойка вървеше на двайсетина метра пред мен, в посока към стълбите, бяха се отпразвили и те към старта, момчето беше остригано до голо, със бяло-зелен бански с връзки, брадясал и без косми под мишниците, със змейската татуировка на лявата си ръка и гърдите притискаше силно рижава или по-скоро червеноса жена, галеше я по гърба, по лилавия бански, целуваше я в устата, вървяха към Ниагара. Жената държеше в ръка на

nap irányába, rugdostad a homokot, és nem volt semmi, de semmi az arcodon, az tűnt fel, meg hogy szép vagy, ha fiú lennék, biztos tetszenél. Nem tudtam eldönteni, gondolsz-e bármire is. Most se tudom. Napközben vettem észre, hogy ide tartozol a szállodához, délután tűnt fel az ügyelgésed a parasailingosok mellett, aztán láttam már, hogy fényképezőgép van nálad, beszálssz a motorcsónakba, ami beviszi az embereket. Figyeltelek kicsit, szóval fotós vagy, minden repülő embert lefényképezel a csónakról. Amikor két társad ráülteti őket a rúdra, rájuk köti a hevedereket, száguldani kezd a motorcsónak, a szél belekap az ernyőbe, ők felemelkednek, te pedig dolgozni kezdesz. Ketten ülnek egymás mellett, többnyire ismerősök, de idegenek is lehetnek, készítesz úgy negyven képet róluk, tudod már pontosan, melyik részen jön jól a fény, amikor a nap elé kerülnek, leengeded a kezdet, látod, a nap még a munkát is zavarja, a leereszkedéskor kattogtatsz a legtöbbet, legyen meg a negyven kép, ők kiszállnak és boldogok, magasan jártak fenn és nem féltek, vagy ha féltek, már nem félnek, a parton próbálsz eladni nekik a gyorsan előhívott fotókból egyet-kettőt, dokumentumot a vagánységükről. Most itt ülsz mellettem, nincs nálad gép, élvezed, látom rajtad, a csónakban mindig szomorú az arcod, de most nem.

Hajnalonként a tengert nézed, napközben felfelé bámulsz, tényleg, a hajnalokat miért nem fényképezed le, ha már bámulod mindennap?

Tegnap kicsit később értem ki a partra, mint előzőleg, nem is hajnal volt az már, reggel inkább, süttött a nap, csak még nem volt elég ereje, hogy bántson. Belenéztem az alig látászó, búcsúzó holdba, nem figyeltem a lábam elé, csak hallottam, hogy széttapostam valamit. Reccsent, túlreccgte a víz hangját. Félttem, nem valami állat-e, kis rák vagy kemény páncélú bogár, de nem, lehajoltam és felemeltem a sérült kagylót. Kékes volt, kékeslila, jókora helyen hiányzott róla a festék. Eredetileg sem lehetett kimondottan díszes, se szabályos, se szép nem volt különösebben, néztem kicsit, aztán bedobtam ballal a vízbe. Jobbkezes vagyok, nem tudom, miért dobok mindig ballal. Nem ment meszsze, a tenger felzúgott és eljött érte, beljebb mosta kicsit, ahogy visszahúzódott. Eltűnt a szemem előtt, villant egyet a kis kékség, aztán rásimult egy másik hullám, lesüllyesztette, bedolgozódott a talajba, ott lesz most pár millió évig; ennyit változtattam tegnap reggel a világon.

Elálldogálok egy órát is ilyenkor, és nem gondolok semmire. Ez maga a programom, a nem gondolás. Pedig a magvak bennem gyökereznek, meg akarnának születni a róla szóló gondolatok, túl jól ismerem már mindet, jönnének, ilyenkor sokkal erősebben, mint más napszakban, erőszakal akadályozom meg világra jöttüket. Mint otthon, vagy a Café Csigában, ott is egyedül, görcsbe szorulva, hogy ne gondoljak rá, az egész nyár egy óriási, vakító napkorong volt, és még most sincs vége. De már nem látom őt állandóan magam előtt, már kibírnám akkor is, ha igazából látám, most már ellenőrzésem alatt tartom magamat.

Tegnap délelőtt azt találtam ki, hogy elmegyek a közeli Aquaparkba. Menetrend szerinti buszjárat vitt piros, zöld, kék, sárga csúszdák közé, sok volt a darázs, drága a napernyő, kellemetlen a sorban állás, nagyjából ennyi emlékem marad róla, majdnem mindenről marad egy benyomás, erről ennyi fog. Nem csúszkálni mentem, pezsgőzni akartam,

hátha ott találok, a szálloda bárjában csak koktélok vannak, sörök, meg a rossz rakia. Nem volt pezsgő, elment a kedvem az egész naptól, viszont ha már ott voltam, megközelelttem a Niagarát. Ez a legmeredekebb csúszda, lenről félelmetes, bár láttam, hogy kicsike gyerekek is élvezik, ettől megjött a bátorságom, érdekelni kezdett a zuhanás. Szerelmespár lépkedett húsz méterrel előttem, a lépcső felé, a starthelyre sétáltak ők is, a kopaszra nyírt, zöld-fehér fűzős nadrágos, borostás, szörтелен hónaljú srác, bal felkarján és mellén kigyós-sárkányos tetoválással szorosan ölelte vörös vagy inkább piros hajú nőjét, simogatta a hátát, lila fürdőruháját, csókolta a száját, mentek a Niagara felé. A nő a háta mögött tartotta a csúszkát, abba kell beleülni, anélkül nem engednek csúszni, megfeledeztek egy pillanatra magukról, a világról, mindenről, a csúszkát elengedte a keze, megálltak csokolózni, az emberek kerülgettek őket, meg kellett állnom, nem tudtam nem nézni őket. Észre se vettem, hogy mellettük öt év körüli gyerek áll, én a smárolást néztem, a vörös hajzuhatag eltakarta, betértette a férfi fejét, csak a kiáltásra lettem figyelmes közvetlenül előttem, a kislány már a földön feküdt, jajgatott, a fejét fogta, aztán egy másodperc múlva már csak csendesen nyöszörgött. Léptem volna felé, a férfi és a nő rémülten fordult oda, elengedték egymást, láttam a rettenetet a szemükben, látta a kislány is, ennyi elég volt neki, jóízűen felnevetett, felállt, összeölekeztek hárman; csak játék volt. Nem sokkal később, fenn, azt játszotta el, hogy nem bírja tartani az akkor már nála lévő csúszkát, hogy az húzza őt le a mélybe. Kacagtak boldogan mindhárman, összebújtak megint. Előttem csúsztak le a Niagarán, az induláskor könnyes volt a szemük a nevetéstől, mentem utánuk az emberesésem, engem valahogy nem hozott lázba. Amikor vízbe csobbantam, eltöltött valami jó érzés, sőt, előtte is, amikor gyorsultam, a szabadság zavarba ejtő mámore, aztán vége lett, nem vágytam még egy menetre. Ott határoztam el, hogy repülni fogok én is, nem le akarok menni, hanem fel, befizetek a parasailingre.

Téged, Simona, még nem látalak mosolyogni. Ha a barátom lennél, kisedném belőled, mit gondolsz. Tegnap hajnalban, mikor észrevetted, hogy a holdat nézem, váratlanul bólogatni kezdél. Csak hát ez mit jelent, bolgár vagy, ti fordítva bólogtatok. Valahogy jóban lettünk a közös bámulástól, neked a nap, nekem a hold, ezt nem kell megbeszélni, tudjuk mindketten. Késő délután végeztél a napi munkáddal, egy pillantással ellenőrizted, ott vagyok-e még a közeledben, akkor már egy órája figyeltem az ejtőernyőzést. Bementem a bárba koktélozni, jöttél utánam, ittál te is valamit, elbeszélgettél a sörcsapolóval, talán rólam, aztán odabiccentettél nekem, és indultál, éppen akkor, amikor a négyfős társaság érkezett. Azt hitték, együtt voltunk, sejtelmesen rám vigyorogtak, mintha már értenék, miért nem akarok velük beszélgetni, lesbikus vagyok nyilván, és tetszel nekem. Láttam, ahogy a nagyhangú próbált napközben kommunikálni veled, repültek is mind a négyen, ketten-ketten párban, a végén képeket vetek tőled, biztos jól néznek ki rajta, különösen a vezérfiú, mutogatja majd otthon az izmait, és elmeséli, mit csinált a fotós csajjal éjszaka. Lehet, hogy tetszik neked, nem tudom, nem mosolyogtál akkor se, amikor mutogattatok egymásnak valamit. Ma délelőtt megint néztem a meneteket, gyűjtöttem

гърба си подложките, в тях трябва да се седне, без тях не те пускат да се пързаяш, за миг забравиха къде са, за света, за всичко, ръката отпусна подложките, спряха да се целуват, а хората ги заобикаляха, трябваше да се изправя, не можех да отгъсна поглед от тях. Вобщо не забелязах, че до тях стои около петгодишно дете, гледах как се опипват, алените снопове на косата закриваха лицето на мъжа, вниманието ми отвлече писъкът непосредствено пред мен, момиченцето лежеше на земята, пищеше и се държеше за главата, секунда по-късно само тихичко сумтеше. Тъкмо исках да пристъпя, мъжът и жената ужасено се обърнаха, пуснаха се, видях ужаса в очите им, видя го и момиченцето, и това му беше достатъчно, размя се, стана, прегърнаха се и тримата; беше просто игра. Не много по-късно, горе, разигра друга сцена, че не може да държи подложката, която е вече в ръката му, за да я последва надолу. Отново се разсмяха и тримата и се прегърнаха. Пуснаха се в Ниагара преди мен, на тръгване очите им бяха насълзени от смях, вървях след тях в това човекопадение, мен никак не успя да ме превъзбуди. Когато цопнах във водата, се изпъгнах с някакво добро чувство, даже още преди това, когато набирах ускорение, смущаващото опиянение от свободата, после свърши, не ми се искаше да ходя още веднъж. И тогава реших да летя, няма да се спускам надолу, а нагоре, ще платя за парасейлинга.

Тебе, Симона, не съм те виждал да се усмихваш. Ако ми беше приятелка, ще те накарам, как мислиш. Вчера призори, когато забеляза, че гледам луната, неочаквано поклати глава. Да, но какво означава това, ти си българка, вие кимате наобратно. Стана ни по-добре от това гледане заедно, аз – луната, ти – слънцето, не се налага да говорим, и двамата знаем. Късно следобед, когато свърши работа, за миг се огледа дали съм някъде наблюдазо, по това време аз вече цял час наблюдавах парашутите. Влязох в бара с коктейлите, ти дойде след мен, пи нещо, заговори бармана, може и за мен да сте говорили, после ми кимна и тръгна, точно когато пристигна компанията на четиримата. Помислиха, че сме били заедно и многозначително ми се ухилиха, сякаш вече им бе станало ясно защо не искам да ходя с тях, явно съм лесбийка, и ти ми харесваш. Бях видяла, че многознайкото през деня се опитваше да говори с тебе, бяха ходили да летят и четиримата, двама по двама, накрая купиха и снимки от тебе, сигурно изглеждат добре на тях, особено тарторът им, у дома ще има да си показва мускулите, и да разказва какво е правил нощем с фотографката. Може и да ти харесва, не знам, не се засмя дори когато си обяснявахте нещо. Днес преди обед пак наблюдавах полетите, набирах смелост за летене, гръмогласният дойде, кимна към теб и ми каза, Симона ще те вземе, когато пожелаеш, така и стана, съжали ме или какво, махна ми да летя с теб, не трябва да плащам. И сега сме тук, горе.

Никога не съм имала приятелка, и сега нямам, но ти би могла да ми бъдеш, поне малко светлина да огрее живота ми. Детството ми бе изпълнено с нощни страхове, навярно се бяха появили, когато майка ми веднъж ме заряза на улицата, все едно нямам нищо общо с нея. Трябва да съм била петгодишна, като момиченцето от Аквапарка, хвърлих една бананова кора в парка на музея и някакъв мъж ми се развика да не правя боклук, уплашено се втурнах към майка си, която се обърна на другата страна. Не знам дали се страхуваше от мъжа или се срамуваше от мене, не знам, в този момент я загубих завинаги, това почувствах, спомням си, че грееше слънце и сърцето ми бавно се изпразваше. Два дни не исках да ям, майка ми не проумяваше защо, накрая сериозно се притесни, искаше да ме води на

лекар, тогава вечерях, повече не издържах. Никога повече не говорихме за това, но на мене оттогава ми се свива стомаха, ако мина край парка на музея, за съжаление има и други места, от които ме боли, неотдавна сърцето ми се опразни за втори път. Добре изглежда изписано на кирилица това Експрес сервиз, виж, вижда се и оттук. За теб няма нищо странно, не би ме разбрала дори ако говореше моя език.

Може би заради това преживяване на петгодишна възраст съм такава неуравновесена, защото това състояние при мен не е някаква плодотворна, благодатна чувствителност, а нещо по-лошо, по-опасно, неуравновесена не е добрата дума, не е точна, сетих се за нея сега навярно заради въздуха, влязох в ритъма на живота, преживях предателството на майка ми, днес вече съм рутинна и в закачките, лесно се справям и с най-тъпите колеги. Имам двама началници, единият винаги казва: „ако и доколкото“; а другият пита така: „е ли?“ Е ли време да опитаме? Миналия път си говорехме:

Е ли подходящо да започнем преговорите?

Ако и доколкото условията са налице.

Мислят си, че се шегуват, ама не съвсем. Винаги съм предмет на еротичните им шеги, единствената жена в отдела, нищо, натъжава ме само нивото им. Не знам всъщност, всичко. Най-лошото е скуката, единствено с нея не съм скучала, затова знам, че е била истинската. Винаги имам къде да живея, но си нямам дом. Знам, че той е там, където е тя. Друго не знам. Нищо. Добре би било да преживея някак тази отминала любов, и да мога да кажа: колко е хубаво, че я е имало. Но не става и не става, само болка, празнота, въздишки, и все така. На тебе мога да ти разкажа, без това няма да разбереш.

Мястото е толкова хубаво, гледката е прелестна, тук не бива да умира никой. Паякът дойде съвсем наблизо, ей сега ще си отвори устата, за да влезе. Водата е пълна с медузи, ужас колко са много, ако ги виждаха хората от брега, вобщо нямаше да влязат да се къпят, ухапването на някои е смъртоносно, тези, понавътре, може и да са такива. Сега летя, благодаря ти, Симона, навярно нямаше да посмея, а и не е евтино, донесох малко пари със себе си и повечето отидоха за коктейли. В момента виждам всичко необикновено ясно, не само водата, брега, дърветата, цветовете, виждам целия следобед много чисто, ще го запомня, ясно усещам, както оня в парка на музея, в задухата. Какво ми показваш, Симона, усмихваш се, ама наистина, какво ми показваш горе, луната? Да, кръгла е и хубава, остра, искряща, виждам я, о, колко е хубаво, колко е хубаво, и ти се усмихваш за първи път, виждам, виждам... Виж... Виж, каква... Виж само, нали виждаш, ама това е тя, виждаш ли, това е тя, за нея ти говоря, там е лицето ѝ, лицето ѝ е на луната, толкова отдавна не съм го виждала, усещане от хиляда дни, ето там е, виждам я, какво прави там горе, трябва да отида сама, Симона, не можеш да дойдеш с мене, ще откопчеш колана ти, не се страхувай, имаш спасителна жилетка, нищо няма да се случи, ще изплуваш при останалите, тебе те чакат хората, не гледай така, радвай се заедно с мене, на мене ми е най-добре с нея, където и да било, ще отлетя, вятърът ще подхване платното, ще ме издигне до нея, моята любов ме чака, Симона, а ти изплувай спокойно, значи все пак дойде за мене, но и ти беше нужна, такъв е човекът, веднъж единия, после другия, помагаме си, благодаря ти, плувай. Симона, вече плуваш в морето, чувам свистенето на вятъра, бушването на вълните, ще релаксирам с тях, докато не стигна дотам, ще чувам все по-малко бученето, всичко ще утихне, и аз ще стигна горе, колко прекрасно е всичко, цялото влюбено Черно море,

a bátorságot a repüléshez, a nagyhangú odajött, felétek biccentett, és azt mondta nekem, Simona elvisz bármikor, így is lett, megszántál, vagy mi, intettél, hogy repüljek veled egyet, nem kell fizetni érte. És most itt vagyunk fenn. Nekem soha nem volt barátóm, nincs most se, te lehetnél, valamilyen irányból fénybe borulhatna már az életem. Éjszakai rettegetésekkel volt tele a gyerekkorom, talán akkor kezdődött, amikor anyám egyszer úgy tett az utcán, mintha nem hozzá tartoznék. Ötéves lehettem, mint az aquaparkos kislány, eldobtam egy banánhéjat a múzeumkertben, rám kiabált egy férfi, hogy ne szemeteljek, én ijedten anyám felé indultam, aki erre elnézett valamerre. Nem tudom, a férfitől félt, vagy szégyelltem engem, nem tudom, én örökre elvesztettem őt abban a pillanatban, ezt megéreztem akkor, emlékszem, tűzött a nap, és ürült ki lassan a szívem. Két napig nem voltam hajlandó enni, anyám nem értette, miért, a végén már nagyon aggódott, orvoshoz akart vinni, akkor megvacsoráztam, nem bírtam tovább. Soha nem beszélünk erről többször, de nekem azóta összeszorul a gyomrom, ha a múzeumkert mellett járok, sajnos már más helyek is fájnak, nemrég ürült ki másodszer a szívem.

Jól néz ki, ahogy cirill betűkkel van kiírva az Expressz Szerviz, nézd, még innen is látszik. Neked nincs ebben semmi furcsa, ezt most nem értenéd akkor se, ha beszélnél az én nyelvemen.

Lehet, hogy ettől az öt éves kori anyaélménytől lettem ilyen talajtalan, mert nem valami termékeny, rebbenékeny érzékenység bennem ez az állapot, rosszabb, veszélyesebb, a talajtalanság nem jó szó, nem pontos, talán csak a levegő miatt jutott most eszembe, sőt, felvettem én az élet ritmusát, kihevertem anyám árulását, ma már évődésben is rutinos vagyok, simán kezelem a leghülyébb kollégáimat is. Van két főnököm, az egyik mindig azt mondja, „ha és amennyiben“, a másik meg úgy kérdez, hogy „é-e?“ Megpróbáljátok é-e? A múltkor egymással beszélgették.

– Akarjátok é-e, hogy létrehozzuk a tárgyalást?

– Ha és amennyiben a feltételek adottak, igen.

Kicsit tréfának szánják, de nem egészen. Az erotikus viccelődéseknél én vagyok a célpont, egyedüli nő az osztályon, nem baj, csak a színvonalától leszek szomorú. Meg, nem tudom, mindentől. A legrosszabb az unalom, ő volt az, akivel nem unatkoztam, az egyetlen, azért tudom, hogy ő volt az igazi. Mindig lakom valahol, csak otthonom nincs. Ahol ő van, ott lenne, tudom. Más nem tudok. Semmit. Jó lenne úgy megélni az elmúlt szerelmemet, hogy azt gondoljam: de jó, hogy volt. És nem megy, csak fájdalom van, hiány, meg sóhajok, még mindig. Neked el tudom mesélni, te nem érted úgyse.

Annyira szép hely ez, csodálatos a látvány, itt nem szabadna senkinek meghalnia. Egészen közel jött a pók, mindjárt kinyitom neki a számat, másszon bele. Tele van medúzával a víz, örület, mennyi, ha ezt a partról látnák az emberek, be se mennének fürdeni, van halálos csípésű is, lehet, hogy ezek már olyanok itt beljebb. Hát most repülök, köszönöm neked, Simona, talán nem lett volna bátorságom hozzá, nem is olcsó, kevés pénzt hoztam magammal, és abból is elkóteleztam már egy csomót. Szokatlanul tisztán látok most mindent, nemcsak a vizet, a partot, a fákat, a színeket, látom ezt az egész délutánt is nagyon tisztán, meg fogom jegyezni, pontosan érzem, ugyanúgy, mint azt

a másikat a múzeumkertben, a fülledtségben. Mit mutatsz, Simona, te mosolyogsz, komolyan mondom, mit mutatsz fenn, a holdat? Igen, kerek, szép, éles, fényes, látom, jaj, milyen szép, mennyire szép, te most mosolyogsz először, látom, látom... Nézd... Nézd, milyen... Nézd csak, látod te is, de hát az ő, nézd, az ő, róla beszéllek neked, ott az arca, az arca a holdban, olyan régen láttam, ezernapos éhezés, ott van, látom őt, mit csinál ott fenn, egyedül kell mennem, Simona, nem jöhetsz velem, kicsatolom a hevederet, ne félj, van rajtad mentőmellény, nem lesz semmi baj, kiúszol a többiekhez, téged várnak az emberek, ne nézz így, örülj velem, nekem jobb vele bárhol, felrepülök, belekap a szél az ernyőbe, felvisz hozzá, vár a szerelmem, Simona, te csak ússz ki szépen, mégis eljött értem, kellett hozzá nagyon, az ember csak úgy van, és közben jön egy-egy te, segíteni, köszönöm, ússz, Simona, már úszol a tengerben, édesen ringat téged is a víz, úgy, mint a csónakunkat, milyen szépen zenél a tenger, hallok a nagy szélzúgást is, morajlanak a hullámok, elrelaxálok velük, míg oda nem érek, egyre kevesebbet hallok majd a morajlásból, elcsendesül minden, és én fölérék, szép ez az egész, az egész szerelmes Fekete-tenger, apró most már minden innen, csak a víz és az ég nagy, jövök haza, szerelmem, itt vagyok már közel.

оттук всичко изглежда толкова дребно, големи са само водата и небето, идвам, любов моя, вече съм наблизо.

Превод: Светла Кьосева

Zsenia Bozukova: Epreskert VII. – fotó

Золтан Немет Картичка от Созопол

Németh Zoltán Szozopoli anziksз

„Sozos iz Pergamona – motiv golobov ob kantarosu in nepometenih tleh
(asarato oikos).”

Két sziget látható arról a pontról,
ahonnét Szozosz, a költő
verseit a tengerbe vetette:
a Szent János- és a Szent Krizosztóm-sziget.
A történet szerint
Apollóniában élt egy férfi,
akinek három anyja volt.
Kettőt a tengerbe fojtott,
ebből lett a két sziget.

Az utcán a hátam mögött egy szódás
veri a lovát. Ócska hűtőszekrényt
cipel, amelyből az apja dörömből
kifelé.

A forráság tekintete előtt
egy borsfáról legyekként csüngnek a bogycók.
De amint jön egy enyhet adó fuvallat,
máris átrendeződnek.

Megtörtént már,
hogy néhány órára
egyetlen ágra húzódtott össze az egész termés.

Három anya állítólag túl sok szeretettel
halmozza el gyermekét.
Egyetlen emberbe nem fér annyi
ebből az iszonyú anyagból,
amennyit férfi elbírhathatna.
Ezért a közösség úgy ítélte meg,
a gyilkos jogosan cselekedett.

Dva ostrava se viждат от точката,
от която поетът Созос хвърлил
в морето стихотворенията си:
свети Иван и свети Кирик.
Според историята
в Аполония живял мъж,
който имал три майки.
Две удавил в морето,
така възникнали островите.

На улицата зад мен един содаджия
бие коня си. Мъкне стар хладилник,
в него баща му блъска,
за да излезе.

Пред погледа на жегата
от пиперовото дърво като мухи висят зърна.
Но подухне ли живителен ветрец,
мигом се пренареждат.

Случва се
за часове
всичкият плод да се струпа на един клон.

Твърди се, три майки обсипвали
детето си с премного любов.
Няма толкова място в един-единствен
човек за тази ужасна материя,
която би понесъл някой мъж.
Затова общността отсъдила,
убиецът е действал с право.

На един от паметниците на културата има солница, стояща на ръба си, изсипва се върху осата, почиваща под нея. След сто години една вълна изхвърля и осата на брега като камъче.

Досега на свети Кирик двадесет и седем души са хвърляли котва, по един за столетие, но само един оцелял от приключението. По голите му скали се вият змии, научили се да ловят риба. Третата майка сбрала всичките змии от околностите и ги пуснала на острова да се множат.

Същевременно – според един летописец – паважът се движи като кубчета от строител. Стъпиш ли на камъка до статуята на Аполон, и застинеш ли, за петдесет години стигаш до кея.

Единственият човек, върнал се жив от острова, бил Созос: тогава почнал да пише. Може би благодарение и на поетическия си труд, живял дълго, толкова, че, твърди се, Херодот, Софокъл и Платон го били посетили. Според легендата обаче, когато забелязал камък с форма на оса в крайморския пясък, сякаш жило го жилнало: решил да занесе всичките си стихотворения на острова свети Кирик, на змиите. Общността го изтъкувала така: престанал да пише.

Полуостровът, на който лежи Созопол, годишно се отмества с два сантиметра към двата острова. Тази скорост е ужасно висока по мярата на геологията.

Останалата жива трета майка облагородила и острова Свети Йоан. Построила храм, прочут с огромните си огледала, покриващи и четирите страни. Макар рибарите да ги използвали само за да откриват по-големите рибни пасажии.

Az egyik műemlék épületben élére áll egy sőtartó, s az alatta pihenő darázsra szóródik. Száz év múlva ezt a darazsat is kavicsként veti partra egy hullám.

A Szent Krizosztóm-szigeten eddig huszonhét ember kötött ki, egy-egy évszázad, de csak egy élte túl a kalandot. Kopár szikláin kígyók nyüzsögnek, amelyek megtanulták a halfogást. A harmadik anya összeszedte a környék összes kígyóját, majd kirakta őket a szigeten, hadd szaporodjanak.

Közben – mint a krónikás írja – a város macskakövei egy kirakójáték elemeiként mozognak. Ha ráállsz az Apollón-szobor melletti kőre, mozdulatlaná meredvedve, ötven év alatt a mólón kötsz ki.

Az egyetlen ember, aki élve visszatért a szigetről, Szozosz volt: ekkor kezdett el írni. Talán nem egészen függetlenül költői tevékenységétől, olyan hosszú életet élt, hogy állítólag Hérodotosz, Szophoklész és Platón is meglátogatta. A legenda szerint azonban amikor egy darázs alakú követ vett észre a parti homokban, mintha fullánk csípte volna meg: elhatározta, hogy összes versét átúsztatja a Szent Krizosztóm-szigetre, a kígyóknak. A közösség ezt úgy értelmezte, hogy felhagy az írással.

A félsziget, amelyen Szozopol terül el, évi két centiméteres sebességgel tolódik a két sziget felé. Ez iszonyú nagy sebesség geológiai mérték szerint.

Az életben maradt harmadik anya a Szent János-szigetet is berendezte. Templomot épített, amelynek nevezetessége, hogy kívül és belül óriási tükrök borítják mind a négy oldalát. Bár a halászok csak a nagyobb

halrajok felderítésére használták, állítólag van a városnak olyan pontja, ahonnét úgy láthatsz fel az istenekhez, hogy közben önmagad is látod. A történet szerint ezt a pontot csak Szozosz ismerte.

A két sziget azonban mintha maga sem tudná, meneküljön-e a félsziget elől. Mintha hezitálna: néha pár kilométerre közeledik, máskor viszont – a mérések szerint – éppenhogy távolodik a parttól.

Verőfényes, szélcsendes délután volt, amikor a harmadik édesanya elhatározta, megöli fiát. A gyilkosság után kivágta fia nemi szervét, s kezdetleges módszerekkel, de az ókor csodálatos orvostudományának eredményeit felhasználva, férfitá operálta át magát. Csak ekkor temette el fiát a város legmagasabb pontján. A városén, amelyet attól fogva nem Apollóniának, hanem Szozopolnak hívtak.

A tenger itt annyira sós, mintha élére állított sőtartóból ömlene bele egyfolytában az íze. Napos időben kristályaira bontja a horizontot, s a hártavékony kék tengerparton gyakran fehér írásfoltok hullámzanak.

A történet szerint a gyilkos anya még aznap a Szozosz nevet vette fel, s férfiként élt tovább. De, állítólag, a mai napig nem tud meghalni.

Твърди се, че в града има точка, откъдето вдигнеш ли поглед към боговете, същевременно виждаш и себе си. Според историята само Созос знаел тази точка.

Двата острова обаче сякаш не знаят дали да бягат или не от полуострова. Сякаш се колебаят: веднъж се приближат на няколко километра от брега, а друг път – според измерванията – се отдалечават.

Бил слънчев, безветрен следобед, когато третата майка решила да убие сина си. След убийството отрязала половия му орган и с примитивни методи, но използвайки достиженията на чудната антична медицина, се оперирала на мъж. Едва тогава погребала сина си в най-високата точка на града. В града, когото оттогава наричат не Аполония, а Созопол.

Морето тук е толкова солено, сякаш вкусът му непрекъснато се лее от солница, стояща на ръба си. В слънчеви дни то разлага хоризонта на кристалите му и по морския син бряг, тънък като ципа, често прииждат на вълни бели петна писмена

Според историята майката убиец още същия ден приела името Созос и заживяла като мъж. Но, твърди се, и до ден днешен не може да умре.

Превод: Николай Бойков

Zsenia Bozukova: Belső lépcső – fotó

Ева Банки
 Училище за цветове:
 раждането на синьото
 (Боянската църква, България)

Bánki Éva
 Színek iskolája: a kék születése I.
 (Bojana-templom, Bulgária)

Има цветове земята, имат
 светлината и кръвта,
 ярки и банални са
 цветовете на трева и клони.

Ала как се е родило синьото?

Vannak a föld színei, vannak
 a fény színei, a vér színei,
 és a lombok és fű harsány,
 közönséges színe.

De a kék hogy született?

Mert ami kevés, nem lehet kék –
 se a levegő, se a tengervíz.
 Csak az irdatlan,
 a sok,
 a távoli.

Vajon kéknek látták-e Odüsszeusz
 hajósai a tengert? Látták-e már
 a tenger vízében
 a kéket?

Ha cserben is hagyták őket,
 ha halált is hoztak rájuk, azért még
 közel voltak az istenek. És csak lassan,
 nagyon lassan tanultuk meg,
 hogy helyettük éljünk. Hogy a távolság
 és a várakozás a mi méltóságunk
 és reménységünk.

Hát ezért nem borszínú többé a tenger.
 És már nem piszkosfehér, vibrálón idegen
 az ég. Belopózott a kék a gyerekek szemébe,
 délutánjainkba, és elfoglalta a halottak helyét,
 hogy ne halljuk többé a fogak csikorgatását,
 hogy ne is érezzük a gyász lázas lobogását.

És ezt a lehetetlen színt ragyogták
 vissza a templomok az óceán partjától
 a bolgár hegyekig. Ha egyszer láttad
 ezeket a fáradt, nedves középkori falakat,
 nem hiszel többé a saját dühödnek.

De az én halottaim túl valóságosak.
 Valóságos szemek és fülek, orrok és szájak,
 karok és lábak. Nova álljon az, aki nagyon fél?
 Hol lehet az én helyem ebben a szípkázó,
 fensőbbes kékségben?

Előbb a szív tanulja a színeket,
 aztán a szem. Ahogy a madarak
 otthagyják a röptük nyomát az égen –
 látni még nem látod, de érzed a vibrálást
 a levegőben, és keresel egy új szót –

...Egy új szót keresel... Mondd!

A következő szín milyen lesz?

Защото малкото, не може да е синьо –
 ни въздуха, ни морската вода.
 Само огромното,
 безбройното,
 простора.

Дали моряците на Одисей са виждали
 морето в синьо? Съзрели ли са
 синевата
 в морския безкрай?

Макар и изоставени от боговете
 и пред смъртта, божествата
 са били край тях т'й близко. Бавно,
 много бавно осъзнавахме,
 че живеем вместо тях. Че простора
 и очакването са нашето достойнство
 и надежда.

Морето вече не е с цвят на кожа.
 Небето не е мръснобяло, вибриращо
 и чуждо. Синьо се таи в очите детски,
 в следобед, заема мястото на мъртвите,
 за да не чуем скърцане на зъби
 и трескавия пулс на траура.

И този невъзможен цвят искри
 из храмове от океана до балкана
 български. Само веднъж да видиш
 средновековните стени, морни и влажни,
 не ще повярваш на гнева си повече.

Но мъртвците ми са твърде живи.
 С очи, уши, с нос и уста,
 с ръце, крака. От страх къде ли да се дяна?
 Къде да диря мястото си в ярката
 и вдъхновена синева?

Сърцето първо научава цветовете,
 окото – после. Като следи от полета
 на птиците в небето –
 преди да си видял, усещащ трепкането
 на въздуха, търсиш думата –

...Новата дума... Изречи я!

Какъв ще бъде следващият цвят?

Превод: Светла Кьосева

Ruen Dobrev: Madonna – olaj, fa / részlet

Ноemi Киш Търновската корица

Kiss Noémi Tirnóvói borító

Всяка книга си има своя история, както и корицата на всяка книга, макар че рядко се интересуваме от тези неща. А четенето ни е обвързано със серия от образи. В идеалния случай с образите от книгата и с белетристичния език или с образа върху корицата на книгата. Корицата предопределя разказаното. Ето как моята книга стана българска. Макар да е написана на унгарски и героите ѝ – до един – са будапещенски фигури. Майка, която ражда, момченце и момиченце, появили се по-рано

Мinden könyvnek van keletkezéstörténete, ahogy a könyvek borítójának is, csak arról ritkábban kérdezzünk. Holott az olvasásunkat képek egész sorához kötjük. Szerencsés esetben a könyv és a prózanyelv képeihez, vagy éppen a könyv borítójának képéhez. A címlap meghatározó a történetre nézve. Az én könyvem így lett bolgár. Bár magyarul íródott, szereplői csupa budapesti figura. Egy anya, aki szül, egy fiú és egy kislány,

akik túl korán érkeznek a világra. (Végül minden szokványos lesz: egészséges, rózsaszín, hatalmas csecsemőkké érnék, anyjuk pedig folyton aggódik értük.)

Így szokott ez lenni, a születés unalmas toposz az ikonon: melankolikus Mária ül és bámul a semmibe, hátul öreg József, a fateknőben fekszik egy barna, nyugodt baba, körbe térdelnek a három királyok. Én mégsem a szent családról szerettem volna írni, valami evangélium előtti kerestem, a szülés ősi fájdalmát és a baba régi nyugtalanságát.

Mikor 2012 őszen Timóvóban jártunk, útban Rusze felé egy felolvasásra képeket kerestem. Bolgár utazásunkon végig a könyvem korrektúrája járt a fejemben és a borító: a szerkesztői munka egyik gyöttrő kérdése, mi legyen a könyv jele a címlapon? Milyen kép illik oda? Aztán egyszer csak megtaláltam, olyan természetes volt, akár a temperafoltok egy festő kötényén. Egy bizánci anyát választottam.

Anyát szeretnék a borítóra, szüzet, két gyerekkel. Szüzet, aki ironikus, kacsint és el van túlozva. Szüzet, aki szembe megy a neveltetéssel. Szembe az anyaországgal, aki naiv, szeret, egyszerre szűrős és lány a tekintete. Egy tú lesz a nő, szétszúrkálja az anyaság mítoszát. Majd fejezetről fejezetre újra elvarrja a szálakat. De az már egy másik anyaság története, ami persze éppolyan szent és profán, mint bármelyik születéstörténet a Balkánon. Európa vagy a világ globalizált kontinensein. Tök mind egy hol vagy, az anyaság szentségtelen, a szülés szentségtelen. Ruen Dobrev, a timóvói skanzen ecsetmunkása így lett az én saját festőm. Műhelye a sétáló utcára néz, régi garázs vagy szekézház. Tele képekkel. Bármit lehet nála rendelni, ő egész nap ülve dolgozik egy fehér asztal mögött. Utcaképet és ikonokat szoktak, ő tehát ezt kínálja, bolgár középkori történelem, harc a törökkel, bolgár szentek története és a mediterrán teraszok fakazettái. Egy szárítókötélen lógnak a grafikai, igényes, szép rajzok. A sarokban lógnak az igazi meglepetések. Ádám és Éva, sárkányölők, hamis ikonok és a festő teste. Ruen mint katona, csecsemő unokájával az ölében, szocialista érdemkereszt a mellkasán. Élettörténete kisebb jelenetekben: előző munkahelye, családja, fiatal házások, csupa timóvói magánmitológia a falon. Túlzó színek, chagalli repülő figurák, szürreális élete jelenetei, melyek mindig a túlélés irányába vannak eltolva.

Ruen rendkívül alkalmazkodó biográfiája mindez. Őt a kereslet toltta ide, őt a vevők tették meg festőnek. Tradicionális bolgár kék, sárga és vörös, glóriák, nagy kezek, szabályos Mária-arcok, csúcsos gyerekfejek. Kérem, fesse meg a könyvem; ahogy parancsolja, mit szeretne? Egy fáradt, elgyötört és mégis boldog fiatal Ikeranyát. Fél órát kérek.

Elmegyünk kávézni útitársaimmal, mire visszaérek, kész a Madonna és a fia. A gyereket majd megduplázzuk, elég egy kópia, hát nem úgy lesznek az ikrek? Szégyellős, fáradt és mégis vonzó lett az anya. Bolgár anya, finom, védő, oltalmazó, kicsit középkori vagy kicsit régebbi és mai, modern, városi. Én leszek ez az anya. Újságpapírba csomagoljuk, és berakom a bőröndbe, a glóriához tűket teszünk, hogy ott még száradjon.

Veliko Timovo utcáinak kockakövén, a kézmosó kutak tövében húzom a bőröndben az új anyaképet. A Balkán meredek hegyoldalai magasodnak, néha olyan, mintha ránk akarna szakadni az egész tömeg. Kiszáradt folyókat, hatalmas szakadékokat, a cári Aszen család sírjait és finom leveket hagyunk magunk mögött, hogy odaérjünk Ruszeba, a következő felolvasásra.

на белия свят. (В крайна сметка всичко се оказва обичайно: те стават огромни розови бебета, а майката непрекъснато се безпокои за тях.) Така става обикновено, раждането е досаден топос върху иконите: седи меланхоличната Мария, втрещена в нищото, зад нея старият Йосиф, а в дървеното корито – спокойно мургаво бебе, около което са коленичили тримата влъхви. Не исках да пиша за светото семейство, търсех някое отпреди евангелието, търсех древната болка от раждането и онова старо безпокойство на новороденото.

Когато през есента на 2012 минавахме през Търново на път за литературното четене в Русе, усилено търсех образите. През цялото пътуване из България в главата ми се въртяха коректурите на книгата и корицата: един от мъчителните въпроси на редакторската работа е какъв да бъде знакът на книгата върху корицата? Коя е подходящата илюстрация? И тогава изведнъж я видях, беше толкова естествена, както петната от темпера върху престилката на художника. Избрах една византийска майка.

Искам на корицата да има майка, девица, с две деца. Девица, но иронична, намига и в това има някаква хипербола. Девица, която да стои като противовес на възпитанието, което съм получила. В противовес на родината. Която да е наивна, да обича, погледът ѝ да е едновременно пробощащ и мек. Тази жена ще бъде като игла, ще разкъса мита за майчинството. И после, от глава на глава, отново ще навърже нишките. Ала това ще е вече историята на едно друго майчинство, което е не по-малко свято и профанизирано, от всяка друга история за раждането на Балканите. В Европа или в глобализираните континенти на света. Руен Добрев, труженник на четката от търновския музей на открито, стана моят личен художник. Ателието му – стар гараж или конюшня – гледа към пешеходната улица. Пълно е с картини. При него можеш да си поръчаш всичко, седи и работи по цял ден зад бялата си маса. Най-често се търсят изгледи от улицата или икони и той ги предлага: българска средновековна история, бой с турците, история на българските светци върху касетите на медитеранска тераса. Графиките са окачени на опънатото въже, прецизни, красиви рисунки. В ъгъла висят истинските изненади. Адам и Ева, победители на змейове, фалшиви икони и торса на художника. Руен като военен с малко внуче на ръце, по гърдите му са окачени социалистически ордени. Историята на живота му, изобразена в поредица от сцени: предишното работно място, семейството, младоженци – частна търновска митология, висяща на стената. Ярки цветове, литнали шагалови фигури, сцени от един сюрреалистичен живот, обърнат все по посока на оцеляването.

Допълнение към доста комформистката биография на Руен. Търсенето го е докарало тук, клиентите са го направили художник. Традиционно българско синьо, жълто и алено, gloria, големи ръце, правилни богородични лица, заострени детски главички. Моля ви, нарисуйте моята книга; на вашите услуги, какво ще обичате? Една уморена, измъчена, но въпреки това щастлива млада майка на близнаци. Елате след половин час.

Отиваме да пием кафе със спътниците ми и когато се връщам, мадоната и синът ѝ са готови. Детето ще го удвоим, едно копие е достатъчно, нали така стават и близнаците? Свенлива, уморена, но привлекателна беше тази майка. Българска майка, изящца, закрилница, хранителка, някак средновековна, някак старинна и в същото време съвременна, градска. Аз ще бъда тази майка. Опаковаме я във вестник и я слагам в куфара, над gloriaта поставяме няколко игли, докато изсъхне.

Върху уличните павета на Велико Търново, край чешмата, напъхвам новия образ на майката в куфара си. Стръмните склонове на Балкана се извисяват, имам чувството, че цялата тази маса иска да се стовари върху ни. Оставяме зад себе си пресъхналите реки, огромните пропасти, гробовете на Асеновци и вкусните супи и пристигаме в Русе за следващото четене.

Превод: Светла Къосева

Zsenia Bozukova: Epreskert V. – fotó

Балаж Дьоре Майско кралство

Györe Balázs Májusi Királyság

Кét betörés között voltam Szófiában május közepén. Két budapesti betörés közvetlen közelemben. Épphogy betöltöttem a hatvanat, majdnem máris kirabolnak. Nagypám, Győző, a 60. születésnapja előtti hónapban lett öngyilkos – nem várta meg a májust, és azt sem, hogy kirabolják.

A május az év első olyan hónapja, amelyikben nincs r betű, pedig a rigókat még a város szívében is lehet hallani füttyörszteni hajnalban.

Allen Ginsberg, kamaszkorom egyik bálványja, 1965 májusában járt Prágában, ahol az egyetemisták Május Királyává választották, a hatóságok őrizetbe vették, majd kiutasították az országból. Születésnapom előtt, május 7-én írta a repülőgépen Kral Majales című versét: „...én vagyok Május Királya, természetesen, mert szláv sarjadék vagyok és buddhista zsidó, aki imádja Krisztus Szent Szívét, Krisna kék testét, Ram egyenes hátát...”

1980-ban, már egy r betűs hónapban, novemberben, sikerült megismerkednem Budapesten Ginsberggel, aki Jugoszláviából érkezett, és nekem adta belgrádi rögtönzött előadásának szövegét. Négy évvel később kihagyta az egyik (leghosszabb) Ginsberg-fordításomat az Európa Könyvkiadó *A leples bitang* című kötetből, valószínűleg a trágár szavak miatt. Amikor május 14-én szombaton leereszkedett a repülőnk a napfényes szófiai leszállópályára, eszembe jutott Ginsberg utolsó verse /Things I'll Not Do (Nostalgias)/, amelyet néhány nappal halála előtt írt (1997. március 30-án). Így kezdődik: „Never go to Bulgaria...”

Láttam esküvőt és fehér koporsót egy autóban, láttam hófödte hegyeket és ikonkiállítás egy székesegyház alagsorában, láttam kóbor kutyákat az erdőben és ezeréves templomot a hegyoldalban.

Plovdivnál átkeltünk a Marica folyón. Erről Hemingway egyik úgynevezett vignettája jutott eszembe. Mit látott? „A Marica sárga vize majd a híd szintjéig emelkedett. A hídon megakadtak a sűrű szekérsorok, hajbókoló tevék kanyarogtak közöttük. A hosszú menetet görög lovasság terelte maga előtt. A szekereken asszonyok és gyerekek feküdtek matracok, tükrök, varrógépek és batyuk között.” Amikor kiszálltunk az autóból, már nem gondoltam a háborúra és az evakuálásra. Remek társakkal mentem fölébe az óvárosba. Mintha le is lassítottam volna a lépteimet, akaratlanul, talán annak tudatában, hogy a „májusi királyság” vagyis a május (r nélkül) túlságosan szép ahhoz, hogy tovább tartson, mint egy hónap – ahogy Ginsberg fogalmazta meg a repülőn, az ég közepén.

Бях в София в средата на май, между два грабежа. Две ограбвания в Будапеща, пряко свързани с мен. Тъкмо бях навършил шейсет и едва не ме обреха. Моят дядо, Дьозьо, се беше самоубил в месеца преди да навърши 60 – без да дочака месец май и, струва ми се, без да са го обирали.

Май е първият месец в годината, в който няма буквата „р”; а косерите се чуват да подсвиркват в сърцето на града още от ранни зори. Алън Гинзбърг, един от идолите на моята младост, през май 1965 е бил в Прага, където студентите го провъзгласяват за майски крал, властите го арестуват и го екстрадират. В деня преди рождения ми ден, на 7 май, написва в самолета стихотворението „Майски крал” (Kral Majales): „... аз съм Майският крал, естествено, нали съм славянски потомък и будистки евреин, който обожаваше Светото сърце на Христос, синьото тяло на Кришна, изправеният гръб на Рам...” През 1980, този път през месец с буквата „р” – през ноември, успях да се запозная в Будапеща с Гинзбърг, който пристигна от Югославия и ми даде текста на импровизираната си белградска беседа. Четири години по-късно издателство „Европа” отхвърли един от моите (най-дълги) преводи на Гинзбърг от сборника „The Shrouded Stranger/ Забуленият странник” навярно заради вулгарните думи. Когато в събота на 14 май самолетът се спускаше над огряната от слънце писта на софийското летище, сетих се за последното стихотворение на Гинзбърг (Things I'll Not Do (Nostalgias), написано няколко дни преди смъртта му (30 март 1997). То започва така: „Never go to Bulgaria...”

Видях сватба и бял ковчег в една кола, видях снежни планини и изложба на икони в криптата на една катедрала, видях бездомни кучета и хилядолетен храм в подножието на планината.

В Пловдив минахме над река Марица. Тук се сетих за така наречената винета на Хемингуей. Какво е видял? „Жълтите води на Марица се издигаха почти до нивото на моста. Върволицы от каруци бяха задръстали моста, сред тях се въртяха работелни камили. Дългото шествие бе карано от гръцката пехота. В каруците лежах жени и деца върху дюшечи, огледала, шевни машини и бохчи: Когато слязохме от колата, вече не мислех за войната и евакуацията. Заизкачвах се с прекрасните си спътници към Стария град. Сякаш забавих крачки, неволно, навярно със съзнанието, че „майското кралство” или по-скоро месец май (без „р”) е прекалено красив, за да продължава по-дълго от един месец – както е написал Гинзбърг в самолета, в средата на небето.

Превод: Светла Кьосева

Zsenia Bozukova: Epreskert VI. – fotó

Весела Ляхова Бежанци¹

Veszela Ljahova Földönfutók¹

Az őrnagy menetoszlopba rendezte a csapatot. Két sor lovas között taszigálták a kobalistei letartóztatottakat. A hét halálra rémült öreg megtudta, hogy Proszecsenbe viszik őket. Ott aligha számíthatnak valami jóra. A szájtáti falubeliek dermedten álltak. A sortűz sokkolta őket. Mintha hirtelen megértették volna, hogy valami jóvátehetetlen történt. A görögök rádöbbsentek: idegeneknek engedték

Майорът строи дружината за път. Между двете редици конници сбутаха арестуваните кобалищянци. Седмината старци, уплашени до смърт, разбраха, че ще ги отведат в Просечен. Там едва ли ги чакаше нещо добро. Наблюдаващите селяни бяха слисани. Разстрелът ги потресе. Те изведнъж сякаш проумяха, че се е случило нещо неправомерно. Гърците разбраха, че бяха позволили на чужди хора да се

разпореждат с живота на хора, подслонени в селото. Дори онези от тях, които съдействаха на въстаниците, се изненадаха. Те мислеха, че набедените ще бъдат пхнати в общинското мазе, най-много да изядат по някой кютек, и след това всички ще си идат по живо по здраво. Вместо това двамата бяха разстреляни, а останалите – вързани, и вече преживели смъртта, поведени към неизвестното. Радостното възбуждение от сутринта се смени с недоволство и парлив страх. Наказанието не донесе удовлетворение никому. Денят, започнал като възкресенски празник, се обърна на страшен съд.

Конвойната група тъкмо беше готова да потегли, изневиделица изскочи пред носа на конете Шишковица Евтимия. Мъжът ѝ, Георги Шишков беше сред заловените. Старицата пропусна разстрела на стражарите, защото се забави вкъщи заради секвестрираните волове. Шяха да повлекат и синовете ѝ, ала тя се вкопчи като пиявица в пушката на едно от въстаниците, отклони го от другарите му, докато отвеждаха стареца, и започна да бута в ръцете му златни нанизки, за да не отвлича Андон и Апостол. Не беше трудно да склони този герой, но се забави да крие момчетата в мусандрата². Сетне дотича до дъщеря си в гръцката махала да търси зет си. Ламбро, анадолец, препасал патрондаш и високи гамаша – играе му се на войник! – беше се омесил от сутринта с въстаниците. Тя не намери никого, цялата махала беше тиха, само тя се шура като полудяла по хорските дворища. Тогаз отново хукна – към мегдана. Дано там зърне зет си между главатарите, да ѝ помогне Бог, да стори чудо, да спаси човека ѝ. Докато вършеше всичко това, в мозъка ѝ се забодеше въпросът, как не се намери никой да ги предупреди, че се готви такава поразия! Ала пристигна, когато вече отвеждаха пленниците.

В отчаянието си тя писна отведнъж и тънкият ѝ глас разцепи жегата до небето:

– Ох, майчице, няма ли край суй наше теглило!

Старицата се огледа и веднага разпозна кой е най-главният командир на отряда. Мрачното лице на майора с потънали навътре бузи не я уплаши, силите ѝ идваха: спаси децата си, сега трябва стареца да спаси. Тя вдигна ръка да засенчи очите си от слънцето, стрелна се към Риксопулос, улови ботуша му, прегърна го и почна да го целува през съзлии:

– Пусни го, кир офицер! – занарежда на чист гръцки език. – Що ви е сторил моят Георги? Един старец! Че ние сме от вашите! Ето зет ми – огледа се назад, – той се е пременил с вас, грък е! Защо пак ми тормозите стареца... Не свършиха ли тия времена, откак се помним все някой ни мери земята, дели народа, прелъстява вярата му. На войната... Влачиха ми Георги по заточения, малко ли беше? От заточението го пуснаха, та сега ли до него допряхте! Моля ти се, господин офицер...

Майор Риксопулос, смръщил вежди, я побутна с крак и мушна коня, нервно потропващ на място.

– Махни се, стрино! – но не можа да се откопчи от ръцете ѝ, оплели ботуша му като клони. Той не подозираше, че към нея всички се обръщат с кирия.

Старицата продължи да стиска крака му, сякаш беше нейното спасение:

– Къде си, бре Ламбро? – тя отчаяно търсеше подкрепа. – Зет ми, грък е, бре кир офицер, с вас е, казвам ти! Ламбро, Ламбро – като не виждаше зет си, Шишковица изпадаше в още по-голяма паника. – Ламбро, отърви бабалъка си, бре! Хора ли сте или що! – облещи тя очи срещу Риксопулос. Чак сега тя съзря отзад разстреляните и сърцето ѝ се сви в безпомощна злоба.

meg, hogy rendelkezzenek a faluban elszállásolt emberek életével. Még azok is meglepődtek, akik együttműködtek a felkelőkkel. Azt várták, hogy a vádlottakat bedugják a község háza pincéjébe, legfeljebb jól elagyabugyalják őket, aztán mehet mindenki Isten hírével. Ehelyett kettejükét lelőtték, a többieket megkötötték, ők az ismeretlen felé tartva előre átérték a halált. A reggeli örömteli izgalom helyét átvette a felháborodás és az emésztő rettegés. A büntetés nem hozott megkönnyebbülést senkinek. A nap, amely úgy kezdődött, mint a Feltámadás ünnepe, végítéletbe fordult.

A konvoj már éppen indulni készült; amikor a semmiből a lovak orra elé ugrott Siskovica Evtimija. Az ura, Georgi Siskov a foglyok között volt. Az öregasszony elmulasztotta az örök lelövetését, mert otthon késlekedett a rekvirált ökrök miatt. A fiait is el akarták vinni, de ő piócaféként kapaszkodott az egyik felkelő puskájába, elszakította a társaitól, miközben az öreget elhurcolták, és arany nyakékeket dugdosott a markába, hogy el ne vigyék Andont és Aposztolt. Nem volt nehéz jobb belátásra bírni ezt a hőst, de időbe telt, míg elbújtatta a fiúkat a dohányfermentálóban. Aztán átszaladt a lányához a görög negyedbe, a vejét keresve. Lambro, az anatóliai, tölténytárat övezett a derekára és magas lábszárvédőt a lábára – katonásdit játszik! –, és már reggel óta a felkelők körül sündörgött. Az öregasszony nem talált otthon senkit, csöndes volt az egész negyed, csak ő futkosott, mint az eszelős, udvarból udvarba. Hirtelen sarkon fordult, és a főtérre szaladt. Talán ott meglátja a vejét, a fejések között, és Isten segédelmével csodát tesz, megmenti az ő emberét. Mindeközben ott motoszkált az agyában a kérdés, hogyhogy nem akadt valaki, aki figyelmeztette volna őket, hogy ilyen csapás készül! De mire odaért, már vezették el a foglyokat.

Elkeseredésében sikoly szakadt ki belőle, vékony hangja az egekig hasította fel a forró levegőt.

– Ó, anyácskám, sosem lesz vége a mi szenvedésünknek! Körülnézett, és rögtön észrevette, ki a legfőbb parancsnoka a csapatnak. Az őrnagy sötét, beesett arca nem ijesztette meg, gyűlt benne az erő: megmentette a fiait, most az öreget kell megmentenie. Kezét a szeméhez emelte, hogy védje a naptól, odafutott Rikszopuloszhoz, megragadta a csizmáját, átölelte, és könnyek között csókoltgatta:

– Engedd el, tiszt uraság! – kántálta tiszta görög nyelven. – Mi rosszat tett neked az én Georgim? Egy ilyen vénember! Hiszen közületek valók vagyunk! Itt a vőm – nézett hátra –, ki is csípte magát, mint ti, hiszen görög! Miért zaklatjátok megint a vénembert... Sosem lesz vége ezeknek az időknak, mindig méricskéli valaki a földünket, egymás ellen fordítja a népünket, megcsalja a hitünket. A háború alatt... száműzetésbe hurcolták az én Georgimat, az tán semmi volt? A száműzetésből elengedték, most meg ti teszitek rá a kezeteiket! Szépen kérlek, tiszt uraság...

Rikszopulosz őrnagy összevonta a szemöldökét, lábával odébb lökte, és rácsapott idegesen toporgó lovára.

– Tágulj innen, néném! – de nem tudott kiszabadulni a kezek közül, amelyek gallyakként fonták körül a csizmáját. Nem gyanította, hogy az öregasszony köztiszteletnek örvend. Evtimija tovább szorongatta a lábát, mintha abban volna a menekvés:

– Hol vagy már, Lambro? – esengett támaszért. – A vőm görög, tiszt uraság, veletek van, én mondom! Lambro, Lambro – hogy nem látta a vejét, Siskov asszonya még nagyobb pánikba

esett. – Lambro, szabadítsd ki az apósodat, fiam! Hát emberek vagytok ti? – meresztette a szemét Rikszopuloszra. Csak most vette észre hátul a kivégzettek, tehetetlen düh szorította össze a szívét.

Georgi Siskov nézte a feleségét a konvoj előtt, és maró könny szökött a szemébe. Tekintélyes ember volt, nem akarta így látni az asszonyát, olyan volt, mint a veszett tyúk, amelynek épp most szakították le a fejét.

– Ne rimáncodj nekik, asszony, ne térdepelj előttük! Kelj fel, asszony, a kevély lelkük meg sem érti, mit akarsz – suttogetta Georgi Siskov, de az asszony nem hallotta.

– El fogják engedni őket – hallatszott valahonnan egy halk hang. Ahogy elnézte az ember az őrnagy mogorva arcát, egyáltalán nem ez jutott eszébe. Lambro pedig nem került elő – sem a felkelők közül, sem a tömegeből.

A ló, megjedve gazdája noszogatóásától, fordult egyet, a tomporával meglökte az

öregasszonyt, hogy az felbukott a földön. Asszonyok rohantak oda, hogy felemeljék, és felkelők, hogy kiszabadítsák a parancsnokukat. Az asszony felegyenesedett, leporolta a ruháját, de verejéktől és könnyektől nedves arca csupa piszkos barázda volt, útszéli cigányasszonyra hasonlított, nem tekintélyes gazda hitvesére. Futva eredt a távolodó lovasok után, és tovább kántált, egyre áthatóbb hangon:

– Miféle ellensége a ti görög hatalmatoknak Georgi Siskov gazda, tiszt uraság? Miért nem a hatalommal harcolsz, amely ellen felkeltél, miért nem a egyszerű embereket zaklatod! Nem látod, hogy félrevezetnek, és te piszkítod össze a kezed a falusi torzalkodások miatt!

– Halkabban, Siskovica, halkabban – csitították az asszonyok, félve az őrnagy fegyverétől és nyereségétől.

– Halkabban? Hiszen a halálba viszik őket! Basibozukok! Szemrebbenés nélkül! Mit tegyünk, ha egyszer bolgárok vagyunk. A lelkünk is kellene, nem elég a vagyonunk? Elhajtattátok a jószágainkat, elhajtattátok a gazdákat! Fulladjatok meg! – rikoltotta, mint az eszelős, próbálva utolérni a távolodó menetoszlopot. – Száradjon el a lábatok nyoma! Ha még egyszer erre a térre léptek, sújtsom le rátok az Úr keze, amiért kiirtjátok a jó embereket! Antikrisztusok vagytok, ne páváskodjatok hazafiként! Tolvajok, útonállók! – kiabálta az öregasszony, és már nem próbálta megállítani sem bolgár, sem görög.

Az egyik lovas, egy ismeretlen, visszajött, és rácsapott az ostorával. Az asszony védekezően felemelte a karját, az ostor a tenyerébe csapódott, kiserkent a vér. Az asszonyt összeropantotta a kín és a fájdalom, leroskadt, felzokogott. Kicsi volt és törékeny, mint egy porban megvonszolt rongykupac.

Mióta Georgi Siskov nem tért vissza, Evtimija fekete gyászruhát hordott, bekuporodott egy sarokba, még jobban

Георги Шишков гледаше жена си сред конвойните и очите му се напълниха с лютивя влага. Той, тежкият човек, не искаше да вижда стопанката си такава, а тя беше като полудяла кокошка, на която току-що са ѝ клъцнали главата.

– Немой ги моли, кирия, ми хми³ падай на колени! Стани, кирия, думбазина душа нема нито ти разбира от молба – прошенна Георги Шишков, но жена му не го чу.

– Те ще ги пуснат – чу се отнякъде слаб глас. Като погледне човек съвсеното лице на майора, хич няма да помисли такова нещо. А Ламбро не се появи – нито сред въстаниците, нито из тълпата се виждаше.

Сепнат от шпорите на господаря си, конят се извърта, бутна със задница старицата и тя падна на земята. Спуснаха се жени да я вдигнат и въстаници да отърват началника си. Жената се изправи, потупа праха от роклята си, но лицето ѝ, потно и мокро от съзлии, бе цялото в мръсни браздулици, та приличаше на циганка-катунарка, а не на тежка господарка. Тя с устрем се насочи подир отдалечаващите се конници и

продължи с все по-възвземащ се глас:

– Какъв враг на гръцката ви власт е кир Георги Шишков, бре кир командир? Ти защо не воюваш с властта, като си излязъл срещу нея, ами тормозиш простия народ! Не виждаш ли, че те подвеждат и те карат да си цапаш ръцете заради селски ежби! – Тихо, Шишковице, тихо – съпниксаха⁴ я жени, уплашени от оръжието и безцеремонността на майора.

– Тихо ли? Ами те ги водят на смърт! Башибозуци! Окото хми⁵ не мигва! Ами ние що да сторим, като сме българи. Душата ли ни искате вие, не ви стига имането ни? Завлякохте ни добитъка, завлякохте ми стопанина! Да се задавите – викаше тя като обезумяла и едва догонваше отдалечаващия се конвой. – Стъпката ви да изсъхне! Втор път като крачнете на тоя площад, да ви поразят Божията десница, дето затривате свети хора! Вие сте антихристи, а не да ми се кичите за патриоти! Янкеседжи⁶, пишолджии! – викаше старицата и вече никой – нито грък, нито българин, се опитваше да я спре.

Един от конниците, непознат, се върна и я перна с камшика си. Тя вдигна ръка да се защити, бичът се уви в дланта ѝ и пусна кръв. Жената, сломена от болката и мъката си, падна възник и избухна в ридания. Каквато беше малка и слаба, приличаше на купчина оваяна в праха дрипи.

Откакто Георги Шишков не се върна, Евтимия облече черни жалейни дрехи, сви се в един ъгъл, смали се още повече, не продумваше с часове, нито отвръщаше с повече от една дума, и то ако я питат.

Борис дойде у сестра си една вечер, много набързо, да съобщи, че отвежда домашните на север и че ако искат, могат и те да тръгнат, работа има и за тях. Елена, скована между говеенето на свекърва си, тежката немотия и плахата нерешителност на мъжа си, посрещна предложението на брат си като спасение. Още една възможност да се отърве от мрачната безутешност

на чуждия дом, посърнал повече, отколкото можеше да се понесе! Дано тоя път стане!

– Тольо, ще вървим с бацьови, нали!

Апостол, променен и безпомощен след загубата на баща си, не можеше да прецени какво да прави и бе оставил всичко на жена си.

Ненадейно, вместо Апостол, обади се Шишковица:

– Борис, – гласът ѝ едва се чуваше, трепереше на скъсване. – Къде е суй Пазарджик? Близе ли е до Пловдив?

– Близе е, кирия Евтимия.

– В Пловдив е Андонито. Той ни вика да идем при него, ама кир ти Георги го заносаха. – Очите на старицата, сухи, хлътнали и мътни, гледаха някъде напред, сякаш виждаха неща, които друг не можеше да види.

Елена взе думите ѝ за съгласие и почти извика:

– Да, майо, ето сега ще отидем при Андонито. Най-сетне.

Старицата помълча малко, пък без да отвръща на снаха си, продължи към Борис.

– Борис, ти си учен човек. Можеш да четеш псалтира и на гръцки, и на български. Искам да напишеш едно писмо до наше село, до кмета, да ме пусне да си ида дома. Не ща ни в Пловдив, ни в Куманово, ни в Америка, ни в суй меретско⁷ Неврокоп. У дома имам къща като хан, а тук се бутаме в една стая. У дома чардакът ми е като двор, а тук през прозореца гледам хорското торище. У дома оставихме зимника пълен, мишките да го овършават, а ние тук през вечер се тъпчем с прокиснат булгур.

– Кирия Евтимия, каквото и писмо да ти напиша до кмета, няма да те пуснат.

– Защо, кой не дава на човека да си иде у дома?

– Ти не помниш ли как ни натириха: за българите – България.

– Е, какво хубаво аз видях от България? Та и от Гърция? Не ме интересува, ки! Ще си ида дома. Моя човек в Гърция го заточаваха, тук го потумясаха⁸, не му знам гроба да ида да го прелея. Едното ми дете се запиля в средата на България, другото остана в средата на Гърция, третото се запънало между двете и аз ни напред, ни назад! Нито съм с живите жива, нито съм с мъртвите мъртва.

Личеше, суха болка разкъсва сърцето на старицата, а сълзи не текват по лицето ѝ, беше ги изплакала и от това мъката ѝ изглеждаше още по-потискаща и необятна. Нареджаше, дробеше думите, остри като есенен дъжд, от чиято влага не можеш да се скриеш никъде.

– Аз и без писмо ще се върна. За какво ми е писмо, да не съм министър? Отивам си у дома! В моята къща, при моята дъщеря. Сега там слънцето почва да топли, не като тук, само блестя в снега и настръхваш. Пеша ще отида, през трънаците ще мина, ако не дават по царския път, пък след това да се тръшна и ослекна⁹! Кой ще ми попречи да умра, където съм живяла?

Тя не питаше, не чакаше отговор, искаше да изкаже последното си намерение – такава малка и съсухрена, беше набираща кураж и отчаяние за него. Не им искаше нито помощ, нито одобрение. Просто беше мислила, много беше мислила, беше стискала, докато в препълненото ѝ сърце отчаяние и надежда вече не можеха да се поделят.

– Вие сте млади. Аз съм стара и уморена. Три дечинки ми умряха невръстни – да се скъсаш от мъка! Но тогава бях млада, понесох го. Два пъти заточваха моя човек, продадох си нанизите от турско време да го отърва – не се уплаших, сили имах, живот бранех. Сега – край! Свърши се. С вас един свят гледаме, но различни неща в него виждаме. Аз виждам затриването. За

оцсетопорддот, оракиг егь шзот сем шзотл, csak akkor beszélt, ha kérdezték, egyszavas válaszokat adott.

Borisz egy este eljött a nővérehez, nagy sietve, hogy elmondja, északra viszi a családját, és ha akarnak, ők is csatlakozhatnak, nekik is jut munka. Elena, akit gúzsba kötött az anyósa némasága, a súlyos ínség és férje félték határozatlansága, menekvést látott bátyja ajánlatában. Egy újabb lehetőséget, hogy megszabaduljon az idegen ház sötét, elviselhetetlen viasztalanságából! Talán ezúttal sikerül!

– Toljo, elmegyünk a bátyóékkal, ugye?

Aposztol, aki apja elvesztése után megváltozott, tétova lett, nem tudta eldönteni, mit tegyen, mindent ráhagyott a feleségére.

Aposztol helyett váratlanul Siskovica szólalt meg:

– Borisz – mondta alig hallható, reszketeg hangon – Hol van az a Pazardzsik? Közel van Plovdivhoz?

– Közel, Evtimija asszony.

– Plovdivban van Andonito. Hívott hogy menjünk hozzá, de Georgi gazdát elemésztették. – Az öregasszony szeme száraz volt, beesett és zavaros, maga elé meredt, mintha olyan dolgokat látna, amelyet más nem.

Elena beleegyezésnek vette a szavait, és majdnem kiabálva mondta:

– Igen, anyám, máris megyünk Andonitóhoz. Végre.

Az öregasszony hallgatott egy darabig, majd Georgihoz beszélt tovább, ügyet sem vetve Elenára.

– Borisz, te tanult ember vagy. Tudod olvasni a zsolnárt, görögül is, bolgáruul is. Azt akarom, hogy írj egy levelet a falunkba, a bírónak, hogy engedjen engem hazamenni. Nem vágyom én se Plovdivba, se Kumanovóba, se Amerikába, se abba a kihalt Nevrokopba. Akkora házam van otthon, mint egy fogadó, itt meg egy szobában nyomorgunk. Otthon a tornác akkora, mint egy udvar, itt meg a trágyadombra néz az ablakunk. Otthon tele hagytuk a pincét, az egerek dőzsölnek benne, itt meg minden második este erjedt bulgurral tömjük magunkat. – Evtimija asszony, akármilyen levelet is írok a bírónak, nem engednek téged oda.

– Miért, ki nem engedi, hogy az ember hazamenjen?

– Nem emlékszel, hogy kergettek ki bennünket: „Bolgárok Bulgáriába!”

– Na és mi jót láttam én Bulgáriától? Vagy Görögországtól? Nem érdekel, és kész! Hazamegyek. Az uramat Görögországban hurcolták el, ott pusztították el, azt sem tudom, hol a sírja, hogy elsirassam. Az egyik gyerekem Bulgária közepén kallódott is, a másik Görögország közepén maradt, a harmadik a kettő között félúton makacsolta meg magát, így aztán se előre, se hátra! Nem vagyok élő az élőkkel, sem holt a holtakkal. Látszott, hogy száraz fájdalom szagatja az öregasszony szívét, de nem folyt könny az arcán, elsírta már valamennyit, és ettől még nyomasztóbbnak és határtalanabbnak látszott a bánata. Csak mondta, hullatta a szavakat, koppantak, mint az őszi eső, amelynek nyirkossága elől nem bújhatsz sehová.

– Hazamegyek én levél nélkül is. Minek nekem levél, nem vagyok én miniszter! Hazamegyek! A házamba, a lányomhoz. Ilyenkor már ereje van ott a napnak, nem úgy, mint itt, csak fénylik a havon és megfagyhatsz. Gyalog megyek, tükön-bokron át, ha nem engedik a királyi úton, aztán összegyogyok és meghalok! Ki akadályozza meg, hogy ott haljak meg, ahol éltem?

Nem kérdezt, nem várt feleletet, csak el akarta mondani

utolsó szándékát – milyen apró és töpörödött volt, annyi bátorságot és elkeseredést gyűjtött hozzá. Nem várt tőlük sem segítséget, sem jóváhagyást, Csak töprengett, sokat töprengett, és addig-addig fojtotta el szívében az elkeseredést meg a reményt, amíg túlcserdült.

– Ti fiatalok vagytok. Én öreg és fáradt. Három apró gyermeket vesztettem el, majd megszakadtam a fájdalomtól. De akkor fiatal voltam, elviseltem. Kétszer hurcolták el az uramat, eladtam a nyakékeimet még a török időkből, hogy kiváltsam – nem féltem semmitől, volt erőm, életet védtém. Most – vége! Vége van. Ti meg én egy világot nézünk, de különböző dolgokat látunk benne. Én a pusztulást látom. Nektek új tavasz jön, nekem nem ér véget a tél. – Az öregasszony elhallgatott, majd kisvártatva hozzátette: – Belőlem nem lesz földönfutó. Vigyétek a bricskát, nekem még maradt egy török aranyam, meg tudok fizetni egy szekeret a faluig.

Borisz, Elena és Aposztol szótlanul nézték, nem tehettek semmit.

Ügyet sem vetve rájuk, az öregasszony kimondta az utolsó szót:

– Megyek, megmelegszen, mert itt átfagytak a csontjaim. Néhány nap múlva elbúcsúztak. A fiatalok nem látták, hogy Evtimija a küszöbön állva, mielőtt befordultak volna a sarkon, megáldotta őket a kereszt jelével. Nem tudták, hogy talált egy vadászt, aki hajlandó volt lóháton, a maga ösvényein elvinni őt Dramszki Bozdagig. Nem tudták, hogy a vadász megtartotta a szavát, sőt megszánta, és a lovat is nekiadta a határ túlfoldalán, hogy ne kelljen gyalog botladoznia. Nem tudták, hogy az öregasszony holdvilágnál érkezett meg a faluba, de a járőrök, akiket meghökkenített a különös lovas, ellenségnek nézték, és mivel nem tudták kitalálni a szándékait, lelőtték. Görögországban polgárháború zajlott, és bárki megölhetett bárkit.

A következő napokban Neda a három férfi visszatértét várta. Rémult, szorongó pillantása, mélyen ülő, sötét szeme mintha magát a halált várta volna. Nem járt munkába, odafenn húzódott meg, még az udvarra sem lépett ki, és a gyereket sem engedte kimenni. Éjszakánként le sem hunyta a szemét. Ha pedig legyűrte a fáradság és elszundított, a legádázabb és legszegyenletesebb erőszak rémképei gyötörték. Ilyenkor elfojtott sikollyal, vadul dobogó szívvel ébredt, és bár tudta, hogy csak álom, nem tudott megnyugodni.

Egy reggel a doktor érte küldött, nem beteg-e. A szolgál, Neda pedig, mintha csak erre várt volna, átöltözött, rendbe szedte magát, fogta az írásokat, amelyeket Georgi papírjai között talált, és meghagyva Mirjamnak, hogy viseljen gondot a gyerekekre, elhagyta a házat. Az örmény nő az ajtón át utána kiáltott: „Hova?”, de minthogy nem kapott választ, keresztet vetett és azt mondta „Vigyázz magadra!”

Andonisz doktornak több betege volt, de amikor bejelentették hogy itt van, azonnal fogadta.

Az álmatlan éjszakákon Neda már kitalálta, mit fog mondani, milyen szavakat fog használni a doktor előtt. Tanult és jó ember, meg fogja érteni. Ám semmit, de semmit nem tud arról, amit átélt. Tehát mindent el kell mondania, az elejétől, Goso halálától kezdve... Amikor azonban meglátta az ismerős házat, a tiszta várót, az emeleti szobákhoz vezető széles lépcsőt, amint megérezte a rendezett idegen élet nyugalalmát,

vas пролет иде, за мен зимата не свършва. – Старицата млъкна, след малко додаде: – От мен мухаджир¹⁰ не става. Вземете бричката, на мен ми остана една меджидия¹¹, все ще си платя една каруца до село.

Борис, Елена и Апостол я гледаха безмълвно, не можеха да направят нищо.

Без да им обръща внимание, старицата заключи:

– Да си ида, да се стопля, че тук кокалите ми се вкочаниха.

След няколко дена се разделиха. Младите не видяха как Евтимия, излязла на прага, преди да се скрият зад тгъла, ги прекръсти. Те не разбраха, че тя намери един ловджия, който се съгласи да я преведе с кон по своите пътеки до Драмски Боздаг. Не разбраха, че той удържа думата си, дори я съжали и ѝ остави коня и след границата, да не бхти път пеша. Не разбраха, че старицата стигна до село по месечина, но патрулите, озадачени от странния ездач, взеха го за враг и като не можаха да разгадаят хода на противника си, простреляха го.

В Гърция се водеше гражданска война и всеки можеше да убие всеки.

През следващите дни Неда очакваше тримата мъже да дойдат отново. Гледаше уплашена, угнетена, с дълбоки тъмни очи, сякаш чакаше самата смърт. Престана да ходи на работа, прибра се горе, дори на двора не стъпваше и не пускаше и детето. Нощем не можеше да мигне. А ако се унесе, надвита от умората, присънват ѝ се кошмари на най-грозна и срамно насилие. В такива мигове се събуждаше със сподавен вик, с разтуптяно сърце и макар да знае – това е само сън, не може да се успокои. Една сутрин докторът изпрати да проверят дали не е болна. Слугата си отиде, а Неда, сякаш беше чакала само това, се преоблеche, оправи се, взе документите, които беше намерила измежду книгата на Георги, и като заръча на Майрям да наглежда детето, излезе. Арменката подвикна след нея през вратата “Къде?,” но като не получи отговор, прекръсти се и си каза “Пази се!” Д-р Андонис имаше пациентки, но като му съобщиха, че е тук, прие я веднага.

В безсънните си нощи Неда беше обмисляла какво ще каже, какви думи да използва пред доктора. Той е учен и добър човек, би я разбрал. Но той не знае нищо, нишичко за преживелиците ѝ. Значи трябва да му разправи всичко, от началото, от смъртта на Гошо... Като видя обаче познатия дом, чистата чакалня с широкото стълбище към стаята на втория етаж, като усети спокойствието на подредения чужд живот, си каза: какво го интересува него моите кошмари! Нима не ми помогна достатъчно – веднъж да добия дете, втори път да получа препитание. Какво повече очаквам от него! Та той е само лекар, не магьосник! В колебанието си бе готова да се върне, но вече беше твърде късно.

Д-р Андонис я посрещна в кабинета си и видимо загрижен я пита какво има.

Неда отвърна първото, което ѝ дойде на ум:

– Аз трябва да напусна Гърция – и млъкна.

Млъкна, защото за пръв път изричаше ясно тази мисъл и се учуди, че прозвуча като важно и мъчително решение. Беше прехвърляла какво ли не в главата си, а всъщност го е прикривала зад някакви мъгляви убеждения: че не бива да се бои, че ще се справи, че за да спаси детето си, е готова на всичко и Бог знае какво още. А то било толкова просто: ще напусне Гърция. Това е нейното спасение, това искаха мъчителите ѝ, това ѝ казваха

да стори роднините, това очакваше от нея самата Гърция. Мигновено изпита облекчение. Разбира се, това значи край! Край на целия тоя живот: Драма, белият двор, работата при доктора, спретнатата престилка, неделните гробища... Неда преглътна и вече с укрепнал глас повтори:

– Аз трябва да напусна Гърция.

– Защо? – попита д-р Андонис. Вълната на масовите изселения бе преминала. Той обаче знаеше и друго: сътресенията на политическата неустановеност отбрулват най-беззащитните.

– Имах прекеждие, от което разбрах, че за мен, българката, няма място тук.

– Работата ви при мен е гарантирана...

– Вие не сте цяла Гърция, д-р Андонис – поклати глава Неда.

Докторът премълча. Неда знаеше: не може да не разбира какво става в страната, как владее произволът.

– Нямам време повече, те ще се върнат всеки момент и няма да се церемонят с мен – продължи Неда, придавайки на тона си деловитост, в която скри огромното си съжаление и болка. Така помагаше и на него, да не се чувства като при раздяла. – За жалост, трябва ми пари. – Неда се запъна, но само за миг. – Дали бихте могли да ми заемете срещу тоя имот...

Тя бръкна в чантичката си и извади прегънати листове. Д-р Андонис повдигна вежди въпросително. Той не каза нищо, изобщо не посегна към листата.

– Преди да загине, мъжът ми купи една градина. Всъщност заради тази градина ме тормозят. Той казваше, че е чудесна за чифлик... Д-р Андонис се усмихна неловко и я прекъсна:

– Неда, аз съм лекар, не чифликчия!

Тя кимна, но го погледна разочаровано. Прибра листовите обратно.

– Естествено. Но аз нямам нито друго нещо да ви предложа, нито време, за да търся на кого да продам...

Той я погледна, както й се стори, доброжелателно.

– Аз не очаквам предложение от вас. Почакайте ме – каза той и излезе от стаята.

Неда остана сама в сконфузено очакване. Трябваше да признае, че няма човек, който би купил имот за пет минути. Значи все пак бе дошла да моли, най-унизително да моли за помощ. Но той с нищо не й показа унижението й, дори продължи да й говори на ви, както преди. Благородството му я отърваваше от неудобството на нейното положение. А той е също грък... Огледа се наоколо. Навярно вижда всичко това за последен път. Стана й тъжно и смешно едновременно. Беше седнала на пациентската кушетка, покрита с бяло хасе, същото хасе, за което се грижеше тя, переше го, гладеше го, подреждаше го... Всичко й беше познато, дори близко. Не й било съдено да бъде своя тук. Д-р Андонис се върна бързо.

– Вие не ми казахте какво се е случило, но разбирам, че е нещо твърде сериозно. Аз няма да ви разубеждавам в решението ви, само знайте, че няма да ви е лесно. – Той извади от джоба си свити на две банкноти. – Това е заплатата ви за последния месец – подаде й ги той.

По дебелината им Неда прецени, че са доста повече, от това, което й се полага. Тя се изправи и понечи да оспори. Усетил по изражението й, д-р Андонис я спря:

– Моля Ви, недейте, не се чувствайте задължена! Бездруго бях много доволен от работата ви. Жалко, че си отивате. – Той помълча за миг и добави: – Пазете се. Желая ви щастие.

– Щастие? – усмихна се горчиво Неда. – Има ли щастлива вдовица, докторе? Или щастлив бездомник? Или щастлив мухаджир¹²?

азт mondta magában: ugyan mit érdeklik őt az én rémálmaim! Nem segített talán eleget – először a gyereknél, másodszor hogy élelemhez jussak. Mit várok még tőle? Hiszen csak orvos, nem varázsló! Tétovasságában már-már visszafordult, de már késő volt.

Andonisz doktor a rendelőjében fogadta, és meglehetősen gondterhelten kérdezte, mi van.

Neda az első dogot válaszolta, ami eszébe jutott:

– El kell hagynom Görögországot – és elhallgatott.

Elhallgatott, mert először fogalmazta meg világosan ezt a gondolatot, és elámult, hogy milyen fontos és megszenvedett döntésnek hangzott. Mi minden meg nem fordult a fejében, de voltaképpen valami homályos meggyőződés mögé rejtette: hogy nem szabad félnie, hogy boldogulni fog, hogy a gyermeke megmentéséért mindenre kész, és így tovább. Pedig milyen egyszerű: elhagyja Görögországot. Ez az ő menekvése, ezt akarták a kínzói, erre biztatták a rokonai, ezt várja tőle maga Görögország is. Nyomban megkönnyebbült. Persze ez azt jelenti, hogy vége! Vége ennek az egész életnek: Drama, a fehér udvar, a munka a doktornál, a takaros köpeny, a vasárnapi temetőjárás... Neda nyelt egyet, és már határozottabb hangon megismételte:

– El kell hagynom Görögországot.

– Miért? – kérdezte Andonisz doktor. A tömeges kitelepülési hullám elmúlt. Ő azonban mást is tudott: a politikai bizonytalanság földcsuszamlásai a legvédtelenebbeket sodorják magukkal.

– Történtek velem olyan dolgok, amelyek meggyőztek, hogy bolgár lételem nekem nem itt a helyem.

– Nálam garantált a munkája...

– Ön nem az egész Görögország, Andonisz doktor – rázta a fejét Neda.

A doktor hallgatott. Neda tudta: lehetetlen, hogy ne értse, mi történik az országban, ahol eluralkodott az önkény.

– Nincs több időm, bármelyik pillanatban visszajöhetnek és nem fognak velem kesztyűs kézzel bánni – folytatta Neda, tárgyilagosnak szánt hangon, hogy ne tűnjön búcsúzkodásnak. – Sajnos pénzre van szükségem – Neda megakadt, de csak egy pillanatra. – Tudna nekem e birtokért cserébe...

Kotorászott a retiküljében, és összehajtott papírokat vett elő. Andonisz doktor kérdően felvonta a szemöldökét. Nem szólt semmit, nem is nyúlt a papírok után.

– Mielőtt elesett, a férjem vett nekem egy kertet. Voltaképpen ezért a kertért zaklatnak. Azt mondta, remek tanya válna belőle...

Andonisz doktor zavartan elmosolyodott és félbeszakította:

– Neda, én orvos vagyok, nem tanyás gazda!

Az asszony bólintott, de csalódottan nézett rá. Eltette a papírokat.

– Természetesen. De semmi mást nem tudok felajánlani, és időm sincs, hogy vevőt keressek...

A férfi ránézett, úgy érezte, jóindulattal.

– Nem várok öntől ajánlatot. Várjon egy kicsit – mondta, és kiment a szobából.

Neda egyedül maradt, zavart várakozással. Be kellett ismerie, hogy nincs ember, aki öt perc alatt vásárolna birtokot. Tehát mégis könyörögni jött, könyörögni a legmegalázóbb módon. De a férfi egyáltalán nem akarta megalázni, sőt továbbra is magázta, mint korábban. Nemeslelkűsége megsza- badította a helyzete miatt érzett kényelmetlenségtől. Pedig

görög ő is... Körülnézett. Bizonyára utoljára látja mindezt. Egyszerre öntötte el a szomorúság és a nevetetnék. A fehér vászonnal letakart vizsgáló díványon ült, azon a vásznon, amelyről ő gondoskodott, mosta, vasalta, hajtogatta... Minden ismerős volt, sőt a szívéhez nőtt. Nem adatott meg neki, hogy itthon érezze magát.

Andonisz doktor hamar visszajött.

– Nem mondta el, hogy mi történt, de feltételezem, hogy valami nagyon komoly. Nem fogom lebeszélni az elhatározásáról, de jó, ha tudja, hogy nem lesz könnyű. – Félbehajtott bankjegyköteget vett elő a zsebéből – Ez az utolsó havi fizetése – nyújtotta át.

A vastagsága alapján Neda úgy vélte, hogy jóval több annál, ami jár neki. Felállt, és tiltakozni próbált. Arckifejezését látva, Andonisz doktor félbeszakította:

– Kérem, ne tegye, ne érezze lekötelezve magát! Amúgy is nagyon meg voltam elégedve a munkájával. Kár, hogy elmegy. – Hallgatott egy pillanatig, majd hozzátette: – Vigyázzon magára. Sok szerencsét kívánok.

– Szerencsét? – mosolyodott el keserűen Neda. – Van talán szerencsés özvegyasszony, doktor? Vagy szerencsés hajléktalan? Netán szerencsés földönfutó? Ha Isten is úgy akarja, átviszem a gyereket, hátha őt nem kerüli el a szerencse...

Elindult. A férfi az ajtóig kísérte. Már az ajtón kívül kezét nyújtott neki, és halkán, alig hallhatóan így szólt.

– Szégyellem magam amiatt, amit a hazám okozott önnek.

– Aligha látjuk egymást még egyszer. Tudnia kell, hogy mi a boldogult férjemmel nem helyeseltük azt, amit akkor önnel tettek.

Andonisz doktor vállat vont:

– Tudja, az egészben az a legszomorúbb, hogy befészkelte kö- zénk a gonosz. Pedig hasonlítunk egymásra.

Mielőtt befordult volna a sarkon, Neda hátranézett. A doktor még mindig az ajtóban állt. Az asszony megmarkolta a retiküljét, benne az iratokkal és a pénzzel, határozott léptekkel átmegint az utcán, és többé már nem fordult vissza.

Csikhelyi Lenke fordítása

¹ A Földönfutók epikus elbeszélés az Észak-Görögországban élő bolgár kisebbség sorsáról és elűzetéséről a második világháború alatt. Olaszország 1940-ben megtámadta Görögországot, és ez véget vetett néhány Dramában és környékén élő bolgár családok békés mindennapjainak. Hogyan éltek át a háborút, hogyan remélték az égei-tengeri partvidék Bulgáriához csatolását, hogyan viszonyultak Görögország belső konfliktusaihoz, hogyan telepítették ki őket Bulgáriába, hogyan próbálták megváltoztatni nemzeti öntudatukat, hogyan szegültek szembe a megtorlásokkal – mindez szövevényes, izgalmas cselekménnyé szövődik. A személyes drámák rávetülnek az egész Európát megregető történelmi események hatalmas táblójára. A regény felveti az egyéni és kollektív lét, az ember és nép, a hatalom és igazság ma oly időszerű kérdéseit, élénk érdeklődést váltva ki az olvasóból.

Veszela Ljahova (sz. 1961) elbeszéléseket és színházi kritikákat publikál. A Földönfutók a harmadik könyve, az első regénye. 2013-ban a nemzeti széppróza Helikon díjára jelölték.

Ако е рекъл Господ, да отведе детето си оттатък, дано на него да е отредено щастие...

Тя си тръгна. Той я изпрати до вратата. Вече във й протегна ръка и тихо, едва чуто изрече:

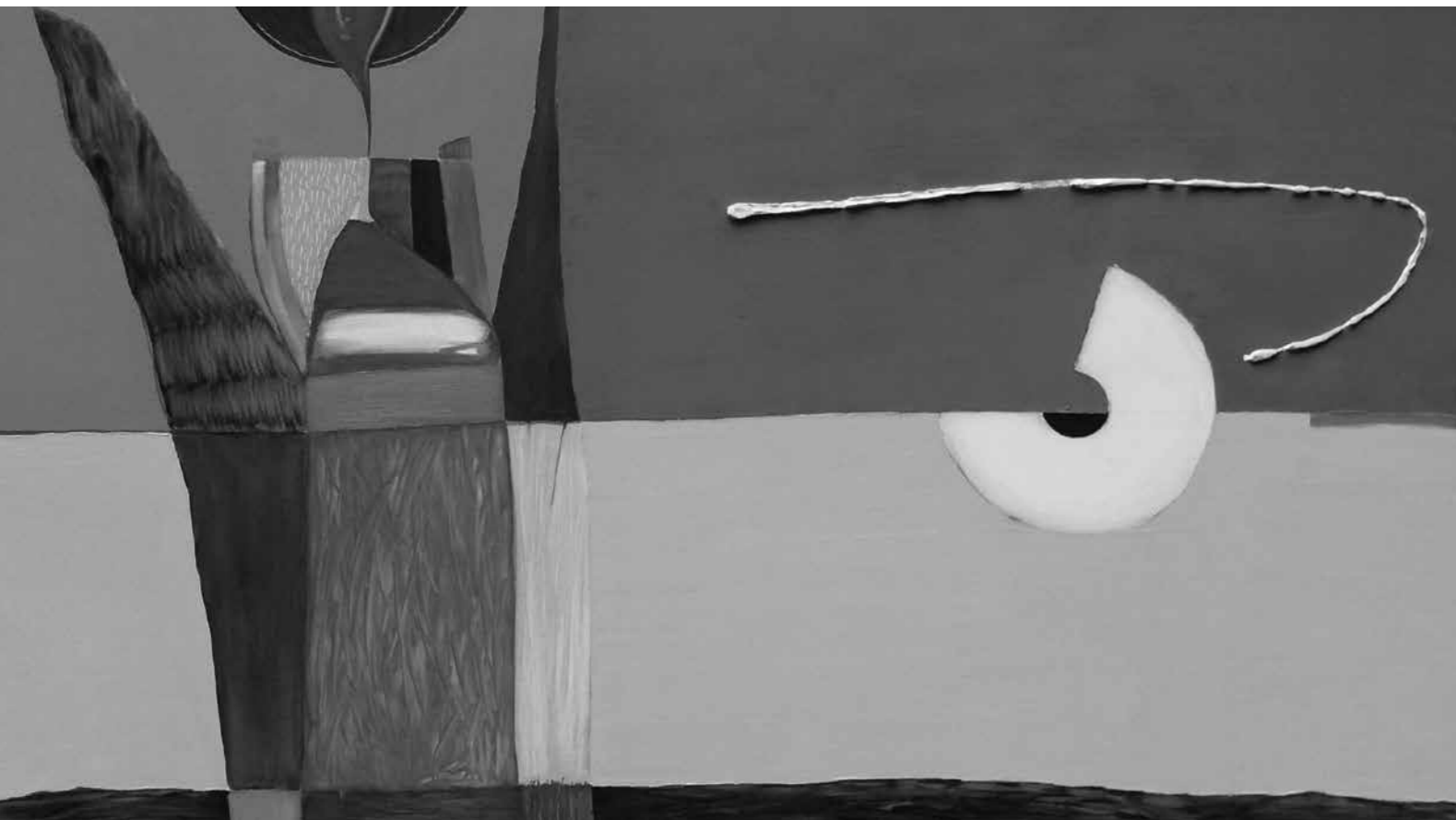
– Срам ме е от това, което ви причинява моята родина.

– Надали ще се видим повече с вас. Знайте, че ние с покойния ми мъж не одобрявахме това, което тогава сториха с вас.

Доктор Андонис повдигна рамене:

– Знаете ли, най-жалкото от всичко е, че помежду ни се разсажда злото. А ние си приличаме.

Преди да завие зад ъгъла, Неда се извърна назад. Докторът още стоеше на вратата. Тя стисна чантичката, в която при документите лежах парите, пресече улицата с решителна крачка и повече не се обърна нито веднъж.

Zsenia Bozukova: Angyal I. – olaj, vászon / részlet

Емилиян Станев

Приказки

Emilijan Sztanев

Mesék

Старци

Сред селските ливади, по които се виждаше снежец, навалил през нощта, стоеше тъжен и самотен старият щъркел Вежко Белодрешко. До него пасяха няколко крави и два-три коня. По-далеч, под

А falusi réteken, amelyeken az éjszaka folyamán lehullott kevés hó csillogott, egy bús, magányos, öreg gólya, Hosszúláb-hegyescsőr álldogált. Néhány tehén és egy-két ló legelt mellette. Odébb, a tó mellett,

Az öregek

а копасз fűzfák alatt Iván, a marhapásztor tüzet rakott. A pásztorköpönyegét magára vetve melengette dermedt kezét. Szürke, maró füst szállt fel a ködös, borús égbe. A sáros mezőn nyers, égő tűzifa szaga terjengett.

Hosszúláb-hegyescsőr mozdulatlanul állt, tollazata felborzolódtott a hidegtől. A tollai piszkosak és elhanyagoltak voltak, hosszú csőre a mellén feküdt, akár egy hatalmas, piros rendjel. Időről időre összerendezte, és a földre pillantott, mintha valami felcsipegethető dolgot keresne, majd ismét megmerevedett. Egy holló repült oda a fűzfák felől. Meglátta a gólyát, és leszállt mellé.

Hosszúláb rá emelte tekintetét, és üdvözlésképpen bólintott. – Miért maradtál itt? – kérdezte a holló. – Miért nem mentél el?

– Megöregedtem! – válaszolta szomorúan a gólya.

A holló a tehenek felé pislantott, megrázta magát, és fátyolos hangon így szólt:

– Már én is öreg vagyok. Ez év tavaszán töltöttem be a 102. évemet, de azért még mindig erős vagyok. Mennyi mindent láttam életem során!...

– Te mindig itt maradsz, mi újat is láthattál? – jegyezte meg a gólya, és felélénkült. – Én azonban már húszszor bejártam a fél világot. Innen Egyiptomig, Kis-Ázsián át végig a parton, mindvégig a tengerparton. Onnan pedig az óceán mentén egészen Fokvárosig. Fel-le kétszer egy évben – ősszel és télen –, vagyis negyvenszer. Láttam fekete embereket, embereket sárga és keskeny arccal, mindenféle madarakat és különös fákat. Ó, milyen meleg van most ott! – sóhajtott fel, és megborzongott.

– Nincs igazad – sértődött meg a holló. – Én is sok mindent láttam és éltem át. Gondold csak el – százkét év! Igaz, nem jártam ezekben az ismeretlen országokban, de itt is volt mit lássak...

– Milyen büszkén repültünk – folytatta Hosszúláb, anélkül, hogy figyelt volna a beszélgetőtársára –, milyen büszkén! Mihelyt eljött az augusztus vége, ezeken a réteken gyűlt össze az összes nemzetségünk az egész környékről: a zseleznicai gólyák, a godecsiek, az elesnicaiak... A fiatalok pöffeszkednek, égnék a türelmetlenségtől, hogy útnak indulhassanak. Mi, öregek tanácsokat adunk, dorgáljuk, oktatjuk őket... Vezetőt választunk, meglendítjük a szárnyainkat, és isten veled, szülőföld! Repülünk, repülünk... innen a Balkánon, a Rodopén át az Égei-tenger felé, és ahol leszállunk, ott minden fehérlik tőlünk. Az úton összegyűlünk más madárrajokkal, amíg akkora csapattá nem alakulunk, hogy csak na! Ó, milyen kék a déli tenger, milyen meleg az égbolt!...

– Hm – válaszolt a holló –, sok földet és tengert láttál, de soha nem láttál telet, igazi telet, amikor a hideg szél, mint a kés, hasogat, a fák törzsei pedig megrepedeznek a fagytól. Azonkívül szinte semmit sem tudsz ennek a vidéknek a múltjáról. Valamikor ez a pusztaság egészen más képet mutatott. Az őseid amott, ni, a fűzfákra raktak fészket. A mező más volt, nem ilyen jól megművelt, és az emberek szegények voltak. Alacsony és koszos házikókban éltek, a gyermekeik közül pedig sok meghalt. A felnőttek is meghaltak, és a jószágok is meghaltak. Ma már nem így van. Minden nagyon gyorsan megváltozott – a környező falvak éjjelente olyan fényesen világítanak, hogy félek ránézni az utcai lámpákra, nappal repülőgépek szállnak az égen, és nagyon ijesztően búgnak, az utak szélesek és élénkek. Igen,

оголените върби край реката, говедарят Иван беше наклал огън. Наметнат с ямурлука си, той грееше премръзналите си ръце. Сив и лют дим се издигаше към мъгливото и мрачно небе. Из калното поле се носеше миризма на запалени сурови дърва. Вежко Белодрешко стоеше неподвижен, настърхан от студа. Перата му бяха оцапани и смачкани, а дългият клон лежеше на гърдите му като голям червен орден. От време на време Белодрешко трепваше, поглеждаше към земята, сякаш търсеше да клъвне нещо, и пак замираще.

Откъм върбите долетя гарван. Той видя щъркела и кацна до него.

Белодрешко го изгледа и кимна с глава вместо поздрав.

– Какво си останал така? – попита гарванът. – Защо не си заминал?

– Остарях! – отвърна тъжно щъркелът.

Гарванът погледна към кравите, отърси се и дрезгаво каза:

– И аз съм вече стар. Тая пролет навърших 102 години, но все имам сили. Колко много нещо съм видял през живота си!...

– Ти стоиш все тук и какво ново си видял? – забеляза щъркелът и се пооживи. – Пък аз съм пропътувал вече двадесет пъти половината земя. От тия места до Египет, през Мала Азия все по брега, все по брега на морето. А оттам – до Капщад край океана. Насам и нататък по два пъти всяка година – есен и пролет – значи четиридесет пъти. Виждал съм черни хора, хора с жълти и тесни лица, всякакви птици и чудни дървета. Ех, колко е топло сега там! – въздъхна Белодрешко и потрепера. – Не си прав – оскърби се гарванът. – И аз съм видял и патил много. Я си помисли – сто и две години! Вярно, не съм бил в тия непознати страни, но и тук е имало какво да види...

– Как славно политахме – продължи Белодрешко, без да слуша своя събеседник, – как славно отлитахме! Щом дойдохме краят на август, от цялата околност се събирахме в тия ливади всички наши племена: железнишките щъркели, годечките, еленишките... Младите се перчат, горят от нетърпение да потеглят на път. Ние, старите, даваме съвети, гълчим, напътстваме... Изберем водачи, размахаме криле и сбогом, родни места! Летим, летим... оттук през Балкана, през Родопите към Беломорието и кацнем някъде, та побелее от нас. А по пътя се съберем с други ята, докато станем такава дружина, че здраве му кажи. Пък как е синьо южното море, как е топло небето!...

– Хм – обади се гарванът, – ти си видял много земи и морета, но ти не си виждал никога зима, истинска зима, когато студеният вятър реже като нож, а стъблата на дърветата пукат от мраз. И после ти не знаеш почти нищо за миналото на тоя край. Някога тая равнина съвсем не изглеждаше така. Гнездата си твоите прадеди бяха свили ей там, на върбите. А полето беше друго, не така добре разработено, и хората бяха бедни. Те живееха в ниски и нечисти къщурки, децата им често умираха. Умираха и възрастните, умираше и добитъкът. А сега вече не е тъй. Всичко се промени много бързо – околните села нощем светят така ярко, че ме е страх да гледам лампите по улиците, денем по небето летят самолети и бръмчат много страшно, пътищата са широки и оживени. Да, съвсем друго е сега! – заключи гарванът и се замисли над спомените си.

– Ти поне си живял много – каза щъркелът след кратко мълчание, – пък аз само двадесетина години и сега виждам, че е дошъл краят ми.

– Но защо не отлитна? Нямаше ли сили? – попита гарванът.

– Ние имаме закон – отвърна Белодрешко. – Никой от нас, когато е много стар и не може да прелети грамадното разстояние

през моретата, не може да пътува с ятото. И после защо да умра в чужда страна? Тук съм се родил, тук съм отглеждал своите деца и тук е редно да посрещна своя край. Ако бях тръгнал с младите, щях да изостана някъде и да им преча в полета.

— Че ти пътувай сам — каза гарванът.

— Не, ние живеем заедно и аз не мога да се отделям от другите. Ако тръгна сам, доникъде няма да стигна. Ще ме убие някой орел, или ще се удава в морето — рече Белодрешко и погледна към реката, където димеше огънят. Той застана на един крак и продължи: — Ако нямахме закони и ред, на които да се подчиняваме, как щяхме да прелитаме всяка година по два пъти големите разстояния? Тая работа не е лесна. И после щяхме да бъдем изтребени от грабливите птици, например от морските орли, които ни нападат често.

Гарванът се замисли на свой ред и нищо не възрази. От ниското небе започна да вали сняг. Полето посивя. Ято диви патици прелетя наблизо и се загуби в лапавицата.

— Къде ще ношуваш тая нощ? — попита гарванът със съчувствие.

— Къде? Пак на старата върба, край селската улица.

— Ех, съдба! — въздъхна гарванът. — И аз ще отида в моето гнездо. А може и вълн да спя, ей там на върбите. Свикнал съм на студа.

— Аз не мисля за себе си — каза щъркелът, като отпусна свития си крак. — Аз мисля за другарите си. Къде ли са те сега? И дали напролет ще ги видя отново? Все пак ще умра спокойно, защото знам, че те ще се завърнат дружно. Аз живея чрез тях, а ти си съвсем сам.

— Да, прав си. Ние не живеем заедно и това ни прави самотни и нещастни. Ето на , няма при кого да отида, пък и никой не ще се загрижи за мен.

Кравите тръгнаха за някъде, сякаш не им се искаше вече да пасат. Конете ги последваха. Откъм реката се чу сърдит вик и между гъстата мрежа на снежинките се мярна говедарят, който тичаше насам.

Гарванът размаха криле. Щъркелът се уплаши и хвъркна.

След минутка двете птици се изгубиха над върбите край селото.

Лакомото мече

Когато наближи време да роди своите мечета, старата мечка премина билото на планината и слезе в северните ѝ склонове. Тук горите бяха гъсти и непристъпни, а на много места се срещаша скали.

Тя си спомни за един уединен кът, в който неведнъж беше отдъхвала след дългите си есенни скитания. Това място се намираше над стръмен дол, чиито синкави урви сутрин и вечер се изпълваха с мъгла. Там, в ниските скали, обрасли със здравец и папрат, се намираше малка пещера.

Когато мечката влезе в пещерата, червеното мартенско слънце залязваше и неговите лъчи заливаха с алена светлина тежките кафяви гори.

Три дена по-късно, в една ветровита нощ, мечката лежеше в пещерата неподвижна и радостна, а в косматите ѝ прегръдки се гушеха двете ѝ рожби. Те бяха не по-големи от мишки, слепи, почти загубени в гъстата козина на гърдите ѝ.

Майка им ги оставяше за няколко часа, колкото да се нахрани, и бързо се връщаше в пещерата. После, когато прогледнаха и

most egészen másképp van! — zárta le a holló, és eltűnődött az emlékein.

— Te legalább sokáig éltél — mondta a gólya rövid hallgatás után —, de én csak húsz évet, és most látom, hogy eljött a vég.

— De miért nem repültél el? Nem volt hozzá erőd? — kérdezte a holló.

— Ez a törvény — válaszolta Hosszúláb. — Nálunk, aki már olyan nagyon öreg, hogy nem képes megtenni a tengereken átívelő hatalmas távolságot, az nem repülhet a rajjal. És elvégre minek haljak meg idegen országban? Itt születtem, itt neveltem fel a fiókáimat, az a helyénvaló, hogy itt érjem a vég. Ha elindultam volna a fiatalokkal, hátramaradtam volna valahol, és akadályoztam volna őket a repülésben.

— Akkor utazz egyedül! — mondta a holló.

— Nem, mi csapatban élünk, és én nem válhatok el a többiektől. Ha egyedül indulok el, semeddig sem jutok el. Megöl valamelyik sas, vagy a tengerbe veszek — mondta Hosszúláb, és a folyó felé kémlelt, ahol a tűz füstölgött. Fél lábra állva folytatta. — Ha nem lenne rend és törvények, amelyeknek alávetjük magunkat, hogyan szelnénk át minden évben kétszer a hatalmas távolságokat? Ez nem könnyű feladat. Meg aztán kiirtanának minket a ragadozó madarak, például a tengeri sasok, mert gyakran támadnak ránk.

A holló maga is eltűnődött, és nem volt ellenvetése. Az alacsony égbolttól eleredt a hó. A mező megöszült. Egy vadkacsaraj húzott el a közelben, majd eltűnt a latyakban.

— Hol alszol ma éjjel? — kérdezte a holló együttérzéssel.

— Hol? Megint az öreg fűzfán, a falusi utca mellett.

— Eh, sors! — sóhajtott fel a holló. — Én is a fészembe megyek. De, lehet, kint alszom, ott, ni, a fűzfákon. Megszoktam a hideget.

— Én nem törődöm magammal — mondta a gólya, miközben leeresztette behajlított lábát. — A társaimra gondolok. Most hol lehetnek? És vajon újra látom-e őket jövő tavasszal? Mindenesetre nyugodtan halok meg, mert tudom, hogy együtt térnek haza. Én általuk létezem, de te teljesen egyedül vagy. — Igen, igazad van. Mi nem csoportban élünk, és ez magányossá és boldogtalanná tesz bennünket. Látod, nincs kihez menjek, és senki sem törődik velem.

A tehének elindultak valahová, mintha csak elment volna a kedvük a legeléstől. A lovak követték őket. A folyó felől dühös kiáltás hallatszott, és a hóhelyek sűrű hálójából a marhapásztor bukkant elő, a madarak felé futott.

A holló meglendítette a szárnyait. A gólya megjijedt és felröppent.

Egy perc múlva mindkét madár eltűnt a falu melletti fűzfák felett.

A falánk medvebocs

Amikor közeledett az idő, hogy a bocsok megszülessenek, az öreg medve átvágott a hegygerincen, és leereszkedett az északi lejtőn. Itt sűrű és áthatolhatatlan volt az erdő, és sok helyen sziklák tarkították.

Emlékezett egy elhagyatott zugra, ahol nemegyszer pihent meg hosszú őszi vándorlásai után. Ez a hely egy meredek völgy fölött feküdt, amelynek kékes szurdokai reggel és este köddel teltek meg. Ott, az alacsony sziklák között, gólyaorral és páfránnyal benöve, egy kis barlang rejtőzött.

Amikor a medve bement a barlangba, a vöröslő márciusi nap lenyugvóban volt, sugarai piros fénnel árasztották el a vas-kos, barna erdőket.

Három nappal később, egy szeles éjszakán a medve mozdulatlanul és boldogan feküdt a barlangban, bundája ölelésében két csemetéje bújt meg. A bocsok vakok voltak és nem nagyobbak egy egérnél, majdhogynem elvesztek mellkasa dús szőrzetében.

Az anya néhány órára magára hagyta őket, amíg jóllakott, majd gyorsan visszatért a barlangba. Később, amikor a bocsok szeme kinyílt és megerősödtek, elvezette őket egy eldugott tisztásra, lefeküdt a fűbe, és hagyta, hogy birkózzanak hatalmas, bozontos testén. Ez idő alatt az öreg medve éberen fülelt minden hangra, minden zajra, szemeiben aggodalom és bőszi harci kedv lángolt.

Amint beköszöntött a tavasz, és a hatalmas, hegyi hangyák hangyabolyai előbukkantak a hó alól, a medve már magával vitte a bocsokat, hogy megtanítsa őket hangyászni.

Ledöntötte a hangyabolyok tetejét, és addig hagyta bent a mancsát, amíg a felbolygatott hangyák szinte hemzsegték rajta. Akkor lenyalta érdes nyelvével. A bocsok ügyetlenül utánózták. Hol beleestek a hangyabolyba, és a dühös hangyák könyörtelenül megcsipkedték őket, hol a saját mancsukba haraptak bele falánkságból ahelyett, hogy lenyalták volna. Néha az anyjuk elvezette őket a habzó, hegyi patakhoz. Kristálytisza és mély vízgyűjtők voltak arrafelé. Az öreg medve megfürdette a bocsokat, és úszni tanította őket. Szerette a vizet, szeretett rákokat fogni, különösen éjszaka, amikor a rákok kimásztak a part mentén a szárazra. Amikor jóllaktak, a család visszaindult a barlangba. Az úton az öreg medve megfordított minden követ, minden fatuskót, egerek után kutatva, amelyeket a bocsok azon mód bekebeleztek, habár ekkor már úgy dagadt a pocakjuk az eleségtől, mint a duda.

Egy nyári alkonyon az öreg medve vadméheket talált, a raj egy magas hársfa üregébe rejtette a lépes mézet. A méz illata arra készítette a medvecsaládot, hogy a szája szélét nyalogassa a fa alatt, a hátsó lábára állva. A medve megpróbált felmászni a fára. A méz magasan volt, a törzs pedig egyenes és sima. Az anya kopott körmei és nehéz, öreg teste arra kényszerítették, hogy lemondjon erről a feladatról. A medve elégedetlenül felmordult.

De a legfalánkabb bocs már a fán volt. Könnyedén és fürgén mászott fel a hársfára. Az anya felordított, és a mancsával meglökte a fát, hogy ezzel vegye rá a kölyköt: jöjjön le. De a bocs megszimantolta a mézet, és nem akarta meghallani a figyelmeztetéseket.

A bocs belenyúlt az odúba, és szörnyen felvisított. Dühös rovarok zúgása törte meg hirtelen az erdő esti csendjét. A méhek kiröppentek az üregből, és felbőszülten a kölyökre támadtak. Tíz-egynéhányan a pofájára ragadtak, és belefúrták a fullánkjaikat. A rovarok, mint egy nagy, bolyhos sapka fedték be a fejét. A bocs szűkölni kezdett, és vonaglott a fájdalomtól. Lent az anyja a mancsával a hársfát lökdöste. Arra készítette, hogy minél előbb jöjjön le a fáról. De a bocs semmit sem hallott. Tovább szűkölt és vonaglott, amíg végre-valahára lecsúszott az ágakról.

A méhraj rátámadt az egész családra.

Az öreg medve nem félt. Miközben lehajtotta hatalmas fejét, hogy megvédje a szemeit, nyakon ragadta az összeszurkált

zajakna, тя ги извеждаше на една скрита полянка, лягаше в тревата и ги оставяше да се боричкат по нейното грамадно рунтаво тяло. През това време старата мечка се вслушваше във всеки звук, във всеки шум и в очите ѝ гореше загриженост и свирепа готовност за борба.

Щом настъпи пролетта и мравуняците на едрите планински мравки се показаха под снега, мечката започна да води мечетата със себе си, за да ги учи да ядат мравки.

Тя събаряше върха на мравуняка и поставяше лапата си вътре, докато раздражените мравки напъзлят по нея. Тогава я облизваше с грапавия си език. Мечетата ѝ подражаваха неумело. Ту падаха в мравуняка и разгневените мравки ги хапеха немилостиво, ту захапваха от лакомия лапите си, вместо да ги оближат. Понякога майка им ги водеше край пенливия планински поток. Там имаше бистри и дълбоки вировете. Старата мечка къпеше мечетата и ги учеше да плуват. Тя обичаше водата, обичаше и да лови раци, особено нощем, когато раците излизаха на сухо край брега. След като се нахранеше, семейството тръгнаше към пещерата. По пътя старата мечка обръщаше всеки камък и всеки пън да търси мишки, които мечетата лакомо изяждаха, макар че през това време техните коремчета биваха подути от ядене като мехчета.

Една лятна привечер старата мечка откри диви пчели, чиито медни пити бяха скрити в хралупата на висока липа. Ароматът на мед накара мечето семейство да се облизва под дървото и да се изправя на задните си крака. Мечката се опита да се покачи на липата. Медът беше високо, а дървото — право и гладко. Изтритите нокти на майката и нейната тежка, застаряла снага я накараха да се откаже от тая работа. Мечката недоволено изръмжа.

Ала най-лакомото от мечетата беше вече на дървото. Леко и пъргаво, то се изкачи по липата. Майка му изрева и блъсна с лапите си дървото, за да го принуди да слезе. Но мечето беше подушило меда и не искаше да чува предупрежденията ѝ.

То бръкна в хралупата и страшно изпищя. Бръмченето на разгневените насекоми изведнъж изпълни вечерната тишина на гората. Пчелите изхвъркнаха от хралупата и ожесточено налетяха на зверчето. Десетина се налепиха на муцунката му и забиха жилата си в нея. Като голяма мъхната шапка насекомите покриха главата му. Мечето започна да скимти и да се гърчи от болки. Отдолу майка му блъскаше с лапите си липата. Тя му даваше съвети да се спусне по-скоро от дървото. Но мечето не чуваше нищо. То продължаваше да скимти и да се мята, докато найсетне се свлече от клоните.

Пчелиният рой нападна цялото семейство.

Старата мечка не се боеше. Като наведе грамадната си глава да запази очите си, тя грабна за врата изжиленото мече и с ръмжене хукна към потока. Там тя хвърли мечето във вира, блъсна при него и братчето му и сама влезе вътре.

Налепените пчели плуваха във водата. Студената вода свести мечето и успокои болките му. Но главата му отече и се поду тъй силно, че неговите очички едва се виждаха.

Когато пчелите се върнаха към хралупата, семейството напусна вира и тръгна към пещерата. Напред вървеше старата мечка и ядосано мърмореше. След нея куцаше и скимтеше пострадалото мече.

Една сойка прехвъркваше от дърво на дърво и крещеше, сякаш се смееше, а кълвачът, който беше видял всичко, дълго време пронизливо пищя: хи, хи, хи, хи-ни!

Есенно премеждие

Шом гората пожълтя и листата започнаха да капят, кълвачът кацна на едно високо сухо дърво. Там заудря с клюна си тъй бързо и тъй силно, че изсхналото дърво закътя като барабан. Всички птички, които не отлитат на юг, се събраха на дървото. Първи дойдоха синигерите, следвани от многобройните си роднини — дългоопашатите синигери, върбовите синигери и кралчетата. Кралчетата се гордееха с оранжево-червените си качулки. Те бяха най-дребните от всички останали птички.

Когато птиците се събраха, кълвачът се подпря на твърдата си опашка, изпъчи гърди и каза:

— Гората се оголва от ден на ден. Листата вече не ни скриват от хищните птици. Ето защо ние трябва да се сдружим и взаимно да се пазим. Приемате ли да ви бъда главатар?

— Приемаме — извикаха птиците и вдигнаха такава радостна врява, че една любопитна сврака долетя да види какво става. Поведена от кълвача, веселата птичка дружина запрехвърква от дърво на дърво.

Кълвачът пробиваше кората на гнилите дървета. Оттам изваждаше с острия си език разни червейчета и личинки. След него пълзяха горските зидарки. Те изяждаха това, което той не беше успял да забележи. Синигерите се боричкаха и гонеха по клоните за някое мъничко зрънце. Невидими и тихи, кралчетата търсеха храна по шишарките на боровите и по семената на елите. Когато наближи обед, птиците ожадняха.

Кълвачът ги поведе към потока, който течеше край гората. В тая минута от шубраците край едно дърво се чу слабичък гласец:

— Не отивайте! Там е опасно!

Птиците се спогледаха изненадани.

— Кой се обажда? — попита кълвачът.

От шубраците се измъкна мъничко кафяво птиче със смешно вирната опашка и с добри черни очички. То пропъля като мишче и срамежливо се опита да се скрие зад един дънер. Всички го познаваха. Беше орехчето — най-малкото птиче в гората.

— Ей, дребосъче, как си позволяваш да се шегуваш с нас? — рече строго кълвачът.

Орехчето се смути още по-силно.

— Там има птицелови — измънка то.

— Какви са тия птицелови? — попитаха синигерите.

— Хора, които ловят птиците с мрежи — отвърна орехчето и запърха неспокойно със слабите си крилца.

— Това мъниче лъже — важно заяви кълвачът. — Такива хора няма. Има само ловци. Но те никога не стрелят по нас, защото знаят, че ние принасяме полза на горите, като изстребваме насекомите и техните личинки. Хайде, не му обръщайте внимание! Време е да отлетим край потока.

Птиците хвъркнаха шумно към водата и след малко дружината се разположи в клоните на една висока върба.

Недалеч от потока на хубавата полянка бяха седнали двама души. Един от тях държеше голяма дървена кутия. Другият седеше на един празен чувал. Той пушеше цигара и гледаше към върбата. Двамата си говореха тихичко.

— Сигурно това са птицеловите, за които ни предупреди орехчето — уплашено забелязаха синигерите.

— Това са дървари — отговори безгрижно кълвачът и самоуверено се спусна на земята.

Той подскочи няколко пъти по меката трева, вирна глава и

bocsot, és dörmögve a patak felé iramodott. Ott bedobta a bocsot a vízgyűjtőbe, belökte mellé a testvérét, és maga is a vízbe gázolt.

A felragadt méhek a vízen úsztak. A hideg víz magához térítette a medvebocsot, és csillapította a fájalmát. De a feje bedagadt, olyannyira felduzzadt, hogy alig látszottak a szemecskéi. Amikor a méhek visszatértek az odúba, a család elhagyta a vízgyűjtőt, és a barlang felé indult. Az öreg medve haladt elől, és dühösen dörmögött. A pórul járt bocs szűkölve sántikált mögötte.

Egy szajkó fáról fára röppent, és kárörvendve rikácsolt, a harkály pedig, merthogy mindent látott, sokáig fülsértően rikoltott: hi, hi, hi, hi, hi-ii!

Őszi viszontagságok

Amint az erdő sárgába öltözött, és peregni kezdtek a levelek, a harkály leszállt egy magas, száraz fára. Ott olyan gyorsan és hangosan kezdett el kopácsolni a csőrével, hogy a kiszáradt fa felzendült, mint egy dob.

Az összes madár, amely nem költözött el délre, a fára sereglett. Először a cinegék jöttek, számos rokonuktól — az őszapóktól, a barátcinegéktől és a királykaktól — kísérvе. A királykák narancssárga-piros bóbítáikkal büszkélkedtek. Ők voltak a legapróbbak az összes többi madárka közül.

Amikor a madarak összegyűltek, a harkály megtámaszkodott erős farktollain, kidüllesztette a mellét, és azt mondta: — Az erdő napról napra kopárabbá válik. A levelek már nem rejtenek el bennünket a ragadozó madarak elől. Ezért össze kell verődnünk, és vigyáznunk kell egymásra. Elfogadatok vezetőtoknek?

— Elfogadunk! — kiáltottak fel a madarak, és olyan boldog ricsajt csaptak, hogy egy kíváncsi szarka odarepült, hadd lássa, mi történik.

A vidám madárcsapat a harkály vezetésével fáról fára szállva repülni kezdett. A harkály kilyukasztotta a korhadt fák kérgét. Hegyes nyelvvel különböző férgesekéket és lárvákat húzott ki alóla. Mögötte kúsztak az erdei csuszkák. Ők aztán felfaltak mindent, amit a harkály nem vett észre. A cinegék civakodtak, és valamilyen pici magocska miatt kergetőztek az ágakon. A királykák feltűnés nélkül, csendesen kutattak élelem után a fenyőtobozok és a jegenyemagok között.

Déltájban a madarak megszemléltek.

A harkály a patak felé vezette őket, amely az erdő mellett csörgedezett. Egyszer csak egy fa melletti bozótból vékony hangocska hallatszott:

— Ne menjetek! Veszélyes arrafelé!

A madarak meglepetten pillantottak egymásra.

— Ki szól? — kérdezte a harkály.

Egy aprócska, barna madárka jött elő a bozótból nevésegesen felálló farktollakkal és jóságos fekete szemecskékkel. Úgy kúszott, akár egy egérke, és szégyenlősen próbált megbújni egy fatörzs mögött.

Mindenki ismerte. Az ökörszem volt — a legkisebb madár az erdőben.

— Hé, tökmag, hogy merészelsz viccelni velünk? — mondta szigorúan a harkály.

Az ökörszem még jobban zavarba jött.

— Madarászok vannak arra — motyogta.

— Mik azok a madarászok? — kérdezték a cinegék.

— Emberek, akik madarakat fognak hálóval — válaszolta az ökörszem, és nyugtalanul csapkodni kezdett gyenge szárnyacskaival.

— Hazudik ez az pöttöm — jelentette ki fontoskodva a harkály.

— Nem léteznek ilyen emberek. Csak vadászok vannak. De azok soha nem lőnek ránk, ugyanis tudják, hogy mi hasznot hozunk az erdőnek, mert elpusztítjuk a rovarokat és a lárvákat. Gyerünk, ügyet se vessetek rá! Itt az ideje, hogy a patakhoz repüljünk.

A madarak lármásan a víz felé szálltak, és a csapat kicsivel később egy magas fűzfa ágaira telepedett.

A pataktól nem messze, egy szép tisztáson két ember üldögélt. Egyikük nagy fadobozt tartott. A másik egy üres zsákon ült. Cigaretázott, és a fűzfa felé tekingetett. A két ember halkán beszélgetett.

— Bizonyára ezek azok a madarászok, akikre az ökörszem figyelmeztetett bennünket — jegyezték meg a cinegék ijedten. — Ezek favágók — felelte gondtalanul a harkály, és magabiztosan leszállt a földre.

Ugrott néhányat a puha fűben, felemelte a fejét, és vidáman hívta magához a csapatot. A cinegék közül senki sem szánta rá magát, hogy elhagyja a fűzfa ágait. De egy királyka és egy pinty, akik bátraknak akartak tűnni, leszálltak a harkály mellé. A három madár elindult a patak irányába.

Amikor a patakpart közelébe értek, belegabalyodtak egy vékony hálóba, amely a nyirkos fűbe volt leterítve. A harkály megpróbált elrepülni, de a háló megrántotta a lábát, és elgáncsolta. A pinty és a királyka az alattomos fonalak között verdestek, és hasztalanul próbáltak kiszabadulni.

A madarászok odafutottak, és megfogták őket.

Kivették őket a hálóból, és berakták a fadobozba. Odabenn sötét volt. Más, őelöttük elfogott madarakpittyegtek ijedten. A madarászok útnak indultak a város felé. Ott eladták a fogásukat egy állatkereskedésnek.

Este a madarak egy drótkalitikában találták magukat, amelyben sok ismerősük röpködött és csiripelt. Voltak itt pacsírták, tengelicék, stiglicék és két fűrj. A kalitka egy hatalmas kirakatban díszelgett. Járókelők és gyerekek álltak meg előtte. A madarak féltek az emberektől, a legtávolabbi sarkokba csődültek össze. A pinty fejfelé lógott körmeivel a drótkalitikába ékelve beillesztett száraz ágon.

Amikor beesteledett, és az állatkereskedés bezárt, a madarak kissé megnyugodtak. Mindenki azon kezdett gondolkodni, hogy hogyan szabadulhatnak ki börtönükből.

A pintyek azt javasolták, hogy csipkedjék szét a kalitka fapilléreit. A tengelicék bíztak benne, hogy találnak valamilyen rést, ahol kiszabadulhatnak. A stiglicék át akarták metszeni a drótot erős csőreikkel. Csak a fűrjek álltak közömbösen, és szundikáltak. Már régóta itt voltak, és mivel elhíztak a lustálkodástól, örökre belenyugodtak a sorsukba.

Miután a harkály hosszú ideig bágyadtan gondolkodott az ágon, felemelte a fejét, és hangosan felkiáltott:

— Meg vagyunk mentve! Áttöröm a kalitka tetejét, és kiszabadítalak benneteket ebből a börtönből!

Rögtön hozzáfogott a munkához. Erős csőrével, mint valami vésővel, elkezdte ütni a puha deszkát. Hamarosan át is törte. A kezdetben kicsi lyukacska gyorsan tágult a harkály

vesело повика дружината. Никой от синигерите не се реши да напусне клоните на върбата. Но едно кралче и една чинка, които искаха да минат за смелчади, кацнаха до кълвача.

Трите птици се упътиха към водата.

Шом приближиха до брега на потока, те се заплетоха в една тънка мрежа, просната във влажната трева. Кълвачът се опита да хвъркне, ала мрежата го дръпна за краката и го събори. Чинката и кралчето пърполеха из коварните нишки и напразно се опитваха да се освободят от тях.

Птицеловите се завтекоха и ги хванаха.

Те ги завадиха от мрежата и ги пуснаха в дървената кутия, където беше тъмно. Вътре цвърчаха уплашено и други птички, хванати преди тях. Птицеловите се упътиха към града. Там продадоха своя лов на един зоологически магазин.

Вечерта птиците се озоваха в телена клетка, в която подхвъркваша и цвърчаха много техни познати. Тук имаше чучулиги, кадънки, щиглеци и два пъдпъдъка. Клетката бе сложена зад голяма витрина. Пред нея се спираха минувачи и деца. Птиците се плашеха от хората и се трупаха в най-отдалечените ъгли. Чинката висеше с главата надолу, хваната с ноктите си за тела, а кълвачът стоеше натъжен на сухия клон, сложен нарочно в клетката.

Когато се мръкна и зоологическият магазин бе затворен, птиците се поуспокоиха. Всички започнаха да мислят как да се освободят от своя затвор.

Чинките предлагаха да изкълват дървените подпори на клетката. Кадънките вярваха, че могат да открият някакъв отвор, през който да се измъкнат. Щиглеците искаха да прережат тела със здравите си човки. Само пъдпъдъците стояха равнодушно и дремеха. Те бяха тук от дълго време и понеже затлъстяха от леност, бяха се примирили завинаги.

Спед като мисли дълго време умърлушен на клона, кълвачът дигна глава и високо извика:

— Спасени сме! Аз ще пробия тавана на клетката и ще ви освободя от тоя затвор!

Той се залови веднага за работа. С якия си клон като с длото започна да удря по меката дъска. В скоро време тя беше пробита. Дупчицата, отначало малка, скоро се разшири под юнашките удари на кълвача. След половин час птиците хвърчаха из магазина.

Те кацаха по рафтовете, дето бяха поставени разни препарати — минерали и стъкленни съдове, в които трепкаха уплашено златни рибки. Няколко чучела на орли висяха с разперени крила от тавана. Една дропла важно стърчеше зад един сив рибар. Под слабата светлина, която идваше от уличните лампи, птичките се блъскаха във витрината и диреха отвор, за да излязат вън. Най-сетне призори кълвачът проби картона, с който беше запушена дупката в стената, направена там за тръбата на печката.

С весели чуруликания птиците изхвъркнаха из магазина. Бързо се издигнаха над града и се отправиха към своите родни поля и гори. Само двата пъдпъдъка останаха в клетката, равнодушни към съдбата си.

Сутринта учудените синигери пак чуха гласа на своя предводител да кънти из гората.

— Пак съм тук! Пак съм тук! — викаше той. — Елате да ви разкажа моето премеждие. Елате да чуете моето геройство.

Зарадвани, птиците се събраха край него и весело го приветстваха.

— Аз съм юнак! — хвалеше се кълвачът, изпъчил гърди.

Той викаше тъй силно, че цялата гора ехтеше от вика му.
— Но си глупак! — обади се слабичък гласец.
Това беше орехчето. То се показа от един храст и изчезна, сякаш потъна в земята.
Кълвачът се засрами и млъкна.
Птиците се пръснаха из гората.

hősies csapásai nyomán. Fél óra múlva a madarak szertesztét röpdöstek az üzletben.
Leszálltak a polcokra, ahol különböző tárgyak heverték – ásványok és üvegedények, amelyekben rémült aranyhalak remegtek. Néhány kitömött sas lógott kiterjesztett szárnyakkal a mennyezetről. Egy túzok tornyosult fontoskodva egy szürke gémmögött. A gyenge fényben, amely az utcai lámpákból származott, a madarak nekiütköztek a kirakatnak, miközben rést kerestek, hogy kiszabadulhassanak. Hajnalban végre-valahára a harkály áttörte a kartonpapírt, amellyel a kályhacső számára készített lyukat tömték be a falban.
A madarak vidám csiviteléssel röppentek ki az üzletből. Gyorsan a város fölé emelkedtek, és mezei, erdei szülőföldjük felé vették az irányt. Csak a két fürj – sorsuk iránt közönnnyel viseltetve – maradt a kalitkában.
Reggel a meghökkenett cinegék újra hallották vezetőjük hangját az erdőben harsogni:
– Megint itt vagyok! Megint itt vagyok! – kiáltotta. – Gyertek, hadd meséljem el nektek a viszontagságaimat. Gyertek, és hallgassátok hőstetteim hírét!
A madarak örvendezve gyűltek köré, és vidáman üdvözölték.
– Hős vagyok! – dicsekedett a harkály a mellét kidüllesztve. Olyan hangosan kiabált, hogy az egész erdő visszhangzott a kiáltásától.
– De ostoba vagy! – szólt egy vékony hangocska.
Az ökörszem volt. Egy bokorból bukkant elő, majd eltűnt, mintha a föld nyelte volna el.
A harkály elszégyellte magát, és elhallgatott.
A madarak szétszéledtek az erdőben.

Iván Andrea fordítása

Светлана Стойчева

Между приказката и реалността
Емилиан-Станевите „анималистични“ разкази за деца

Szvetlana Sztojceva

A mese és realitás határán – Emiljan Sztanev
„animalista” gyermekelbeszélései

Emiljan Sztanev (Nikola Sztojanov Sztanev) neve kétféleképpen, egymástól gyökeresen eltérő módon – a gyermekirodalomban és a felnőttirodalomban – vált ismertté, és ennek megfelelően két gyökeresen eltérő asszociációt idéz fel az olvasókban életkoruktól függően: például egyrészt *A falánk medvebocs*, *Vizeken és erdőn át*, *Kormoska* (a fiatalabb olvasók körében), másrészt *A baracktolvaj*, *Ivan Kondarev*, *Az Antikrisztus* (a felnőtt olvasókéban). A kritikusok az egyiket animalista prózának² nevezik, míg a másikat történelemfilozófiai műfajként határozzák meg. Az animalista próza maga is két csoportra oszlik a címzetek életkora szerint: az *Erdőkön és vizeken át* kisregény (1943) és az elbeszéléseket tartalmazó *A falánk medvebocs* című kötet (1944), amely később újraserkesztve és kibővítve *A napfényes nyuszika* címen jelent meg (1954/1962), gyermekirodalomnak számítanak; a *Kisregény egy erdőről* (1948), az *Amikor a zúzmarara olvad* (1950), a *Kormoska* (1950), a *Januári fészék* (1955) című kisregény pedig az ifjúsági irodalomhoz tartoznak (ennek a korosztálynak a korhatárát érintve, a rá jellemző minden labilitással – a gyermekkor és a felnőttkor „ütközőzónáját” szimbolizálva), és tekinthetők mind ifjúsági, mind felnőtt irodalomnak. A *Kormoska* címzettjei az ifjúsági- és gyermekkor határán állnak (a kisregény részleteinek beszerkesztésével olvasókönyvbe polgárjogot nyer a kisregény kiadása gyermekirodalomként). Ha kapcsolatot keresünk a kétféle „próza” között, akkor annak a természet és a történelem filozófiai vonatkozásában lelhetünk rá: a szerző történelemfilozófiai könyvei a katasztrófális bolgár történelmet tárják elénk, hogy az ellentmondásokkal teli „társadalmi” embert vetítsék a korra; animalizmusa pedig a „vad” természet mutatja be, hogy az ellentmondásos, „természeti” ember tükröződjön benne megoldhatatlan belső dilemmájával az egyszerre szeretni való, ugyanakkor kiirtandó állatok iránt. A sztanevi filozófiáról való „filozofálgatás” azonban kétesen absztraktnak

Името на Емилиан Станев (Никола Ст. Станев) фигурира по два коренно различни начина в литературата за деца и в литературата за възрастни и съответно предизвиква две коренно различни асоциации у читателите му според тяхната възраст: например „Лакомото мече”, „През води и гори”, „Чернишка” (у малките му читатели), но „Крадецът на праскови”, „Иван Кондарев”, „Антихрист” (у възрастните му читатели). Критиците обединяват едните под заглавето „анималистична проза”, а другите обобщават като историко-философска проза. „Анималистичната проза”, от своя страна, също се разделя по възрастов адресат: повестта „През гори и води” (1943) и сборникът с разкази „Лакомото мече” (1944), който излиза редактиран и обогатен по-късно под заглавие „Слънчевото зайче” (1954/1962), се причисляват към литературата за деца; повестите „Повест за една гора” (1948), „Когато скрежът се топи” (1950), „Чернишка” (1950), „Януарско гнездо” (1955) се насочват към юношеската възраст (с всичката лабилност на границите на тази възрастова група – „буферната” зона между детето и възрастния) и могат да се разглеждат като литература и за юноши, и за възрастни. Адресатът на „Чернишка” стои в зоната между юношеската и детската възраст (включването на откъси от повестта в читанките за началното училище в случая упражнява налагащата роля на институцията, което пък поражда изданията ѝ като детска литература). Ако търсим връзката между двете „прози”, тя трябва да е във философското отнасяне към природата или историята като обект: да кажем, историко-философските му книги отварят вратата на катастрофичната българска история, за да проектират върху нея противоречивия „социален” човек; „анималистиката” му отваря вратата към „дивата” природа, за да проектира върху нея противоречивия „природен” човек с неразрешимата му вътрешна дилема на едновременно обичащ и убиващ животните. „Философирането” върху философията на Станев обаче изглежда съмнително

абстрактно, без да отворим отново текстовете му, и напълно неприложимо към разказите му за деца.

За „анималистиката“ на Станев съществуват изказани почти непоклатими критически клишеета²². Неин обект са дивата природа и нейните диви (неодомашнени) обитатели. „Обектът“ е представен със завидно познаване и върност на природата на животните, с навлизане в светая светих на техните навици и техните битки (още повече, че авторът от малък има възможност да я изучава, и то през околото на ловеца – страст, която не секва до края на дните му и която даже вмъква в професионалната си биография, доколкото работи като управител на ловно стопанство в Ловешкия Балкан през 1945 г.). При анализа на почерка му на „анималист“ обикновено се привличат нефикционални характеристики, като автентичност, реалистичност, даже буквалност и отдалечаване от каквато и да е фигуративност, като алегорията и символа. „Анималистичната проза“ на Станев се отграничава рязко от басните (поуката се самоизвлича), от фолклорните приказки (животните му нямат човешки типизирани характеристики), но и от разказите на Елин Пелин и Йовков, които никога и не помисля да нарече „анималистични“ (първо, те се отнасят до „домашните“ животни; второ, те са „вчовечени“ така, че „ако можеха да говорят“; по главнието на Йовков, „те биха били като хората“).

Акцентът на документално вярното представяне на света на дивата природа не значи, че фигуративност, респективно литературност, отсъстват или че дори те нямат решаващо значение при изграждането и на „анималистичните“ текстове на писателя. От естетическа гледна точка обикновено се изтъква „пластическото“ описание (тук може би е уместно да напомним художническата дарба на Ем. Станев, засвидетелствана в ученето за известно време на живопис при проф. Цено Тодоров).

Нека се опитаме да отворим книгата „Лакомото мече“ от 1944 г. – тази, с която Емилиан Станев утвърждава името си на писател за деца, – сякаш никога преди това не сме и чували за неговия свят на дивата природа и нейните животни.

Първото изречение от първия разказ „Палавница“ започва със задаване на най-важната читателска стратегия: на гледна точка към света, който ще бъде разкрит. Мястото е високо – отворът на хралупата на катерицата Рунтавелка (в по-късните редакции прословутата Кики), от който тя подава първо нослето си, за да помирише това, което само след миг ще види. А като го вижда: „Гледа и се чуди.“ Какво по-интригуващо литературно начало от това предложение читателят да погледне през сетивата на една катеричка и да се зачуди? Картината, която ни се дава през катеричите „очила“; зимен пейзаж с омагьосваща застиналост и първичност: „Дърветата засипани с мек, пръхкав сняг. Клоните им приведени под неговата тежест, и цялата гора бяла, тиха и неподвижна, сякаш не е гора, а сън.“ Този пейзаж наистина изглежда като един от най-нереалистично реалистичните пейзажи на писателя (особено за онзи, който не е стъпвал в гора през зимата).

Пространството на разказа продължава да се отваря по траекторията на пъргавите подскоци на Рунтавелка. Погледната през разсипващия се сняг върху гърба на животинчето, картината затрептява. Прозвъняването на нейното „Ху, ху, ху!“ стига още по-далеч и подканя към отклик. Пак през катеричия поглед е описан следващият обитател на гората: чудната птичка в живописно оперение, сякаш озарена от изгряващото слънце (но което още не е изгряло). Идва пробивът на „сънната“ картина – страшен шум на стъпки, които приближават. Залашителният звук е също филтриран през слуховата чувствителност на катеричето: „Някой ходеше в гората. Снегът скърцаше.“ „Скърцащите“ стъпки са просто на един

түнhet anélkül, hogy újra feltárnánk szövegeit, és teljesen alkalmazhatatlanoknak gyermekelbeszéléseire.

Sztanev „animalizmusáról“ szinte megingathatatlan, kritikai kli-sék3 léteznek. Műveinek tárgya a vad természet és annak vad (nem háziiasított) lakói. Tárgyukat az állatok természetének irigylésre méltó ismeretével és nagy pontossággal ábrázolják, szokásaik és harcaik legtitkosabb részleteit felvillantva (hiszen a szerzőnek kiskora óta lehetősége volt megfigyelésükre, mégpedig a vadász nézőpontjából – e szenvedélye élete végéig kísérte, mégpedig a szakmai életútján is szerepet kapott, hiszen 1945-ben a Lovenci Balkán Vadgazdaság vezetőjeként is dolgozott). Az „animalista“ író művészi kifejezőképességét általában véve a valóságghú ábrázolásmód jellemzi: hitelesség, realizitikus látásmód a szó szerintiségig, vagyis tartózkodás bármiféle áttételességtől, például allegóriától vagy szimbólumtól. Sztanev „animalista“ prózája élesen elkülönül az állatmeséktől (a tanulás magától vonódik le), a népmeséktől (állatainak nincsenek tipikus emberi jellemvonásai), de Elin Pelin és Jovkov műveitől is, amelyeket senki sem nevezne „animalistáknak“ (először is, mert „háziállatokra“ vonatkoznak, másodsor pedig, mert annyira „antropomorfizálódtak“, hogy Jovkov könyvcímét idézve, „ha szereplői beszélni tudnának“, „olyanok lennének, mint az emberek“).

A ragaszkodás a vad természet világának hiteles és pontos bemutatásához nem jelenti azt, hogy hiányzik belőlük az irodalomra jellemző képesség, és hogy akár nincs döntő jelentősége az író „animalista“ szövegeinek létrehozásában. Esztétikai szempontból általában az érzéletes leírás kerül előtérbe (talán illő itt megemlítenünk Emiljan Sztanev festőművészeti tehetségét, amelyet az is bizonyít, hogy egy bizonyos ideig Ceno Todorov professzornál tanult festészetet.)

Nyissuk csak ki *A falánk medvebocs* című könyvet 1944-ből – azt a művet, amellyel Emiljan Sztanev megszilárdította gyerekirodalmi szerzői hírnevét – úgy, mintha soha azelőtt nem hallottunk volna arról a világról, amilyenek ő látta a vadont és annak állatait. A kötet első elbeszélésének, a Vadócnak az első mondata a legfontosabb olvasói stratégia felvázolásával kezdődik: azzal a nézőponttal, amellyel a világ feltárul számunkra. Magasan vagyunk – Borzoska mókus odújának nyílásában (a később változatokban Kiki néven vált ismertté), amelyből a mókus először az orrocskáját dugja ki, hogy megszimatolja azt, amit hamarosan meg is pillant. És amikor meglátja? „Néz és álmélkodik.“ Mi lehetne érdekfeszítőbb irodalmi kezdet annál a javaslatnál, hogy az olvasók egy mókus érzékszervével lássanak és csodálkozzanak? A kép, amely a mókus szemével élénk tárul, egy elbűvölően hűvös és meghatározó téli tájkép: „A fákat lágy, porhanyós hó fedte be, ágaik a súly alatt gömnyedeztek, és az egész erdő fehér, csendes és mozdulatlan volt, mintha nem is erdő, hanem egy álom lenne.“ Ez a tájkép valóban az író legkevésbé valóság szerű, realista tájképei egyikének látszik (különösen annak, aki nem járt még téli erdőben).

Az elbeszélés tere Borzoska fürgé szökelléseinek röppályája mentén nyílik ki. Az állatocska hátáról, a szállingózó havon át élénk táruló kép meg-megremeg. Távolba hangzó: „Hu-hu-hu!“ kiáltása még messzebbre száll, és válasza szólít fel. Ismét a mókus szemszögéből ismerjük meg az erdő következő lakóját: egy csodálatos madarat festői tollazattal, mintha csak a felkelő nap ragyogná be (amely azonban még nem kelt fel). Majd megtörik az álomszerű kép – ijesztő lépések zaja közeledik. A fenyegető hang ezúttal is a mókuska érzékeny hallásán keresztül szűrődik át: „Valaki járt az erdőben. Ropogott a hó.“ A „ropogó“ lépések

zaját azonban csak egy nyúl kelti. A riadalom feleslegesnek bizonyul, Borzoska maga is ráíjeszt a nyúlra csupán azzal, hogy meglök egy ágat felette – belevonódunk az állatok párbeszédébe a fehér erdőben. Új lakó jelenik meg, a rikácsoló Pletykás Szajkó (az elbeszélő ezzel név szerinti, bizalmas ismeretségét emeli ki az erdő lakóival). A héja megjelenése durván félbeszakítja a jókedvű párbeszédet, és igazi veszélyhelyzet bontakozik ki előttünk, amikor is a héja megtámadja Borzoskát – vagyis az elbeszélés csattanóval zárul. A felbolydult erdei táj hirtelen elveszti mesebeliségét. Az erdő szépsége háttérbe kerül. De Borzoska azért, bár csak hajszás híján, megmenekül a héja karmai közül, úgy, hogy sikerül visszabújnia odújába. Az elbeszélés kört ír le (ez Sztanev egyik kedvelt eljárása).

Sztanev gyermekmeséiben nincs elhallgatva a harcok ténye és az állatok úgynevezett táplálkozási láncának ismertetése, habár nem találkozunk megölt állatokkal a központi szereplők között; ha csak nem említjük a vadászat indítékát az Egy madár halála szindróma teljes körű komplexitásával (ha lehet így nevezni a vadász ellentmondásos kapcsolatát az állattal mint céltáblával a szerző egyik legmélyenszántóbb elbeszélésének címe alapján). Ez a tény természetesen a gyermekolvasók/hallgatók azon elvárásának felel meg, hogy az elbeszélés szerencsés véget érjen, és megerősödjön a remény, hogy a gyengébbek mégiscsak megmenekülhetnek az erősebbekkel való konfliktusokból.

Az Őszi viszontagságok című történet hasonló optimizmust közvetít. Két madarász hálóval elfogja a dicsekvő harkályt és egész madárcsapatát, hogy eladja őket egy madárkereskedésnek. A konfliktushelyzet nem az emberek állatok elleni agressziójából ered (gyermekeknek szóló műveiben ezt a témát valóban kerülte Sztanev), hanem a harkály ostoba önérzetességének következménye, aki nem hallgat a pici madárka, az ökörszem figyelmeztetéseire, hogy madarászok leselkednek a környéken. A harkályt félrevezeti meggyőződése, hogy a vadászok „nem lónek ránk, ugyanis tudják, hogy mi hasznot hozunk az erdőnek“, és nem „tudja“ azt, amit az apróság „tud“. Eközben a veszélyes helyzet lehetőséget kínál a harkálynak, hogy újra megvédje hősi hírnevét, amikor megmenti az összes madarat, éles csőrével rést ütve a kalitkán. A szerző nem titkolja, mi a legsúlyosabb következménye a madarokról nézve annak, hogy bezárják őket: elveszik a szabadságukat, vagyis kalitkába zárt madarakká változnak, bár az író tudatosan nem állítja ezt előtérbe. Moralizálás és a tanulás sulykolása helyett a bezárt madarak képébe illeszt két megbékélt fúrjet is, akik oly régóta élnek már kalitkába zárva, hogy „közömbösek sorsuk iránt“, és ezért nem használják ki a lehetőséget, hogy elhagyják a börtönüket. Éppen ebben az ellentétes képben érzékelhetjük a jelképeség egy enyhe fuvallatát.

Megszoktuk a madarak osztályának általánosító elnevezését – de vajon hányfajta madarat ismerünk? Emiljan Sztanev egyértelműen a Balkánon – vadászterületén – elterjedt konkrét madárfajnevezéseket használ. De hogyan különböztethetnek meg az olvasók (különösen a városiak, életkortól függetlenül) a madarakat a következő mondatban: „Először a cinegék jöttek, számos rokonuktól – fakúszóktól, őszapóktól és a királykaktól – kísérvé.“ Később az elbeszélő néhány konkrét jellemvonásukat is említi, például, hogy hogyan találnak eleséget.

A *Fekete száj* című elbeszélésben Fűrgejárású sün a főszereplő (egy másik kedves ismerőse Sztanev elbeszélőjének, aki a Vizeken és erdőkön át című kisregény egyik hőse is egyben). A sün története bizonyítja, hogy még az ijesztő nevű, szörnyűséges kígyóval sem lehetetlen leszámolni, elég, ha a segítőid a legkisebb,

заяк. Опасността се оказва мнима, Рунтавелка на свой ред също изплашва заяка само като блъска едно клонче над него – навлизаме в диалога на животните в бялата гора. Появява се друг обитател, кресливата Сийка Доносчица (за отбелязване е поименното, фамилиарно познаване от разказвача на обитателите на гората). Появата на ястреба прекъсва драстично игривия диалог или поскоро той прелива в истински опасна случка, когато напада Рунтавелка – така да се каже, поантира разказа. Оживелият горски пейзаж изведнъж загубва своята приказност. Красотата на гората остава на заден план. Но все пак Рунтавелка се отървава, макар и на косъм от ноктите на ястреба, стигайки отново хралупата си. Повествованието затваря своя кръг (обикнат похват на Станев). В разказите на Станев за деца не е спестена истината за преследването и изяждането на животните по т. нар. хранителна верига, но няма убито животно, ако то е централен персонаж; да не говорим за мотива за лова с цялата комплексност на синдрома „Смъртта на една птица“ (ако можем да го назовем чрез заглавието на един от най-дълбоките разкази на автора за противоречивия контакт на ловеца с животното като негова мишена). Този факт, разбира се, отговаря на детското читателско/слушателско очакване на щастливия финал и утвърждава надеждата, че и по-слабите все пак могат да се спасят в конфликта с по-силните.

„Есенно премеждие“ съдържа подобен оптимизъм. Двама птичелови хващат в мрежите си самохвалеца кълвач и цялата му птича дружина, за да ги продадат в магазин за птици. Конфликтната ситуация тук не е разчетена като резултат от агресията на хората над животните (тази тема наистина се избягва в разказите на Станев за деца), а е дадена като резултат от наивното самочувствие на кълвача, който не се вслушва в предупреждението на мъничката птичка орехче, че нататък дебнат птичелови. Кълвачът е подведен от увереността, че ловците „не стрелят по нас, защото знаят, че ние принасяме полза на горите“ и не „знае“ това, което мъничето „знае“: В същото време опасната ситуация дава възможност на кълвача отново да защити репутацията си на герой като спасява всички птици, пробивайки с острата си човка дупка в клетката. Авторът не скрива най-важното следствие за самите птици, след като биват затворени – отнемането на свободата им, превръщането им в птички в клетки, но съзнателно избягва този акцент. Вместо морализаторство и поучителен стил, той колажира в картината на затворените птици два примирени пдпдгъка – толкова отдавна затворени в клетката, че вече „равнодушни към съдбата си“, които така и не се възползват от шанса си да напуснат своя затвор. Именно в тази контрастна картина можем да доловим лек алегоричен полъх.

Свикнали сме с обобщеното название на класа „птици“, но колко вида птици познаваме? Емилиан Станев използва конкретни видови названия на птици, очевидно разпространени в Балкана – неговото място на ловуване. Как ли биха разграничили читателите (особено ако са от града, независимо от възрастта си) птичките в следното изречение: „Първи дойдоха синигерите, следвани от многобройните си роднини – дърволазките, дългоопашатите синигери и кралчетата.“ Малко по-късно разказвачът споменава някои техни конкретни характеристики, например как си намират прехраната. В „Червена уста“ централният персонаж е таралешът Бързоходко (друг любим „познат“ на разказвача на Станев, който става и един от героите на повестта „През води и гори“). Случката с него също потвърждава, че не е невъзможно да се справиш дори със страшната змия със страшното име, стига да имаш за помощници най-малките, но съвсем не безобидни, насекоми – мравките. Полската мишка Уши-Муши (от едноименния разказ) претърпява

опасно премеждие с кукумявките, едни от най-големите ѝ врагове. Те са описани през ужасения поглед на Уши-Муши, но не можем да отречем тук и ролята на естетизиращия поглед на разказвача: „Очите им горяха зелено и страшно, и самите птици приличаха на фенери, окачени по клоните.“ В описанието на преживелиците на мишката можем да открием и елементи на психологизация: „От страх беше затворила очи и не смееше да диша. Струваше ѝ се, че щом погледне нагоре към дъба, кукумявките ще я забележат.“ Кулминационният момент също е особено заострен: „Уши-Муши видя съвсем наблизно зелените и страшни очи. Стори ѝ се, че умира от страх. Още малко и тия големи, светещи като фосфор очи, сяха да я погълнат.“

За отбелязване е, че героите животни на Емилиян Станев се спасяват не чрез единоборство, в открита схватка с врага си, а чрез бягство, за което използват инстинкта си, хитростта си, а също и случайността – все едно от трите „проработва“ в края. Така и мишката се спасява, като се укрива в земята чак до сутринта, тъй като знае, че кукумявките са безопасни през деня.

От разказите с мечета най-верен на животинската природа на животното и най-близък до поведението на почти всяко дете е образът на мечето от „Лакомото мече“. Мечето само си докарва премеждието, благодарение на още ненаучените „житейски уроци“ като този, че пчелите жият. Разказът обаче не започва направо със случката, а с времето отпреди раждането на двете рожби от старата мечка. Времето и мястото са много важни координати в разказите за животни на Станев – смяната им би променила изцяло и персонажите, и случките.

В „Приятелите“ случката е нетипична – един стар заек, погнат от селските кучета, посред бял ден се оказва сред кривите селски улички. Той успява да се спаси също на косъм, благодарение на случайното попадане в яслите на един стар кон, отколешен негов приятел. Факт е, че през зимата едни от най-големите неприятели на заека са селските ловци и техните кучета. Разказвачът споменава още в началото, че някога ловци са убили „другарката“ на заека, ловджийските кучета са изяли зайчета ѝ, а самият той се е спасил само благодарение на хитростта си. Търсейки прехрана в плевника на най-крайната къща на най-близкото село, той попада на странен събрат по съдба – „стар, съсипан от работа“ кон, с тяло, „покрыто от следи от удари“. Неволите на двамата взаимно се допълват: заекът е свободен, но живее във вечна несигурност; конят е затворен между стените на плевника, хранят го колкото да не умре, за да го продадат напролет на циганите, и едва понася тъжната си участ (той не се е примирил с несвободата си като пъдпъдъците от „Есенно премеждие“).

Разказът „Страшна нощ“ е също характерен с бялото си начало, в което можем да „чуем“ тишината на заснежената гора. Но когато вълците надуват кошутата и малкото ѝ сърне, тя буквално е разкъсана от звука на вълците челюсти. Интересно е, че авторът променя интригуващото заглавие „Страшна нощ“ в „При хората“. Промяната преакцентира замисъла на разказа: от акцент върху ескалиращата заплаха (вълците преследват кошутата и нейното малко) към акцент върху спасението (животните наистина се спасяват при хората, но съвсем случайно).

Със „Старци“ завършва първото издание на „Лакомото мече“. В този разказ има най-много привнесена литературност. Селските ливади с навалял снежец по тях не е достатъчна рамка за писателя да очертае фигурата на стария самотен щъркел. Пейзажът е обогатен сякаш с елипелиновски шрихи, навяващи определено настроение. Другата „старческа“ фигура е на столетника гарван. В момента, в който двамата захващат разговор, животинското в

де egyáltalán nem a legártalmatlanabb rovarok – a hangyák.

A mezei egér, Usi-Musi (az azonos nevű elbeszélésből) vesélyes kalandot él át a legnagyobb ellenségei közé tartozó kuvikokkal. A kuvikokat Usi-Musi rémült tekintetén keresztül ismerjük meg, de itt sem tagadhatjuk le az elbeszélő esztétizáló tekintetnek szerepét: „A szemei zölden és ijesztően izzottak, és maguk a madarak ágakra felfüggesztett lámpásokra hasonlítottak.” Az egér élményeinek leírásában lélektani elemeket is felfedezhetünk: „Félelmében becsukta a szemeit, és nem mert lélegezni. Úgy vélte, ha felnéz a tölgyfára, észreveszik a kuvikok.” A tetőpont szintén igen kiélezett: „Usi-Musi egészen közelről látta a zöld, rettenetes szemeket. Úgy érezte, belehal a félelembe. Nincs sok hátra, és elnyelik ezek a hatalmas, foszforeszkáló szemek.” Megjegyzendő, hogy Emiljan Sztanев állathősei nem a párviadaloknak, az ellenséggel való nyílt összetűzéseknek, hanem a megfutamodásnak köszönhetően menekülnek meg, amelyek során ösztönükre, ravaszágukra és a véletlenre is támaszkodnak – a három közül valamelyik „lendül végül működésbe”. Úgy menekül meg az egér is, hogy reggelig a föld alá rejtőzik, mivel tudja, hogy a kuvikok nappal veszélytelenek.

A medvékről szóló elbeszélések közül az állatok állati természetének legpontosabban érzékeltetett és szinte minden gyerek viselkedéséhez legközelebb álló alakja A falánk medvebocs medvebocsa. A főszereplő maga az oka viszontagságainak, hála még meg nem tanult „leckéinek az életől”, mint például annak, hogy a méhek csípnek. Az elbeszélés azonban nem közvetlenül a kalanddal indít, hanem az öreg medve két magzatának megszületése előtt idővel. Az idő és a hely nagyon fontos koordináták Sztanев állatmeséiben, felcserélésük teljesen megváltoztatná a szereplőgárdát és az eseményeket.

A *Barátok története* nem tipikus: egy öreg nyúl, akit a falusi kutyák üldöznek, világos nappal a falu girbegurba utcáin találja magát. Ő is hajsza hűjén menekül meg, úgy, hogy véletlenül össze találkozik egykori barátjával, egy öreg lóval az istállóban. Tény, hogy a nyulak talán legnagyobb ellenségei télen a vadászok és kutyáik. Az elbeszélő már az elején megemlíti, hogy a vadászok egykor megölték a nyúl „társát”, a vadászkutyák pedig megették a kicsinyeit, és csak neki sikerült elmenekülnie ravaszágának köszönhetően. A legközelebbi falu legszélő házában csűrjében élelmet keresve fura sorstársra bukkan – egy „öreg, a munkától kimerült” lóra, akinek a testét „verésnyomok borítják”. A két szereplő szenvedései kölcsönösen kiegészítik egymást: a nyúl szabad, ugyanakkor örök bizonytalanságban létezik; a ló pedig a pajta falai közé zárva él, akit etetnek, hogy éhen ne haljon, és eladhassák jövő tavasszal a cigányoknak, és aki alig képes elviselni szomorú sorsát (ő ugyanis még nem nyugodott bele szabadsága elvesztésébe, mint a fűrjek Az ősi viszontagságokban). A *Rémületes éjszaka* című elbeszélés szintén karakteres fehér kezdetével, amelyben szinte „halljuk” a behavazott erdő csöndjét. De amikor a farkasok megszimatozzák a szarvastehenet és kicsi gidáját, a csöndet szó szerint a farkasok állkapcsának hangja töri meg. Érdekes, hogy a szerző az érdeklődést keltő Rémületes éjszakát Az embereknel címre változtatta. A változtatás nyomtatékosítja az elbeszélő szándékát: a fokozatosan erősödő veszély helyett (a farkasok a szarvastehenet és kicsinyét üldözik) a hangstílus a megmenekülésre kerül át (az állatokat valóban az emberek mentik meg, habár teljesen véletlenül).

Az *öreg*ek című elbeszéléssel zárul *A falánk medvebocs* első kiadása. Ezt a mesét hatja át a legteljesebben az irodalmiadság. A behavazott falusi rétek nem adnak elegendő keretet az írónak,

hogy körvonalazza az öreg, magányos gólya alakját. A tájképet mintegy Elin Pelin-i esetvonásokkal gazdagítja, így hozza létre a kívánt hangulatot. A másik „öreg” alak a százéves holló. Abban a pillanatban, amikor ők ketten beszélgetésbe elegyednek, az állati ebben az elbeszélésben (de kizárólag ebben) olyan mértékig hangsúlytalanná válik, hogy szinte álarccá merevedik. A beszélgetés témája, hogy, mivel mindketten sokáig éltek, melyikük látott és tanult többet, és melyik a fontosabb: az ismeretlen, távoli helyek vagy a lakóhely múltjáról szerzett tudás; illetve mely élmény értékesebb: a tél elől a meleg délre menekülni vagy átélni az igazi telet, „amikor a hideg megrepedeznek a fagyól”. Kivételes az elbeszélésben a konkrét földrajzi helyneveket használata is. A gólyának a madárrajjal az óceánig tartó, hosszú útja leírásában fordul elő. Sőt, még a hagyományos, bolgár naptár is említésre kerül („Amint eljött az ünnep, amit az emberek Nagyboldogasszony napjának neveznek...”). A kifejezés a természet körforgásával kapcsolatban álló hagyományos naptárra utalt, de később Sztanев lemondott a szocialista gyerek számára érthetetlen, vallásos ünnep említéséről, amelyet lecserélt az „augusztus vége” érthetőbb megfogalmazásra. A mérleg másik nyelvére a holló a faj emlékezetének értékét helyezi: „Sok háborúra, eseményre emlékszem, emlékszem az őseidre, akik amott, ni, a fűzfákon raktak fészket, ahol most a tehének legelnek.... Más volt a mező, és az emberek is másilyenek voltak.” A következő változatban a holló emlékezete az új, szocialista realizmus prizmáján keresztül láthatóan „felfrissül”. „A mező más volt, nem ilyen jól megművelt, és az emberek szegények voltak. Alacsony és koszos házikökből éltek, a gyermekeik pedig gyakran meghaltak. A felnőttek is meghaltak, és a jószágok is meghaltak. Ma már nem így van. Minden nagyon gyorsan megváltozott – a környező falvak éjjelente olyan fényesen világítanak, hogy félek ránézni az utcai lámpákra, nappal repülőgépek szállnak az égen, és nagyon ijesztően búgnak, az utak szélesek és élénkek. Igen, most egészen másképp van!...” Sőt, Sztanев lemondott a sokkal igazabb (habár nem konkrét) „az emberek mások voltak” kifejezésről, hogy kiemelje a „jelenlegivel” szembeni különbséget: „az emberek szegények voltak”. A többi változtatás, amelyeket végrehajtott, szintén egybecsengenek a bolgár gyerekirodalomban a XX. század 50-es éveiben meggyökeresedett vezér eszmékkel. A gólya vágya, hogy ne útközben haljon meg, hanem a szülőföldjén, megmaradt az újabb kiadásban. De megváltozott az indok: „Ha elindultam volna a fiatalokkal, meg kellett volna öljenek” helyett: „Ha elindultam volna a fiatalokkal, hátramaradtam volna valahol, és akadályoztam volna őket a repülésben.”

(Megerüli a teljes igazságot.) És a „Ha nem lennének rend és szokások, amelyeknek alávétjük magunkat, hogyan szelnénk át minden évben kétszer a hatalmas távolságokat?” mondatban a szokások „törvények”-re változnak. Ugyanez történik a „társas” szóval is, amely a „Társasan élünk...” szófordulatban a édesen csengő, szocialista „csapatban” szó bukkan fel.

Végül Sztanев elbeszélése kört zár be, újból visszatérve a kezdeti, érzelmileg telített tájképhez, amelyet azonban ezúttal mozgásba lendít.

Nem tagadhatjuk le, hogy Emiljan Sztanев buzgó figyelmet szentelt gyermekelbeszéléseinek (ideológiailag és stilsztikailag), ahogyan ez szépen megnyilvánul, ha összevetjük gyermekelbeszéléseit. *A falánk medvebocs* című könyvet is beleértve (1944), későbbi kiadásainak változataival vagy később, a szocializmus időszakában írt elbeszéléseivel.⁴ Ezekben nyilvánul meg

този разказ (и единствено в него) се стопява до такава степен, че тук се свежда до маска. Разговорът е на тема кой от двамата, като е живял толкова дълго, е видял и научил повече и кое знание е по-важно: за непознатите далечни места или за миналото на мястото, където си роден; както и кое е по-ценно като преживяване: да се скриеш от зимата в топлия юг или да преживееш истинската зима, „когато студеният вятър реже като нож, и стъблата на дърветата пукат от мраз“.

Друго изключение в този разказ е използването на конкретни географски топоними. Те са вплетени в разказа на щъркела за дългия път на ято до океана. Дори и българският традиционен календар е споменат („Щом дойдеше празникът, който хората наричат Голяма Богородица...”). Основанието му би била свързаността на традиционния календар с природния кръговрат, но по-късно Станев се отказва от споменаването на непонятния за „социалистическото“ дете религиозен празник и го заменя с ясното уточнение „края на август“). На другата везна гарванът поставя ценността на родовата памет: „Аз помня много войни, много събития, помня твоите прадеди, чиито гнезда бяха свити ей тук, гдето сега пасат кравите. (...) И полето не беше същото, и хората бяха други.“ В следващите редакции паметта на гарвана е видимо „обогатена“ през призмата на новата социалистическа реалност: „...А полето беше друго, не така добре разработено, и хората бяха бедни. Те живеяха в ниски и нечисти къшурки, децата им често умираха. Умираха и възрастните, умираше и добитъкът. А сега вече не е тъй. Всичко се промени много бързо – околните села нощем светят така ярко, че ме е страх да гледам лампите по улиците, денем по небето летят самолети и бръмчат много страшно, пътищата са широки и оживени. Да, съвсем друго е сега...“ Станев се е отказал дори от много по-вярното (макар и неконкретизиращо) „хората бяха други“; за да подчертае разликата със „сегашното“: „хората бяха бедни“; Останалите промени, които прави, също са в унисон с утвърдената идеологическа мяра в българската литература за деца през 50-те години на XX в. Желанието на щъркела да умре не на път, а в родния край, не е променено в следващото издание. Но причината е променена: изречението „Ако бях тръгнал с младите на път, трябваше да ме убият“ е променено в: „Ако бях тръгнал с младите, щях да изостана някъде и да им преча в полета“ (спестена е цялата истина). А в изречението „Ако нямахме обичаи и ред, на които да се подчиняваме, как щяхме да прелитаме всяка година по два пъти големите разстояния?“ думата „обичаи“ е заменена със „законо“: Също и думата „обществено“ в „Ние живеем обществено...“ е заменена със сладката социалистическа дума „задружно“. Накрая Станев оформя кръговата рамка на разказа, връщайки отново към първоначалния емоционално наситен пейзаж, но този път като го раздвигва.

Не можем да отречем, че Емилиян Станев проявява ревностно внимание към разказите си за деца (идейно и стилистично), както добре проличава при сравнение на разказите му за деца, включени в книгата „Лакомото мече“ (1944), с техните редакции при следващите им публикации, както и с по-късно написаните разкази през годините на социализма ***. На тази основа, можем да говорим за развитие на авторската концепция за жанра разказ за животни, предназначен за деца.

В по-късните му разкази много по-често се появява темата за отношението между човека и животното, но за разлика от „анималистиката“ му за по-големите, в доста идилични и „педагогически“ измерения. Зачестява „битовият“ мотив за лова на животните, но с балансиращото силно подчертаване на закрилящото отношение на човека към животните, дори на отношението към тях като към

деца. Така можем да си обясним малката промяна в края на разказа „При хората“: В първата си версия (под заглавието „Страшна нощ“) разказът завършва по следния начин: „Преди да се приберат кучетата, тя (кошутата – б.м. С.С.) и сърнето прескочиха трънливия плет на кошарата и пак избягаха към негостоприемната, засипана от снега гора, единственото място, где можеха да живеят свободно и щастливо.“ В редактирания вариант сърните се насочват не към гората, от която идват, а към „близката гора“: Добавена е кратка причина: „В тая гора рядко слизаха вълци.“ В първия вариант акцентът е върху избора на свободата въпреки опасността; във втората е на разумния избор на по-безопасното място. Освен това така се избягва неудобното допускане в първия случай, че хорските места също принадлежат към „несвободните“ и „несчастливи“ места за животните. Добавеното изречение изрично напомня кой е врагът тук – вълците, а не хората.

Идеята за доброжелателството на човека стига до пряк коментар в „Моите познати“: „Ако моите диви познати знаеха за доброжелателските ми чувства, сами биха дошли пред хижата. Тогава бих отворил широко вратата и бих им казал: „Заповядайте, приятели, чувствайте се като у дома си.“ Но кой знае. Може би и тогава не биха се решили да влязат – дотолкова обичат свободата си...“ Във „Врагове“ откриваме най-ярка ситуация на преследване на животно от човек, но далеч от страстта на Фоксина в „Чернишка“ и още по-далеч от страстта на стареца във „Вълкът“ (един дълбоко психологичен разказ от „анималистичната“ му проза за възрастни). Колкото и да е настоятелен и опитен в преследването на лисицата, кантонерът дядо Ламби се заблуждава, че е открил следите ѝ и това предопределя неуспеха му (респективно успеха на лисицата не само да се отърве, но и да отгледа спокойно лисицетата си в полуразрушената от стареца язовина).

Ако е прав Морис Фадел в твърдението си, че днес интересът към Станевата „анималистика“ е малък: „тя е добре приспана в литературната класика“ (цитираната книга „Животното като литературна провокация“), то едва ли може да се каже това за разказите му за животни, насочени към детската аудитория – преизданията им са красноречив факт. Едва ли единствено присъствието им в днешния канон на литературата за деца (примерът с „Чернишка“) предопределя актуалността, или по-скоро универсалността на посланието им. Урбанистичната култура, която поглъща днешното дете, го отдалечава от домашните, а за дивите животни да не говорим – то има шанс да познава по-добре африканските животни от картинки и филми, отколкото животните от „родния“ Балкан. „Анималистиката“ на Емилиан Станев е специфична по две причини – поради естеството на предмета си и поради естеството на адресата си. Децата могат да пристъпят в зоната на нечовешкото, без да се замислят, а това, че все още „четат“ урока на филологенезата, ги прави автоматично по-близки до животните. Ако сме сигурни, че Емилиан Станев е адекватен (колкото е възможно за човека) на света на животните, тогава въпрос е дали е адекватен на детското отношение към животните? Този въпрос личи да го е вълнувал, но само малките читатели биха могли да отговорят със сигурност.

Животните на Станев са предпоставени като по-близки до децата, което ги прави до голяма степен животни деца (персонажите му са доминиращо малки животни и малките на животните). Да говорят животните на човешки език – антропологизация, в която критиците по-скоро упрекуват писателя – е повече от естествено за малкия читател (детето не може да играе дори с играчката си, ако тя „мълчи“). Но Станевата катерица, яребица и другите му животни говорят не „по детски“, а „вярно“: те издават своите

а gyerekeknek szánt állatbeszélések műfaján belül a szerzői koncepció fejlődése.

Későbbi elbeszéléseiben gyakrabban bukkan fel az ember és az állat kapcsolatának témája, de nagyobbaknak készült animalista írásaitól eltérően jócskán idilli és „pedagógiai” dimenzióban. Gyakorivá válnak az állatok vadászatára adott „létindokok”, de ezzel egyenlő arányban erős hangsúlyt kap az embereknek az állatok iránti oltalmazó viszonya, sőt az állatok mint gyerekek iránt viszonya is. Ezzel magyarázható Az embereknel elbeszélés végén beiktatott kis változás is. Az első változatban (Rémületes éjszaka címmel) az elbeszélés a következőképpen ér véget: „Mielőtt a kutyák hazatértek volna, a szarvastehén és az üdő átugrotta az akol tüskés kerítését, és újra a barátságatlan, hóval behintett erdő felé iramodtak, az egyetlen helyre, ahol szabadon és boldogan élhettek.” A későbbi változatban a szarvasok nem a felé az erdő felé veszik az irányt, ahonnan jöttek, hanem a „közeli erdő” felé. Egy rövid indokot is hozzáfűz: „Abba az erdőbe ritkán mentek farkasok.” Az első változatban a hangsúly a veszélyellenére választott szabadságra esik; a másodikban pedig a veszélytelenebb hely racionális választására. Ezenkívül az első esetben így elkerülhető az a kényelmetlen feltételezés, hogy az emberek által lakott helyek szintén „nem szabad”, vagyis „boldogtalan” helyeknek számítanak az állatok szemében. A hozzá fűzött mondat nyomatékosan emlékeztet rá, ki itt az ellenség: a farkasok – és nem az emberek.

Az emberi jóakarát eszméje közvetlen megjegyzéshez vezet Az ismerőseim című műben: „Ha az én vad ismerőseim tudnának jóakarátú érzéseimről, maguk jönnének el a kunyhóm elé. Akkor szélesre tárnam az ajtót, és azt mondanám nekik: 'Parancsoljatok barátaim, érezzétek magatokat otthon.' De ki tudja. Lehet, hogy akkor se szánák rá magukat, hogy bejöjjenek – annyira szeretik a szabadságukat...”

Az *Ellenségek* című elbeszélésben fedezhetjük fel az emberek elől menekülő állatok legkiélezettebb szituációját, amely azonban még messze jár Kormoska Fokszinovjának szenvedélyétől, és még messzebb az öreg szenvedélyétől a Farkas c. műben (egy mélyen pszichológiai elbeszélés felnőtteknek írt, animalista prózái közül). Bármennyire is állhatatos és tapasztalt rókaüldöző az öreg Lambi bakter, tévesen hiszi, hogy a róka nyomára bukkant, és ez kudarcának oka (a róka távlati sikere pedig az, hogy nem csupán megmenekül, de nyugodtan nevelheti fel kölykeit az öreg által félig romba döntött borzodúban.)

Ha igaz Maurice Fadel azon állítása, hogy csekély ma az érdeklődés Emiljan Sztanev animalizmusa iránt („ott szunnyad az irodalom klasszikusai között” – idézet Az állat, mint irodalmi provokáció című könyvéből), ez aligha mondható a gyerekhallgatóság számára írt, állatokról szóló elbeszéléseiről, mint ahogy újabbnál újabb kiadásai napjainkig ékesszólóan bizonyítják. És aligha csak a jelenlegi, gyerekirodalmi kánonban való jelenléte (például: Kormoska) predesztinálja az aktualitását vagy inkább üzenetének egyetemességét. De az urbanizációs kultúra is, amely elnyeli a kor gyermekét és eltávolítja a háziállatoktól, hogy a vadállatokról ne is beszéljünk – aki nagyobb eséllyel ismeri képekről vagy filmekből az afrikai élőlényeket, mint a honi Balkán állatait.

Emiljan Sztanev „animalizmusa” két okból specifikus – egyrészt a tárgy természete, másrészt a címzett természete miatt. A gyerekek egy az emberektől távoli világgal találkoznak anélkül, hogy elgondolkoznának rajta: tulajdonképpen törzsfelődéstant

„olvasnak”, és ez automatikusan közelebb viszi őket az állatokhoz. Ha biztosak vagyunk benne, hogy Emiljan Sztanev járatos (amennyire csak ez egy ember számára lehetséges) az állatok világában, akkor a kérdés az, hogy vajon átlátja-e a gyerekeknek az állatokhoz fűződő viszonyát. Ez a témakör nyilvánvalóan érdekelte, de csak a kis olvasók adhatnának rá biztos választ. Sztanev előtérbe helyezi állatokat, mivel közel állnak a gyerekekhez, ami bizonyos fokig állat-gyerekeké teszi őket (a szereplőgárdában a kis állatok és az állatok kicsinyei dominálnak). Az, hogy az állatok emberi nyelven beszélnek – az antropomorfizmus, amelyet a kritikusok oly gyakran kifogásolnak az írónál – több, mint természetesen a kis olvasók számára (a gyermek játékszerével sem tud játszani, ha az „hallgat”). De Sztanev mókusa, fogolyadara és más állatai nem „gyermek-”, hanem „valóságos” nyelven beszélnek: az emberi nyelvhez hasonló, jellegzetes hangokat adnak ki, párbeszédet folytatnak, amelyet az elbeszélő, az állatok nyelvének „tudója”, „megért”. De amikor öreg állatok „szólnak meg” az író elbeszéléseiben, akkor a felnőtt „pedagógia”, „szólal meg” egy rövid időre.

Sztanev gyerekbeszéléseiben az alapszituáció nem a vadászat vagy az állatok elleni agresszió, mint felnőtteknek szóló „animalizmusában”, hanem az a természetes veszély, amelyet egy erősebb állat képvisel a gyengébbre. Az esemény helyszíne akkor jelenik meg, miután az író már bevezetett minket az állatok környezetébe, maximálisan közelítve téve számunkra (ezért hat olyan bensőségesnek), függetlenül attól, hogy egy titkos mezsgyén, esetleg az erdőben, magasan, a homályba vesző faágak között vagy akár egy félig feltúrt borzodúban vagyunk. Az esemény nemcsak az olvasó, de a szereplők számára is váratlan, és soha nem „tréfadolog”. Ahogy az olvasó nem ismeri a konkrét állat és környezete ellenségeit (ezért ismertető jellegűek az elbeszélések), úgy maga az állat sem ismeri őket (ő is ismerkedik velük) vagy nem ismeri fel a fenyegető veszélyt a támadás pillanatáig. Hogyan reagál? – érthető félelemmel és valószínűtlenül („állati”) túlélési ösztönökkel. Az állatok ezekben az elbeszélésekben okvetlenül megmenekülnek, de nem párviadallal, hanem ravaszáguk, megérzéseik, harciasságuk, titkolt energiájuk (mind emberi erények) jóvoltából – csak ezután következhet a boldog végkifejlet, a szerencsés oltalom megjelenése.

Ha Sztanev felnőtteknek szóló „animalizmusában” az események nagyon gyakran az áldozat nézőpontjából körvonalazódnak (mint ahogy Maurice Fadel állítja), akkor Sztanev gyermekesében az állatok nézőpontja csupán eszköz arra, hogy bemutassa az átlagos emberei tekintet elől elzárt állatvilágot, és hogy „igazából” életre keltse, valamint hogy provokálja a kis olvasók érdekszerzeit és érzelmét.

A szerző a legkisebbeknek szánt munkásságában nem szalasztja el a lehetőséget, hogy súlyt helyezzen, sőt, hogy retorikai eszközökkel kiemelje (különösen későbbi elbeszéléseiben) a számára legfontosabb témát: az állat szabad természetének és szabadságigényének témáját.

Iván Andrea fordítása.

2 Teljes mértékben osztom M. Fadel részletesen kifejtett véleményét, amely a szakkifejezés viszonylagos pontosságára vonatkozik, „Az állat, mint irodalmi provokáció. Emiljan Sztanev animalizmusa” (NBU, 2010) c. kutatásában, és elfogadom annak „címké” funkcióját, amellyel megnevez egy specifikus részt az író munkásságában.

3 M. Fadel ezzel szintén részletesen és provokatívan foglalkozik az idézett könyvben.

4 Összehasonlítva *A falánk medve* 1944-es kiadását az 1999-ben a Pán Kiadó által megjelentetett azonos című könyvvel, amelyben E. Sztanev szinte mindegyik gyerekbeszélése össze van gyűjtve a szerző saját, legutolsó szerkesztésében.

specifichni zvuci, napodobeni ot choveshkij ezik, imat svoite dialozi, „razchitani” ot „znaecija” ezika na životnité razkazvach. No kogato „progovarjat” i životnité starci v razkazite na pisatelya, togava za kratko „progovarya” i vьzrastnata „pedagogika”. Osnovnata sьozhetna situacija v Stanevite razkazi za deca ne e lovьt i nasilieto nad životnoto, kakto v „animalistikata” mu za vьzrastni, a se izvlichá ot estestvenata zaplaha na po-silnoto kьm po-slaboto životno. Mьstoto na sluchkata idva, sled kato chitateljat e vьveden v sredata na životnoto, maksimalno priblizhena (zátova izgledzha intimizirana, nezavisimo dali e nekьoi skrit slog, dali e visoko v premerzhenite kloni na gorata ili e v nekьoi polurazrovena jazovina primerno. Tjа e neochakvana kakto za chitatelja, taka i za samija personaж i nikoga ne e „na uжkim”. Kakto chitateljat ne znae vragovete na konkretното životno i negovoto obkrьzhenie (zátova razkazite sa „poznatelni”), taka i samoto to vse oщe ne znae vragovete si (to sьщo gi „opoznava”) ili ne predpolaga grozjaczata go opasnost do momenta na napadenieto. Kak reagira? – s ponyaten strah i s neverojaten („животински”) instinkt za samosъхранение. Животните v тези разкази задължително се спасяват, но не v единороство, а благодарение на хитростта, интуицията, борбеността, скритата енергия (vse препоръчвани за човека ценности), а после идва i щастливият sluchaj – появата на щастливото ukritie.

Ako v „animalistikata” za vьzrastni na Stanev sluchkite mnogo често са предадени ot glednata točka na žertvata (kakto tvьrди M. Fadel), v razkazite na Stanev za deцата glednata točka na životnoto e начин da се покаже negovият svьt, zatvoren za obiknovenija choveshki pogled, da go sьzживи „истински” i da provokira setiva i emocija za nego u malкija chitatel.

I v tvorчествoto si za най-малките авторът не пропуска да наблегне, дори i с цената на риторично подчертаване (особено v покъсните му разкази) най-важната за него тема – темата за свободната природа на животното i нуждата му ot свобода.

Напълно споделям мнението за относителната точност на термина, коментирана обстойно от М. Фадел в изследването му „Животното като литературна провокация. Анималистиката на Емилиан Станев“ (НБУ, 2010), и приемам неговата „етикетна” функция да назове една специфична част от творчеството на писателя.

3 ** С тях също обстойно и провокативно се занимава М. Фадел в цитираната книга. За сравнение с „Лакомото мече” от 1944 г. вземаме едноименната книга, издадена през 1999 г. от издателство „Пан”, където са събрани почти всички разкази на Ем. Станев за малки деца по последните редакции на автора.

ХЕМУС **HAEMUS**

Списание за обществен живот и култура
Основано от
Дружеството на българите
в Унгария през 1991 г.

Издание на Българското
републиканско самоуправление
Отговорен издател: д-р Данчо Мусев

Светла Къосева: главен редактор
Росен Русев: художествен редактор

Редакционна колегия:
Андреа Генат, Ася Събева-Юричкаи,
Габриела Хаджикостова,
Моника Фаркаш-Барати
Райна Симеонова,
Светослав Стойчев, Светлана Стойчева

Предпечатна подготовка:
MS Mester Kft.
Печатница: iGlobe Team
Адрес на редакцията:
1062 Будапеща, ул. „Байза“ №44.
Тел.: 216-4210

Годишен абонамент: 2000 форинта
ISSN 1216-2590

Társadalmi és kulturális folyóirat
Alapította 1991-ben
a Magyarországi Bolgárok
Egyesülete

A Bolgár Országos
Önkormányzat kiadványa
Felelős kiadó: dr. Muszev Dancso

Kjoszeva Szvetla főszerkesztő
Ruszev Roszen képszerkesztő

Szerkesztőbizottság:
Genát Andrea, Hadzsikosztova Gabriella,
Juricskayné Szabeva Aszja,
Sztójcseva Szvetlana, Szimeonova Rajna,
Farkas Baráthi Mónika,
Sztójcsev Szvetoszlav

Nyomdai előkészítés:
MS Mester Kft.
Nyomda: iGlobe Team
A szerkesztőség címe:
1062 Budapest, Bajza u. 44.
tel.: 216-4210

Előfizetés egy évre: 2000 Ft
ISSN 1216-2590

S/C
D/Y
M/V
A/E
H/X

Zsenia Bozukova: Az alma – olaj, vászon

Zsenia Bozukova: Angyal I. – olaj, vászon

Zsenia Bozukova: Alma-hěj III. – olej, vászon